Konstnärens villkor

Ur KB:s samlingar
Digitaliserad år 2014
KUNGL. BIBLIOTEKET
National Library of Sweden

SOU 1990:39

Konstnärens villkor

SOU 1990:39

SOU
1990:39 A

15

Statens offentliga utredningar
1990:39
Utbildningsdepartementet

Konstnärens villkor

Betänkande av konstnärsutredningen

Allmänna Förlaget har utgivit en bibliografi över SOU och Ds som omfattar åren 1981 — 1987. Den kan köpas från förlagets Kundtjänst, 106 47 STOCKHOLM. Best. nr 38-12078-X.

Beställare som är berättigade till remissexemplar eller friexemplar kan beställa sådana under adress:
Regeringskansliets förvaltningskontor
SOU-förrådet
103 33 STOCKHOLM
Tel: 08/763 23 20 Telefontid 8^{10} - 12^{00}
08/763 10 05 12^{00} - 16^{00} (endast beställare inom regeringskansliet)

NORSTEDTS TRYCKERI
Stockholm 1990

ISBN 91-38-10561-6
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet

Genom beslut den 8 juni 1989 bemyndigade regeringen chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Göransson, att tillkalla en särskild utredare för att se över de statliga insatserna för att förbättra konstnärsskapets villkor. Med stöd av detta bemyndigande förordnades undertecknad Carl Tham som särskild utredare den 15 juni 1989. Jag gav översynen namnet Konstnärsutredningen.

Utredningen har tidigare avgivit en särskild skrivelse till regeringen om konstnärernas skatter och avgifter.

Utredningen får härmed överlämna sitt betänkande (SOU 1990:39) Konstnärens villkor.

I arbetet med betänkandet har såsom experter deltagit direktören Bengt Hall, kulturarbetsdirektören Eivor Leander, e. högskolelektorn Susin Lindblom, byrådirektören Sten Månsson och konsulenten Henrik Sjögren. Avdelningsdirektören Alf Danielsson har anlitats som konsult i frågor om skådeartister.

Avdelningsdirektören Birgitta Eurenius har varit förordnad som sekreterare åt utredningen. I sekretariatet har också ingått Karin Gustafsson och Lotta Haglund (båda t.o.m. den 31 december 1989) samt Eskil Engnér (fr.o.m. den 1 januari t.o.m. den 30 april 1990).

Konstnärsutredningens arbete är härmed avslutat.

Stockholm i maj 1990

Carl Tham

/Birgitta Eurenius

Innehållsförteckning

Sammanfattning 11

1 Utgångspunkter 27
1.1 Uppdraget 27
1.1.1 Bakgrund 27
1.1.2 Direktiven 27
1.1.3 Riktlinjer för samverkan med EG 29
1.1.4 Särskild skrivelse 30
1.2 Utredningsarbetet 30
1.2.1 Arbetets uppläggning 30
1.2.2 Avgränsningar 32
1.3 Gällande konstnärspolitik 36
1.3.1 Allmänt 36
1.3.2 Kungl. Maj:ts proposition 1974:28 36
1.3.3 Regeringens proposition 1975/76:135 38
1.3.4 Insatser 1976-1987 40
1.3.5 Budgetpropositionerna 1988-1990 41

2 Internationella perspektiv 45
2.1 Kultur, ekonomi och marknader 45
2.2 EG:s kulturpolitik 53
2.3 Konstnärsstödet i grannländerna 55
2.4 FN:s kulturårtionde 61

3 Konstlivet: marknader och efterfrågan 67
3.1 Inledning 67
3.2 Kulturkonsumtionen i stort 67
3.3 Offentliga kulturutgifter 69
3.3.1 Allmänt 69

3.4 Årsverken m.m. 70
3.5 Ökad efterfrågan på utbildning 71
3.5.1 Högskolan 71
3.5.2 Gymnasieskolan 72
3.5.3 Folkhögskolan 73
3.5.4 Förhållandet mellan utbildningarna 73
3.5.5 Framtidsbild 75
3.6 Publikvanor 75
3.6.1 Allmänt 75
3.6.2 Litteratur 75
3.6.3 Massmedieanvändning 77
3.6.4 Film 79
3.6.5 Bio 79
3.6.6 Teater 81
3.6.7 Musik 82
3.6.8 Dans 84
3.6.9 Bildkonst 84
3.7 Kultur som utvecklingsfaktor 86
3.8 Sveriges Radios kulturpolitiska ansvar 87

4 Konstnärerna 89
4.1 Antal konstnärer 89
4.2 Konstnärernas utbildning och yrkesverksamhet 91
4.3 Konstnärernas inkomstförhållanden m.m. 98
4.3.1 Inledning 98
4.3.2 Konstnärer 85 och medlemmar 89 99
4.3.3 Inkomstförhållanden 102
4.3.4 Geografisk spridning 106
4.4 Konstnärernas arbetsmarknad 111
4.4.1 Allmänt 111
4.4.2 Vissa konstnärsgruppers arbetslöshet 113
4.5 Sammanfattande synpunkter 116

5 Principiella överväganden 125
5.1 Kulturpolitikens inriktning 125
5.2 Konstnären - boheme, företagare eller tillsvidareanställd? 125
5.3 Utredningens huvudsakliga inriktning 130

6 Sysselsättningsfrämjande åtgärder 137
6.1 Inledning 137

6.2 Arbetsmarknadspolitiska insatser 138
6.2.1 Syften och omfattning 138
6.2.2 Platsförmedling 139
6.2.3 Arbetsmarknadsutbildning och beredskapsarbeten m.m. 140
6.3 Regionalpolitiska insatser 142
6.3.1 Proposition 1989/90:76 Regionalpolitik inför 90-talet 142
6.4 Centrumbildningar 144
6.4.1 Allmänt 144
6.4.2 Centrum för konst och hantverk 145
6.5 Främjandeorganisationer 146
6.5.1 Skådebanan 146
6.5.2 Litteraturfrämjandet 147
6.5.3 Konstfrämjandet 147
6.6 Sveriges Konstföreningars Riksförbund 148
6.7 Statens konstråd 148
6.8 Synpunkter och förslag 151
6.8.1 Arbetsmarknadspolitik 151
6.8.2 Regionalpolitiska insatser 153
6.8.3 Centrumbildningarna 155
6.8.4 Främjandeorganisationer m.m. 156
6.8.5 Förstärkt frilansverksamhet ute i landet 158
6.8.6 "Husartister" 158
6.8.8 Statens konstråd 159

7 Skatter och avgifter 161
7.1 Allmänt 161
7.2 Dagsläget 162
7.3 Skattereformen 164
7.3.1 Konstnärsutredningens skrivelse 164
7.3.2 Regeringens skattepropositioner 1989/90:110-111 167
7.4 Stipendier 168
7.5 Kostnader i konstnärlig verksamhet 170
7.6 Egenavgifter 173

8 Bidrag och ersättningar 177
8.1 Inledning 177
8.2 Konstnärsnämnden 177
8.2.1 Myndighetens uppgift 177

8.2.2 Avsikten med konstnärsstödet 178
8.2.3 Ersättningar och bidrag 178
8.2.4 Konstnärsnämndens organisation 179
8.2.5 Granskningsarbetet 181
8.2.6 Bidragsfördelning 181
8.2.7 Inkomstgarantier 183
8.3 Författarfonden 184
8.3.1 Allmän översikt 184
8.3.2 Författarfondens styrelse och administration 185
8.3.3 Verksamhetens huvuddrag 185
8.3.4 Andra bidrag och stipendier som fördelas av författarfondens styrelse 189
8.3.5 Biblioteksutnyttjandet utveckling 189
8.4 Överväganden och förslag 190
8.4.1 Allmänt 190
8.4.2 Flera inkomstgarantier m.m. 192
8.4.3 Bidragsstruktur 194
8.4.4 Organisationsfrågor 195

9 Upphovsrätt 199
9.1 Inledning 199
9.2 Gällande rätt 200
9.3 Upphovsrättens ekonomiska betydelse 202
9.4 Statliga bidrag med upphovsrättsliga inslag 204
9.4.1 Biblioteksersättningen 204
9.4.2 Talboksersättningen 204
9.4.3 Visningsersättning 205
9.5 Utställningsersättning 206
9.5.1 Inledning 206
9.5.2 Statens kulturråds bedömning 207
9.5.3 Särskild skrivelse 210
9.5.4 Överväganden och förslag 211
9.6 Konstavgift 212
9.6.1 Bakgrund 212
9.6.2 Konstnärsnämndens förslag 213
9.7 Droit de suite 214
9.7.1 Inledning 214
9.7.2 Allmänt 215
9.8 Kassettskatt/avgift 216
9.9 Upphovsrättslig avgift på kassettband 217

10 Utbildning och utveckling 219
10.1 Inledning 219
10.2 Konstnärlig högskoleutbildning 220
10.2.1 Bakgrund 220
10.2.2 Nuvarande grundutbildning 221
10.2.3 Konstnärlig högskoleutbildning som arbetsmarknad 224
10.3 Konstnärligt utvecklingsarbete 226
10.3.1 Dagsläget 226
10.3.2 1990 års forskningsproposition 227
10.4 UHÄ:s övriga reformförslag 227
10.5 Gymnasieskolan/förslaget om treårig estetisk linje 230
10.5.1 Inledning 230
10.5.2 Musikutbildning 230
10.5.3 Andra estetiska utbildningar 231
10.6 Folkhögskolan 233
10.6.1 Allmänt 233
10.6.2 Yrkesinriktad utbildning 234
10.7 Utredningens överväganden 237

11 Internationellt kulturutbyte 241
11.1 Inledning 241
11.2 IKU-utredningen 241
11.3 Konstnärsnämnden 243
11.4 SIDA 243
11.5 Överväganden och förslag 243

12 Skådeartister 245
12.1 Bakgrund 245
12.2 Arbetsmarknad 246
12.3 Utbildning 250
12.4 Arbetsförmedling 250
12.5 Bidrag och ersättningar 251
12.6 Upphovsrätt 251
12.7 Överväganden 252

Bilagor
Bilaga 1 Kommittédirektiv 255

Sammanfattning

Utgångspunkter

Riktlinjerna för kulturpolitiken som de beslutats vid olika riksmöten är vid sidan direktiven konstnärsutredningens självklara utgångspunkt. De grundläggande målen är att värna yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för att denna frihet skall kunna utnyttjas, främja kulturell och konstnärlig förnyelse, motverka kommersialismens negativa verkningar samt att värna den kulturella identiten. Stöd till konstnärligt skapande är en del av denna politik. Utredningen Konstnärerna i Samhället (SOU.1975:14) drog upp riktlinjerna. De principiella uttalanden som gjordes där har sedermera bekräftats av en rad riksdagar. Utredningen underströk betydelsen av att främja det fria skapande konstnärliga arbetet. Utredningen framhöll att de främsta möjligheterna att förbättra konstnärernas utkomstmöjligheter "ligger i att öka förutsättningarna för att anlita konstnärerna och använda deras verk och andra insatser och därmed tillmötesgå behov hos samhälle och individer. Det gäller såväl konstnärernas traditionella arbetsuppgifter och arbetsområden som nya". Utredningen framhöll vidare att "konstnärerna måste ersättas bättre än hittills för utnyttjande av deras verk och insatser". Jag delar dessa synpunkter men det kommer emellertid alltid att även behövas ett direkt stöd under kortare och längre perioder.

Jag har koncentrerat arbetet på de fria konstnärerna, dvs. konstnärer som bedriver sin verksamhet som egen rörelse eller som frilansartist och endast tillfälligt är anställd. Med konstnär avses alla slags konstnärligt verksamma personer.

I utredningen (kap. 2 och 3) redovisas kortfattat ekonomiska aspekter på kulturlivet och kultursatsningarnas betydelse för ekonomi och syssel-

sättningen. Kulturmarknaderna är betydande och alltmer internationaliserade. Populärkultur och "finkultur" är delvis beroende av varandra. Artister och institutioner som subventioneras av det allmänna utnyttjas också inom populärkulturen. Omvänt ger populärkulturen också många arbetstillfällen.

Kulturpolitiken syftar till att förhindra att den seriösa kulturen slukas av populärkulturen eller går under på den hårda marknaden. Politiken syftar såväl till att stimulera och bredda efterfrågan som att ge konstnärerna drägliga arbetsförutsättningar. En viktig utgångspunkt är då att samhället måste stödja sådan konstnärlig verksamhet som för egen kraft skulle ha mycket svårt att överleva på marknaden. Många konstnärliga uttrycksformer är och kommer att förbli smala. Vi vill inte låta enbart marknaden avgöra vad som skall produceras och vilka konstnärer som skall ha chansen. Kombinationen av marknad och stöd är nödvändig. Kulturekonomin måste vara en blandekonomi.

De nya medierna i kombination med förändrade livsstilar och konsumtionsmönster samt den offentliga kultur- och bildningspolitiken har i stort ökat människors intresse för konstnärlig verksamhet. På vissa områden kan man dock iaktta en dämpning av publikefterfrågan, t.ex. biblioteksutlåning. Alltfler ungdomar dras till de konstnärliga yrkena. De offentliga satsningarna på kulturpolitiken har ökat starkt under hela 80-talet.

Även om efterfrågan har ökat har antalet konstnärer eller personer som vill försörja sig som konstnärer ökat än mer. Det kommer sannolikt alltid finnas fler människor som vill ägna sig åt konstnärlig verksamhet än vad marknaden spontant efterfrågar. Konstnärerna har därför också en svag ställning på marknaden och erättningen för deras arbete är ofta låg.

Utredningen har sökt sammanställa tillgänglig statistik vad gäller konstnärers inkomstförhållanden m.m. (kap. 4). Den visar, föga förvånande, att konstnärernas taxerade inkomster ofta är låga, inte sällan mycket låga. Det gäller särskilt de fria konstnärerna och alldeles särskilt konstnärer inom "smala" sektorer som t.ex. fria dansare. Det är få fria konstnärer som kan leva hyggligt på inkomsterna av sin konstnärliga verksamhet.

Principiella överväganden

1. Jag har lagt stor vikt vid insatser som kan förbättra arbetssituationen för konstnärerna och öka efterfrågan på deras konstnärliga arbete. Jag betonar betydelsen av *sysselsättningsfrämjande insatser* i nära samverkan mellan kulturpolitik, arbetsmarknadspolitik och regionalpolitik. Allmänt efterfrågestimulerande insatser är också viktiga, som t.ex. insatser för ökad konstbildning, kultur i arbetslivet och kultur i skolan. Som en följd av denna principiella hållning har jag också lagt stor vikt vid *vissa ersättningsfrågor*. Dit hör inte bara de direkta statliga bidragen utan också de upphovsrättsliga ersättningarna. Konstnärernas skatter är i sammanhanget av självklart stor betydelse.

2. En andra huvudsynpunkt är betoningen av *kvalitetskraven* i den allmänna kulturpolitiken. Jag påminner om att Europarådet i sin granskning av den svenska kulturpolitiken visserligen i huvudsak är starkt uppskattande men också har en del kritiska synpunkter. Granskarna efterlyser hårdare kvalitetskrav. Jag vill inte göra granskarnas bedömning i alla avseenden till min men deras huvudintryck har bekräftats i de analyser jag gjort. Avvägningarna när det gäller bidrag och stöd är naturligtvis mycket grannlaga frågor, men enligt min mening bör man ge ökad tyngd just åt kraven på kvalitet.

3. Den tredje huvudsynpunkten är en stark betoning av *det internationella perspektivet* på konstlivet och behovet av ett intensivt *kulturutbyte*. Givande och tagande är självklara förutsättningar för ett levande kulturliv. Skall kulturlivet ha kvalitet måste det kunna hävda sig vid internationella jämförelser, ungefär som forskning. Svenska konstnärer av alla kategorier måste ha möjligheter att utbilda sig och att exponera sin konst utomlands. Det svenska kulturlivet måste få chansen att förnyas och stimuleras av utländska gästspel och besök. Europarådets granskare tyckte sig finna en insulär hållning inte minst på bildkonstens område. Frigörelsen i Öst- och Centraleuropa samt den fortgående europeiska integrationen är också viktiga argument för ett ökat kulturutbyte. Men perspektivet får inte göra halt vid Europa. Det är också viktigt med kontakter med kulturerna i tredje världen. I det sammanhanget vill jag påminna om att *det mångkulturella samhället* är svenskt tema för *FN:s kulturårtionde*. Sverige är redan ett mångkulturellt samhälle men invandrarnas delaktighet i det svenska kulturlivet är förhållandevis liten. Det gäller så-

väl konstnärlig verksamhet som det publika intresset. Jag anser det vara av största betydelse att på olika sätt söka bryta även detta mönster.

Sysselsättningsfrämjande åtgärder

De arbetsmarknadspolitiska insatserna på kulturområdet har fått stor betydelse under 80-talet. AMS har intagit en generös och innovativ hållning till kulturlivet och uppmuntrat många olika initiativ för att främja efterfrågan på kultur och konstnärer också utanför de reguljära konstmarknaderna. Det är ingen överdrift att hävda att AMS-insatserna kommit att bli en del av kulturstödet. Därav följer att de arbetsmarknadspolitiska insatserna på detta område har fått en speciell karaktär. De är knappast av övergångsnatur i avvaktan på en konjunkturell uppgång av efterfrågan. De är bara delvis inriktade på att söka slussa in den arbetslösa arbetskraften på andra områden. De är starkt koncentrerade till storstäderna, särskilt till Stockholm. Det är också ofrånkomligt att det blir kollision mellan konstnärernas konstnärliga ambitioner och de arbetsmarknadspolitiska kraven på t.ex. arbetslöshet som villkor för beredskapsarbete. För den enskilde konstnären ter sig systemet osäkert och nyckfullt, men både kulturpolitiskt och från konstnärernas egna utgångspunkter skulle läget vara mycket värre om stödet inte fanns eller var mer snålt bedömt.

För att trygga kvalificerade fria konstnärers inkomster och möjligheter att arbeta krävs emellertid insatser utanför arbetsmarknadspolitikens ram. I första hand gäller det att stärka produktions- och projektbidrag till fria scenartister, särskilt koreografer och dansare. Jag föreslår därför en fortsatt ökning av statsbidragen till fria teater-, dans- och musikgrupper med särskild inriktning på dans och musik. Bidragen bör räknas upp med ytterligare 4 milj.kr. fr.o.m. 1991/92. För att ge kvalificerade fria konstnärer drägliga inkomster och göra dem mindre beroende av kontantstöd och beredskapsarbete föreslår jag i det följande ett väsentligt utökat antal inkomstgarantier. Jag förordar vidare en förstärkning av kulturrådets medel för bidrag till centrumbildningar och främjandeorganisationer. Med insatser av detta slag och ett förstärkt regionalpolitiskt stöd borde det vara möjligt att begränsa de arbetsmarknadspolitiska insatserna.

Förslagen i den regionalpolitiska propositionen innebär att en ny situation skapas för såväl den statliga länsförvaltningen som för de centrala kulturinstitutionerna och kulturarbetsförmedlingen.

För länsstyrelserna innebär förslaget att de tilldelas en ny uppgift som syftar till att ta med kulturinsatser i den samlade regional planeringen. Det är viktigt att planeringen sker i nära samverkan med de kulturinstitutioner som verkar i länet och att man ger ett generöst utrymme för idéer och uppslag från konstnärer och fria grupper. Propositionens tankegångar är för sitt förverkligande helt beroende av ambitionerna hos länsmyndigheter, landsting och kommuner.

Centrumbildningarna borde få möjlighet att utvecklas till rena branschorganisationer för berörda konstnärsgrupper med ekonomiskt och annat stöd från statens kulturråd. Bidraget från rådet bör öka med 2 milj.kr. Regionala centrumbildningar bör därutöver kunna räkna med stöd från regionala instanser, bl.a. den nya länsförvaltningen. Förslaget innebär att AMS får möjlighet att koncentrera och vidareutveckla förmedlingsverksamheten inom kulturarbetsförmedlingens ram. Bl.a. kan det bli fråga om att bygga upp en s.k. poolverksamhet för fler konstnärsgrupper än scenartisterna.

I den föreslagna ökningen av statens kulturråds bidragsanslag ingår också stöd till planerat centrum för konst och hantverk.

Invandrarnas kulturcentrum, IKC, intar en särställning. Enligt gällande politik skall invandrade konstnärer inte särbehandlas. De skall successivt få möjligheter att söka samma stöd som svenska konstnärer. Erfarenheten visar emellertid att denna politik är svår att förverkliga. Under en övergångstid kan det därför behövas ett särskilt stöd för IKC:s medlemmar.

Sammantaget föreslår jag en ökning av bidraget till främjandeorganisationer m.m. på 4 milj.kr. Det ankommer på statens kulturråd att fatta beslut om den exakta fördelningen.

Förstärkt frilansverksamhet ute i landet

Länsmusikreformen har inneburit att frilansproduktionerna ute i landet minskat kraftigt. De medel som anvisas för länsmusiken under anslaget Bidrag till regional musikverksamhet används i första hand för länsmusikens fasta kostnader. Utan att föregripa resultatet av de pågående förhandlingarna mellan staten och landstingsförbundet föreslår utredningen att en del av det statliga bidraget (10 milj. kr.) öronmärkes för frilansverksamhet. Under förutsättning att landstingen bidrar med lika mycket bör staten tillskjuta 5 milj.kr. i reformmedel för ändamålet.

Husartister

För att förbättra möjligheterna för unga, oetablerade artister att nå ut till en ev. marknad bör nya finansieringsvägar öppnas. Jag föreslår därför en ny anslagspost under kulturrådets anslag Bidrag till utvecklingsverksamhet inom kulturområdet. Arbetsnamnet på anslagsposten är Husartister. Benämningen är lånad från den försöksverksamhet med husdirigenter som pågår med stöd fråns kulturrådet. Anslagsposten skulle göra det möjligt för rådet att efter ansökan lämna bidrag till i första hand regionala kulturinstitutioner som är beredda att under en period av två år projektanställa en ung husartist. I första hand skulle medlen användas för artister som normalt inte kan få tjänster t.ex. dirigenter, tonsättare, dramatiker, dramaturger, koreografer, regissörer och scenografer. Även sångsolister, dansare, konsertpianister och mimartister skulle kunna komma ifråga. En rimlig och samtidigt maximal nivå på det årliga bidraget per artist skulle vara fem basbelopp, dvs. i år 5*29 700 = 148 500 kr. Förslagsvis skulle 20 utrymmen för sådana husartister kunna inrättas till en årlig kostnad av ca 3 milj.kr. För att kunna förverkligas behöver förslaget beredas ytterligare av kulturrådet.

Statens konstråd

Sedan den 1 januari 1989 är statens konstråd huvudman för det framgångsrika projektet Konst där vi bor. Övriga deltagare i projektet är Boverket, AMS och KRO. Projektet, som nu finansieras av AMS, bör permanentas. Årskostnaden för projektet var 4 milj.kr. 1989. Projektet är värdefullt och bör permanentas. Det har redan gett upphov till nya arbe-

ten för 30 miljoner och engagerat ett 60-tal konstnärer. Ett belopp motsvarande projektmedlen 1989 bör tillföras statens konstråd.

Skatter och avgifter

En analys av konstnärernas ekonomiska situation kan inte genomföras utan att ta hänsyn till skatte- och avgiftssystemets inverkan på den enskilde konstnärens verksamhet. Mot den bakgrunden är det självklart att skattereformens framtida innehåll får stor betydelse för konstnärerna. De olika skatteutredningarna hade emellertid över huvud taget inte beaktat konstnärernas situation. Jag överlämnade därför en särskild skrivelse om konstnärernas skatter och avgifter till regeringen i december 1989 för beaktande i samband med skattereformen. Vissa av de frågor jag tog upp i skrivelsen har inte behandlats i den nyligen presenterade skatteproposition. Därför tar jag på nytt upp bl.a. frågorna om stipendiebeskattning och förslaget om en maximerad återbetalning av egenavgifter till konstnärer. Ett genomförande av detta förslag skulle bidra till att göra konstnärerna mer självförsörjande. Jag har uppskattat kostnaderna till 25 milj. kr.

Bidrag och ersättningar

Om vi önskar främja kvalificerad konstnärlig verksamhet krävs ett rejält samhällsstöd. Det räcker inte med att främja efterfrågan och konstnärlig produktion. Samhället borde inta samma generösa hållning till konstnärliga verksamheter som till forskningen. Det betyder inte att alla som vill ha stöd kan få det - lika lite som när det gäller forskare. Kvalitetskraven är viktiga. De konstnärliga stödformerna måste vara utformade så att dessa krav tillgodoses. Men stödet måste också vara utformat så att de som har visat att de har förmåga kan ägna sig åt sin verksamhet också under tider när exempelvis de upphovsrättsliga ersättningarna är små. Precis som forskare måste konstnärer ha rätt att misslyckas. Samhället - finansiären - måste vara berett att ta risker. Bidragen till konstnärer bör framför allt ha följande inriktning och syften:

★ Bidragen bör underlätta för unga, ännu inte etablerade konstnärer att komma i gång med sin konstnärliga verksamhet och vinna inträde på marknaderna.

2 - 10 0573

★ Genom projekt- och resebidrag etc. bör konstnärer få möjlighet att satsa på nya konstnärliga verksamheter, skaffa sig erfarenheter och kunskaper samt delta i ett nödvändigt internationellt kulturutbyte.

★ Genom rejäla bidrag under några år bör konstnärer få chansen att koncentrera sig helt på den konstnärliga verksamheten. I bästa fall kan detta göra det möjligt att senare i livet få tillräckliga upphovsrättsliga inkomster för sin försörjning.

★ Genom inkomstgarantierna skapas förutsättningar för erkända och kvalificerade konstnärer att ägna sig åt sin verksamhet.

★ Bidragsystemet bör också fylla vissa sociala syften bl.a. vad gäller pensioner.

Det är uppenbart att det krävs en kraftig ökning av de statliga insatserna för konstnärliga bidrag och ersättningar om de tillnärmelsevis skall tillgodose de krav som ovan angivits. Det mest angelägna i nuvarande läge är en kraftig ökning av antalet inkomstgarantier. Garantierna ger konstnären en visserligen låg men dock inkomsttrygghet. Det kan inte vara rimligt att erkända konstnärer efter åratal av konstnärligt arbete skall vara hänvisade till arbetslöshetsunderstöd, beredskapsarbete eller socialbidrag. Antalet inkomstgarantier bör utökas med 149, utöver den ökning riksdagen förordat för 1991/92, vilket ger sammanlagt 300 garantier. Kostnaderna för de nya 149 garatierna kan uppskattas till ca 15 milj.kr. Jag har då räknat med att kostnaden per garantirum blir högre ju fler garantier som ges. Ökningen bör främst utnyttjas för garantier till kvalificerade dansare, koreografer, mimare, tonsättare, solister, jazzmusiker, fotografer, bildkonstnärer och konsthantverkare. Utbyggnaden kan ske stegvis. Jag föreslår vidare en ökning av visningsersättning, bidrag till konstnärer och konstnärsnämndens främjande av internationellt kulturutbyte med sammantaget 5 miljoner kronor.

Bidragkonstruktion

Liksom vad gäller forskningen och forskarna är det direkta statliga inflytandet över bidragsgivningen till konstnärer begränsat. Staten har gett konstnärerna själva en betydelsefull för att inte säga avgörande roll. Enligt min uppfattning är detta en riktig princip men den kan inte lägga

hinder i vägen för statsmakterna att slå fast vissa principer som bör vara vägledande för bidragssystemen. De medel som anslås av riksdagen är en del av den statliga kulturpolitiken och det är naturligt att man också fastställer sådana riktlinjer. Detta gäller även biblioteks- och visningsersättning som visserligen är utformade med referenser till upphovsrätten men som likväl är offentliga anslag till kulturlivet. Det är emellertid också angeläget att de resurser som står till buds används på ett effektivt och kvalitetsmedvetet sätt. I valet mellan ett begränsat stöd till många och ett rejält stöd till ett mindre antal vill jag förorda det senare. Jag föreslår därför att den individuella visningsersättningen som utgår till 2 012 konstnärer på 3 000 kr. vardera slopas. Ett så blygsamt belopp - som dessutom är beskattat och avgiftsbelagt - har ingen betydelse för mottagarnas ekonomiska situation. De 6 milj.kr. som bidraget kostar skulle i stället kunna utnyttjas för t.ex. 100 stipendier på 60 000 kr. En sådan reform bör vara en förutsättning för en fortsatt ökning av visningsersättningen. Också de övriga bidragen inom samtliga arbetsgruppers områden bör prövas på motsvarande sätt.

Organisation

För närvarande fungerar knappast konstnärsnämnden och författarfonden som myndigheter i den meningen att de på statsmakternas uppdrag hanterar förhandlingar med konstnärsorganisationerna, genomför utredningar etc. Utbildningsdepartementet får i praktiken ta på sig vad som egentligen borde vara myndighetsuppgifter. Många också mycket små ärenden inom konstnärsnämndens och författarfondens verksamhetsområden pressas uppåt till regeringsnivå.

Enligt min mening bör man i högre grad än hittills betona författarfondens och konstnärsnämndens ställning som myndigheter med myndigheters uppgifter och ansvarstagande. Det saknas vidare egentliga skäl att ha två styrelser inom detta område, en för författarna och en för övriga konstnärer. Problemen inom resp. verksamhetsområde är likartade. Överblicken skulle förbättras om styrelsen vore gemensam.

Jag föreslår därför att konstnärsnämnden och författarfonden slås samman till ett organ, låt oss kalla det konstnärsnämnden. Den nya myndigheten bör inom sig ha ett antal beredningsgrupper för de olika konstnärskategorierna. Riksdagens beslut bör omfatta dels biblioteksersätt-

ning, dels visningsersättning som direkt styrda till resp. område, dels ett klumpanslag som nämndens styrelse själv fördelar på olika konstnärsområden. Styrelsen bör innehålla en mer markerad representation av allmänna intressen som inte är partsbundna. Styrelsen bör själv utse ledamöterna i de olika beredningsgrupperna.

Den organisation jag föreslår skulle avlasta riksdag/regering en del detaljbeslut. Nämnden skulle utöver sina nuvarande uppgifter kunna vara dialog- och förhandlingspartner. Regeringen skulle inte behöva specificera anslagen till olika konstnärsgrupper och olika verksamheter. Myndigheten skulle kunna utföra utrednings- och analysuppgifter inom sina verksamhetsområden.

Jag är medveten om att en förändring av detta slag kräver en djupare prövning än vad som varit möjligt med hänsyn till den tid som stått till konstnärsutredningens förfogande. En sådan prövning är emellertid angelägen.

Upphovsrätt

Med hänsyn till den pågående upphovsrättsutredningen begränsar jag mig till vissa upphovsrättsliga frågor av särskild betydelse för konstnärerna, nämligen utställningsersättning, Droit de suite och upphovsrättslig avgift på tomkassetter.

Utställningsersättning

Regeringen har överlämnat en skrivelse till utredningen. I den föreslår KRO, SKR och Konstfrämjandet att en central föreningsfond för utställningsersättning bildas. Från fonden skall utgå ersättning till berättigade utställande konstnärer. Fondstyrelsen skall, enligt skrivelsen, bildas av förslagsställande organisationer. Fonden föreslås få ett startbelopp på 3 milj.kr.

Utställningsersättningen är en rent upphovsrättslig ersättning i den meningen att upphovsmannen, konstnären, kräver en ersättning för att ställa ut sina verk. Konstnären förfogar helt över verket och dess användning. Ersättningen är en fråga mellan konstnären och utställaren. Den

kan beslutas individuellt men också regleras i avtal mellan utställare och konstnärernas organisationer.

Staten har tagit ställning i frågan genom att sluta avtal med bildkonstnärernas upphovsmannaorganisationer om bl.a. ersättningens storlek. Ersättningen gäller utställningar som arrangeras av statliga organ. Statens kulturråd har i en skrivelse avvisat tanken att staten skulle ersätta kommunerna för att dessa betalar konstnärerna ersättning. Jag delar kulturrådets uppfattning. Staten bör inte ge specialdestinerade bidrag av detta slag. Kommunerna bör ersätta konstnärerna för rätten att ställa ut konsten utan att detta bör föranleda ett särskilt statligt stöd. Detsamma gäller enligt min mening andra utställares ersättningar till konstnärer. Det finns därför inte tillräckliga skäl att med statliga medel bygga upp en särskild föreningsfond för utställningsersättning. Om man vill främja de nämnda organisationernas verksamhet kan det ske genom en ökning av verksamhetsbidragen till organisationerna. Frågan bör prövas i samband med att regeringen tar ställning till kulturrådets program för ökad konstbildning.

Droit de suite

Jag anser att det finns starka skäl för införande av en rätt för konstnären till ersättning vid vidareförsäljning av exemplar av hans verk. Enligt vad jag erfarit kommer upphovsrättsutredningen att föreslå en sådan rätt, en s.k. droit de suite (kan ungefär översättas med "följerätt"). Den föreslås utformad som en rätt för konstnären till andel i försäljningspriset, oavsett om det inträffat en värdestegring eller ej. Vad gäller vidare analys av bl.a. de lagtekniska frågorna hänvisar jag till upphovsrättsutredningens kommande betänkande.

En droit de suite av detta slag skulle kunna medföra icke oväsentliga inkomster för bild- och formkonstnärer. Ersättningen bör av praktiska skäl utgå till en legitimerad upphovsmannaorganisation som också avgör hur intäkterna skall fördelas

Upphovsrättslig avgift på tomkassetter

I ett flertal länder beläggs oinspelade ljud- och videokassetter med upphovsrättsligt motiverade avgifter. Motivet är att tomkassetterna till stor del används för kopiering och tidsförskjutet lyssnande/tittande på upphovsrättsligt skyddade verk.

Enligt uppgift lär man nu inom regeringskansliet förbereda en lagrådsremiss med innebörden att en sådan kassettavgift skall införas även i Sverige vid samma tidpunkt som den nuvarande kassettskatten upphör, dvs. den 1 januari 1992. Jag tillstyrker ett sådant förslag.

Avgiftens storlek, beräkningsmetoder och former för inkassering bör fastställas i förhandlingar mellan de avgiftsskyldiga och upphovsmännen. Utgångspunkten i förhandlingarna bör vara att intäkterna från den nya avgiften skall avsättas för såväl direkta som indirekta ändamål. Genom en avgift av detta slag finns det möjligheter att förbättra stödet till konstnärer och konstnärlig produktion vad gäller musik, film och video. Avgiften skulle kunna ge upphovsmännen inom dessa områden avsevärda inkomster. Nämnas kan att kassettskatten 1989/90 beräknas ge ca 180 miljoner i intäkter.

Utbildning och forskning

Utredningen skall enligt direktiven också belysa frågor om den konstnärliga utbildningen. I kap. 4 redovisas en undersökning utredningen låtit göra rörande konstnärernas utbildning. Endast genomsnittligt ca 15 procent av de yrkesverksamma inom kontnärsområdena har utbildning från högskolan. Det är dock stora variationer. För skådespelare ligger siffran på 50 procent. Ungefär hälften av dem som gått igenom konstnärlig högskoleutbildning arbetar i ett konstnärsyrke. Rekryteringen av konstnärer sker således fortfarande till stor del utanför konstnärernas högskoleutbildning samtidigt som åtskilliga av de utbildade arbetar med annat, helt eller delvis. Det är ett naturligt förhållande. Skall andelen högskoleutbildade inte minska fram mot sekelskiftet krävs mellertid en ökad antaning vid högskolan.

I rapporten redovisas också ungdomens starka intresse för konstnärliga utbildningar såväl på gymnasie-, folkhögskole- och högskolenivå. En ut-

byggnad av den estetiska utbildning inom gymnasie- och folkhögskolan kommer sannolikt leda till ett ökat tryck mot högskolan och kanske också mot de kulturella arbetsmarknaderna. Det är angeläget att ungdomar som satsar på estetisk utbildning får klart för sig att konkurrensen på arbetsmarknaden är mycket hård och att de ekonomiska villkoren är ofördelaktiga.

De kontnärliga högskoleutbildningarna skall bli föremål för en särskild utredning. Jag har därför begränsat min analys till vissa allmänna påpekanden inför detta arbete. Jag erinrar om att konstnärlig utbildning och utveckling har vidare syften än att vara direkt yrkesförberedande. Det framgår bl.a. av den proposition (1975/76:135) som utgör grunden för den nuvarande konstnärspolitiken. Konstnärsutbildning bör domineras av målet att stimulera den konstnärliga mognadsprocessen och ge de studerande möjligheter att förverkliga sina konstnärliga intentioner. Yrkesförberedelsen i utbildningarna på kulturområdet bör ha som särskilt mål att ge de studerande möjligheter till egna konstnärliga erfarenheter och bidra till utvecklingen och förnyelsen av de konstnärliga uttrycksmedlen. Den konstnärliga utbildningen är i sig själv en skapande process som inte i alla avseenden kan och bör bedrivas på ett i förväg planerat sätt.

Jag framhåller också att en förstärkt högskoleutbildning skulle främja sysselsättningen för kvalificerade konstnärer. Till de konstnärliga högskoleutbildningarna knyts nämligen ofta lärare som i sin dagliga gärning är utövande konstnärer.

Jag har vidare erfarit att UHÄ inlett samtal med humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet och Riksbankens jubiléumsfond med syfte att intressera rådet och fonden för en vidgning av deras forskningsstödjande verksamhet till att även omfatta konstnärligt utvecklingsarbete och ev. framtida forskning vid de konstnärliga högskolorna. Tillgång till medel avsedda för forskning skulle ytterligare öka möjligheterna för kvalificerade konstnärer att få sysselsättning inom högskolan.

För dansarna finns ingen högskoleutbildning. Den nuvarande danslinjen har två inriktningar: koreografi och danspedagogik. Jag föreslår att den kommande översynen prövar möjligheten att införa en utbildningslinje för dans. Jag tillstyrker också UHÄ:s förslag om bl.a. en förlängning av danspedagogutbildningen till fyra år (160 poäng). Samtidigt fäster jag

uppmärksamheten på behovet av fortbildning och vidareutbildning på det konstnärliga området.

När det gäller gymnasieskolan tillstyrker jag förslaget om en treårig estetisk linje. I likhet med SÖ anser jag emellertid att linjen bör ha två ingångar utöver musiklinjen, nämligen en för bild och en för drama.

Jag understryker betydelsen av den verksamhet som pågår inom grundskolan under beteckningen kultur i skolan.

Beträffande folkhögskolan hänvisar jag till folkhögskolekommittén som kommer att presentera sina förslag under hösten 1990.

Internationellt kulturutbyte

I likhet med utredningen om de statliga insatserna inom Sverigeinformationen och kulturutbytet med utlandet, den s.k. IKU-utredningen, lägger jag stor vikt vid konstnärernas behov av stimulans och inspiration genom kontakter med omvärlden. Jag ser det därför som angeläget att inom ramen för det reformarbete som pågår på kulturområdet också genomföra IKU-utredningens förslag. I en första etapp bör medlen för kulturutbyte med utlandet höjas med 5 milj.kr., fördelade lika på kulturrådet och Svenska institutet. Jag erinrar också om att de besparingsförslag som förordades av IKU ännu inte är genomförda.

Skådeartister

Utredningen har gjort en särskild studie om skådeartister.

Jag saknar möjligheter att bedöma om det är en kulturpolitiskt angelägen uppgift att stödja skådeartister men presenterar ändå vissa förslag som skulle kunna förbättra situationen för denna konstform. En möjlighet är att bevilja Folkparkernas Centralorganisation statsbidrag för att inrätta en turnerande folkparksvarieté med skådeartister. En annan möjlighet är att med AMS tillstånd inrätta en privat skådeartistförmedling med inriktning på såväl den svenska som den internationella marknaden.

Kostnader

Jag har haft som utgångspunkt för mitt arbete att det är regeringens avsikt att föreslå riksdagen ökade insatser till stöd för konstnärer och konstnärlig verksamhet. De förslag jag lagt innebär i flertalet fall ökade utgifter. I vissa sammanhang handlar det om förslag om omfördelning. Detta gäller bl.a. förslaget vad gäller förändrade utbetalningar från anslaget visningsersättningar samt förslaget om öronmärkning av statens bidrag till länsmusiken vad gäller frilansartister. I några fall gäller förslagen upphovsrättsliga ersättningar som direkt belastar konsumenterna, nämligen kassettavgift och droit de suit. Jag pekar också på möjliga finansieringskällor utanför kulturområdet, bl.a. regionala utvecklingsanslag och forskningsrådsmedel. Vad gäller skatteförslagen innebär givetvis mitt avstyrkande av stipendiebeskattning bortfall av vissa statsinkomster, dock av måttlig omfattning. Återbetalningen av egenavgifter är en direkt statlig utgift. Inom vissa sektorer - t.ex. utbildning och forskning - har jag, med hänvisning till kommande utredning avstått från att söka kostnadsberäkna förslagen.

Beträffande möjligheten till besparingar hänvisar jag till IKU-utredningens förslag vad gäller besparingar inom området Sverigeinformation. Den föreslagna utbyggnaden av produktionsstöd för bl.a. dansare, förstärkt stipendiestöd samt inte minst inrättande av flera inkomstgarantier bör kunna medföra betydande besparingar för a-kassa och beredskapspengar. Storleken därav är emellertid omöjlig att beräkna.

De direkta nya statliga utgifterna vid ett fullt genomförande av mina förslag i övrigt beräknar jag (se sammanställning nedan) till 72 milj.kr. Det är också i förhållande till kulturmarknadernas omsättning och statens och kommunernas satsning på kultur i övrigt ett förhållandevis blygsamt belopp. I vissa avseenden kan förslagen genomföras stegvis. Det gäller bland annat förslaget om inrättande av nya inkomstgarantier. Det är emellertid angeläget att det första steget är rejält och omfattar minst hälften av de föreslagna nya garantierna. En tidsplan för genomförandet av hela förslaget bör fastställas.

Jag har inte sett det som min uppgift att lägga fram förslag om motsvarande inkomstförstärkning utan utgått från regeringens uttalanden om att det föreligger ett faktiskt reformutrymme på kulturområdet. En grundläggande tanke i betänkandet är att populärkulturen - som står för den

stora omsättningen inom kulturindustrin - också kan bidra till att finansiera konstkulturell verksamhet. Så sker redan och det är självfallet möjligt att utvidga denna finansiering.

Sammanställning över förslag till direkta kostnadsökningar

Ändamål	Belopp (tkr.)
Centrumbildningar	2 000
IKC och främjandeorganisationer	4 000
Husartister	3 000
Konst där vi bor	4 000
Regionala frilansproduktioner	5 000
Fria grupper	4 000
Egenavgiftsfond	25 000
Inkomstgarantier	15 000
Övriga bidrag till konstnärer	5 000
Internationellt kulturutbyte	5 000
Summa	**72 000**

1 Utgångspunkter

1.1 Uppdraget

1.1.1 Bakgrund

Konstnärsutredningen är ett led i det reformarbete som pågår på kulturområdet. Regeringen har prioriterat kulturen under innevarande mandatperiod. Det treårsprogram för ökade kulturinsatser som redovisades i 1988 års regeringsförklaring gäller fortfarande enligt regeringsförklaringarna hösten 1989 och våren 1990. Det innebär reformer som sammantaget kommer att omfatta 300 milj.kr.

Reformarbetet styrs av det övergripande målet att bredda kulturintresset. I fokus står ambitionen att förstärka det regionala kulturlivet, förbättra de konstnärliga yrkesutövarnas villkor och att stimulera kulturaktiviteter bland barn och ungdom.

Konstnärsutredningens huvuduppgift har varit att se över konstnärernas arbets- och inkomstmöjligheter m.m. Översynen skall göra det möjligt för regeringen att presentera förslag till samlade åtgärder i budgetpropositionen 1991.

1.1.2 Direktiven

Regeringen fattade i juni 1989 sitt beslut om att tillkalla en särskild utredare för att bl.a. kartlägga de konstnärliga och litterära yrkesutövarnas arbetsvillkor och utvärdera hittills gjorda statliga insatser för dessa yrkesgrupper.

Som motiv för uppdraget angavs bl.a. att sysselsättningsläget på kulturområdet och konstnärsorganisationernas krav på förstärkta insatser för skilda konstnärsgrupper gjorde det angeläget med en genomgång av det konstnärspolitiska fältet. En fördjupad kunskap om arbetsvillkoren på olika konstområden bedömdes också vara värdefull som underlag för det kulturpolitiska reformarbetet i stort under regeringens innevarande mandatperiod. Det fanns alltså skäl att låta en särskild utredare göra en samlad översyn av området.

I uppdraget har ingått att

- kartlägga hur arbetsvillkoren för konstnärliga och litterära yrkesutövare har förändrats över en tjugoårsperiod med beaktande av möjligheterna till fasta anställningar, frilansarbete, upphovsrättsliga ersättningar och andra inkomstmöjligheter,

- översiktligt beskriva kulturarbetsmarknadens utveckling bl.a. för att ge en bild av hur förändrade kulturvanor och den tekniska utvecklingen har påverkat efterfrågan på konstnärligt arbete och formerna för konstutövandet,

- bedöma om de konstnärliga utbildningarna på skilda nivåer till inriktning och dimensionering är rätt avvägda i förhållande till arbetsmöjligheterna inom olika konstnärsyrken,

- granska och utvärdera de olika formerna av direkta bidrag och ersättningar, som staten lämnar till konstnärliga och litterära yrkesutövare, samt belysa det statliga stödets roll i förhållande till det stöd som ges på lokal och regional nivå,

- diskutera samspelet mellan direkt ekonomiskt stöd till konstnärliga och litterära yrkesutövare och insatser i syfte att bredda deras arbetsmarknad,

- lägga synpunkter dels på statens allmänna ansvarstagande när det gäller ifrågavarande yrkesgruppers försörjning, dels på avvägningen mellan fackliga intressen och kulturpolitiska mål vid valet av stödinsatser.

- särskilt beakta direktiven till kommittéer och särskilda utredare angående beaktande av EG-aspekter i utredningsverksamheten. (Dir. 1988: 43)

- beakta de kommittédirektiv till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående utredningsförslagens inriktning som regeringen utfärdade 1984 (Dir. 1984:5).

Överväganden rörande cirkus- och andra skådeartister har också ingått i utredningen.

Direktiven bifogas i sin helhet (*bilaga 1*).

1.1.3 Riktlinjer för samverkan med EG

På grundval av propositionen Sverige och den västeuropeiska integrationen (prop. 1987/88:66, UU 24, rskr. 245) har riksdagen angivit vissa riktlinjer som skall ligga till grund för Sveriges medverkan i ett brett västeuropeiskt samarbete.

I propositionen uttalas bl.a. viljan att gå vidare i det nordiska samarbetet och stärka EFTA samtidigt som samarbetet med EG skall breddas och fördjupas så långt detta är förenligt med neutralitetspolitiken.

Sverige skall medverka i EFTA:s och EG:s arbete på att avskaffa fysiska, tekniska och fiskala hinder i syfte att så långt som möjligt skapa ökad rörlighet för varor, tjänster, människor och kapital i Västeuropa. Vidare skall Sverige utveckla det västeuropeiska samarbetet på forsknings- och utvecklingsområdet samt verka för att den sociala dimensionen ges en ökad tyngd i det västeuropeiska samarbetet. Detta innebär bl.a. insatser för att främja sysselsättning och social trygghet och samarbete inom sådana områden som ekonomisk politik, arbetsmiljö- och miljöpolitik liksom konsumentpolitik.

Mot den redovisade bakgrunden har regeringen fastställt riktlinjer för de kommittéer och särskilda utredare som har till uppgift att lämna förslag som berör den fria rörligheten för varor, tjänster, människor och kapital eller på annat sätt berör det västeuropeiska integrationsarbetet.

Kommittéer och särskilda utredare skall

★ undersöka vilken gemensam ordning som i förekommande fall råder inom EG inom det aktuella ämnesområdet och i sina förslag ta till vara de möjligheter till harmonisering som finns,

★ redovisa hur de förslag som läggs fram förhåller sig till EG:s motsvarande regler, direktiv eller förslag till direktiv från EG-kommissionen,

★ redovisa de statsfinansiella och övriga samhällsekonomiska effekter som uppkommer av de förslag som läggs fram som innebär anpassning till EG:s regler, direktiv eller förslag till direktiv från EG-kommissionen. Kommittéerna och utredarna skall i de fall då ökade statsfinansiella kostnader bedöms uppstå lämna förslag till finansiering. På motsvarande sätt skall effekterna av eventuella avvikelser från EG:s regelsystem redovisas.

1.1.4 Särskild skrivelse

Genom beslut 1989-09-14 överlämnade regeringen en särskild skrivelse till utredningen. Skrivelsen kom från Konstfrämjandet, Sveriges Konstföreningars Riksförbund (SKR) och Konstnärernas riksorganisation (KRO). Den innehöll förslag om inrättande av en central föreningsfond för utställningsersättning. Fonden föreslogs få ett startkapital om 3 milj. kr. och en styrelse bestående av företrädare för nämnda organisationer.

1.2 Utredningsarbetet

1.2.1 Arbetets uppläggning

Av praktiska skäl kom konstnärsutredningens arbete inte i gång förrän i månadsskiftet augusti/september. Då återstod åtta månader av utredningstiden. Den ytterst begränsade tiden har gjort det nödvändigt att koncentrera arbetet till de viktigaste konstnärspolitiska frågorna och att utgå från tillgänglig kunskap inom berörda myndigheter och intresseorganisationer. Ett problem i sammanhanget har varit att den omfattande kulturstatistiken inte alltid innehållit uppgifter som varit relevanta för de

bedömningar utredningen önskat göra. Bl.a. saknas uppgifter om den totala kulturkonsumtionen och om konstnärsstödet på regional och lokal nivå. Det har även varit svårt att få underlag för prognoser och internationella jämförelser.

Utgångspunkter för arbetet har, vid sidan av direktiven, varit den gällande konstnärspolitiken som den formulerats i bl.a. Den statliga kulturpolitiken 3 (prop. 1975/76:135) och därefter följande propositioner och riksdagsbeslut.

Vad gäller statistiskt underlagsmaterial och annan information om faktiska förhållanden har utredningen samverkat med ett stort antal instanser, däribland:

Arbetsmarknadsstyrelsen
Konstnärsnämnden
Skolöverstyrelsen, SÖ
Statens konstråd
Statens kulturråd
Sveriges författarfond
Universitets- och högskoleämbetet, UHÄ.

Samråd har även ägt rum med berörda intresseorganisationer och med enskilda konstnärer.

I upphovsrättsliga frågor har samtal förts med upphovsrättsutredningen och med konstnärernas upphovsrättsliga organisationer, däribland STIM, SAMI och COPYSWEDE.

När det gäller yrkesförberedande, konstnärlig utbildning har överläggningar ägt rum med folkhögskolekommittén.

Det är omöjligt att på ett seriöst sätt behandla och analysera konstnärernas ekonomiska situation utan att gå in på skattefrågor. Utredningen fann det därför nödvändigt att i god tid före årsskiftet överlämna en särskild skrivelse i ärendet till kulturministern. Syftet var att inför skattereformen peka på skattefrågor som har stor betydelse för konstnärerna.

Tiden har inte medgett mer ingående studier i andra länder. Tillgängligt material och Europarådets s.k. länderöversyn har emellertid gjort det möjligt att dra vissa slutsatser utifrån internationella jämförelser.

1.2.2 Avgränsningar

Allmän inledning

Konstnärsutredningens uppdrag har varit mycket omfattande i förhållande till den tid som stått till förfogande. Det har varit nödvändigt men inte alltid givande att utgå från befintligt statistiskt material och annan information hos berörda myndigheter m.m. Den offentliga kulturstatistiken och de olika undersökningar som gjorts under senare år belyser verkligheten ur andra synvinklar än den som varit utredningens. Sammantaget innebär detta att kartläggningen av konstnärernas villkor är mer impressionistisk än heltäckande.

Konstnärsutredningen har sin grund i bl.a. sysselsättningsläget på kulturområdet och därav följande ekonomiska och sociala problem. I avvaktan på resultatet av den pågående omfattande undersökningen av konstnärernas situation har det varit nödvändigt att utgå från den studie av konstnärernas inkomstförhållanden 1985 som konstnärsnämnden genomförde hösten 1989.

Konstnärernas villkor har ett självklart samband med kulturpolitiken i stort. Insatser som t.ex. främjar teater eller som möjliggör konsertverksamhet påverkar scenkonstnärer och musiker. Det finns mängder av liknande exempel. Konstnärsutredningen kommer in på sådana frågor men syftar självfallet inte till en systematisk genomgång av hela kulturpolitiken.

Vem är konstnär?

Den nu avslutade utredningen ger i stort sett samma svar på den frågan som utredningen kulturrådet i början av 70-talet. I betänkandet Konstnärerna i samhället (SOU 1975:14) utgick utredningen från de yrkeskategorier som är representerade i de konstnärsorganisationer som är anslut-

na till Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd, KLYS. Det innebär att främst följande yrkesgrupper har behandlats:

Ordkonstnärer:

Författare
Dramatiker
Översättare

Bild- och formkonstnärer:

Målare
Skulptörer
Grafiker
Tecknare
(Stillbilds-)fotografer
Konsthantverkare
Formgivare
Designers

Tonkonstnärer:

Musiker
Tonsättare
Sångare

Scen- och filmkonstnärer:

Skådespelare
Dansare
Mimare
Skådeartister

Enligt utredningens tolkning av direktiven avser uppdraget i första hand villkoren för de fria konstnärliga yrkesutövarna. Med detta avses att de bedriver sin konstnärliga verksamhet utan att vara fast anställda. Utred-

3 - 10 0573

ningen har även behandlat artister som befinner sig i gränslandet mot fast anställda, dvs. fria grupper och frilansartister. De sist nämnda arbetar visserligen som regel i kollektiv men under frihetsgrader som gör dem jämförbara med exempelvis författare, tonsättare, fotografer, tecknare och konsthantverkare. I viss utsträckning berörs också de fast anställda artisternas situation, framför allt vad gälier arbetsvillkor, sysselsättningstillfällen etc.

Andra utredningar

Utredningen har, med undantag för vissa upphovsrättsliga frågor och förslaget om stipendiebeskattning, avstått från att fördjupa sig i frågor som kommer att behandlas i andra pågående och/eller planerade utredningar. Dit hör t.ex. folkhögskolekommittén, teaterkostnadsutredningen, översynen av de konstnärliga utbildningarna och översynen av centrumbildningarna.

Konstnärsnämndens studie

Som framgår av direktiven har SCB på konstnärsnämndens uppdrag gjort en studie av konstnärernas inkomstförhållanden med utgångspunkt i bl.a. folk- och bostadsräkningen 1985. Vidare anvisade riksdagen i april 1989 0,5 milj.kr. för en större undersökning i konstnärsnämndens regi. Medlen för ändamålet har ökat något genom ett riksdagsbeslut våren 1990. Resultatet av denna större undersökning kommer tyvärr inte att föreligga förrän hösten 1990. Med hänsyn till att den då trots allt kan vägas in i regeringens bedömningar i budgetpropositionen 1991 har konstnärsutredningen, med ett undantag, avstått från att göra egna tidsödande och dyrbara undersökningar av konstnärernas ekonomiska och sociala situation. Undantaget avser en mindre studie av författarnas inkomstförhållanden 1985.

Folkhögskolekommitténs tilläggsuppdrag

Genom beslut vid regeringssammanträde 1989-06-21 fick folkhögskolekommittén i tilläggsuppdrag att diskutera vilken roll folkhögskolans estetiska kurser skall spela. Därvid skulle kommittén beakta den vidgade

roll gymnasieskolan kan komma att få när det gäller förberedelser för högskoleutbildning inom det estetiska området.

Folkhögskolans huvuduppgift inom det estetiska området är att tillgodose elevernas behov av att få utveckla sina uttrycksmöjligheter inom olika konstnärliga områden. Syftet är inte i första hand att studierna skall förbereda för yrkesverksamhet eller för högskoleutbildning inom berörda områden. Utvecklingen inom folkhögskolan har emellertid gått i den riktningen att alltfler studieförberedande kurser tillkommit.

Konstnärsutredningens deluppgift att bedöma om de konstnärliga utbildningarna på skilda nivåer till inriktning och dimensionering är rätt avvägda i förhållande till arbetsmöjligheterna inom olika konstnärsyrken har tydliga beröringspunkter med folkhögskolekommitténs tilläggsuppdrag. För att inte föregripa kommitténs förslag har utredningen valt att endast göra en övergripande bedömning av de konstnärliga utbildningarna på nivån under högskolan, närmast med avseende på deras betydelse för läget på arbetsmarknaden.

Översynen av den konstnärliga högskoleutbildningen

I årets budgetproposition anmäler utbildningsministern att konstnärsutredningens överväganden om den konstnärliga utbildningens villkor och betydelse bör följas upp med en mer djupgående översyn av den konstnärliga utbildningen inom högskolan. Det är angeläget att nu klarlägga vad som hänt med den konstnärliga utbildningen sedan högskolereformen genomfördes. Det är också angeläget att göra en jämförelse mellan likartade utbildningar vid olika högskoleenheter, bl.a. för att få en bättre uppfattning om på vilket sätt utbildningen bedrivs och hur resurserna utnyttjas vid de olika enheterna.

Med hänsyn till den aviserade översynen har konstnärsutredningen koncentrerat sina överväganden till det konstnärliga utvecklingsarbetet och de olika utbildningslinjernas dimensionering. Det material utredningen samlat har emellertid gjort det möjligt att presentera vissa frågor som bör belysas i den kommande översynen.

Teaterkostnadsutredningen

De teateranställdas arbetsvillkor kommer indirekt att behandlas i den pågående översynen av kostnaderna för att bedriva teaterverksamhet, den s.k. teaterkostnadsutredningen. Den utredningen kommer även att behandla de fria gruppernas situation. Därför avstår konstnärsutredningen från att lägga särskilda förslag när det gäller de teateranställda.

Översynen av centrumbildningarna

Inom kulturrådet pågår för närvarande en översyn av centrumbildningarna. Översynen har främst sin grund i de berörda organisationernas ekonomiska svårigheter. Förutom en analys av de olika centrumbildningarnas ekonomi avser översynen verksamhetens uppbyggnad, inriktning och omfattning. Mot den bakgrunden begränsar konstnärsutredningen sina förslag till en övergripande bedömning av ansvarsfördelningen mellan AMS kulturarbetsförmedling och centrumbildningarna. Vissa förslag presenteras emellertid när det gäller Invandrarnas kulturcentrum, danscentrum och planerna för ett centrum för konst och hantverk.

1.3 Gällande konstnärspolitik

1.3.1 Allmänt

Det kulturpolitiska reformarbetet i mitten på 70-talet genomfördes i tre steg. Något förenklat kan man hävda att konstnärernas villkor behandlades i steg ett och tre.

1.3.2 Kungl. Maj:ts proposition 1974:28

Den första kulturpropositionen behandlade bl.a. de kulturpolitiska målen. Av särskild betydelse för fria konstnärliga yrkesutövare är att kulturpolitiken skall

- medverka till att skydda yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för att denna frihet skall kunna utnyttjas,

- möjliggöra konstnärlig och kulturell förnyelse.

En central del i samhällets övergripande ansvar för utvecklingen inom kulturområdet är, enligt propositionen, skyldigheten att stödja sinsemellan mycket olika strömningar och därigenom främja mångsidigheten i kulturlivet. Kulturell verksamhet erbjuder ett medel att utforska verkligheten och granska förhållandena i samhället. Det är naturligt att den då ofta blir inopportun och inte stämmer överens med gängse värderingar. Väsentliga delar av den kulturella verksamheten är inte lönsam och kan inte förväntas bli det. Om den skall fortleva blir den beroende av ekonomiskt stöd från samhällsorgan som samtidigt i andra avseenden kritiseras av olika konstnärer. Vill vi ha ett fritt och mångsidigt kulturliv får den samhällskritik som konstnärer kan utöva inte tas till intäkt för påtryckningar och styrning från de anslagsbeviljande organens sida. Det tillkommer de politiska organen att svara för kulturpolitikens utformning men detta får inte innebära att också verksamhetens innehåll styrs av dem.

Kulturpolitikens uppgift att skapa förutsättningar för konstnärlig och kulturell förnyelse har nära samband med kravet på yttrandemöjligheter. Utan frihet att uttrycka och gestalta kan något genuint nyskapande inte komma till stånd. Det konstnärliga arbetet består många gånger av fortlöpande försök och experiment. Detta är ett arbete som måste få bedrivas utan att efterfrågan är säkrad. Samhället måste genom insatser för enskilda och grupper av konstnärer garantera att dessa under viss tid får möjlighet att inrikta sig på experiment och förnyelse utan krav på att kunna försörja sig på denna verksamhet. Här liksom på andra områden måste man tolerera att försök misslyckas. Statens insatser för att stödja förnyelse får inte hämmas av ett stelt genretänkande. Tidigare eftersatta verksamhetsformer inom de olika konstarterna bör också få goda möjligheter att utvecklas.

I propositionen understryks att

"ett levande kulturliv förutsätter öppenhet för impulser från andra kulturmönster än vårt eget. Det som vi betraktar som vårt nationella kulturarv rymmer i sig århundradens impulser utifrån.

Under de senaste decennierna har de internationella kontakterna ökat på en rad samhällsområden. Betydelsefulla faktorer i denna utveckling har varit ökade personkontakter genom resor och vidgade kunskaper i

främmande språk samt utländska filmer och TV-program. I ett samhälle som det svenska sker förändringarna i kulturlivet i mycket hög grad i en direkt eller indirekt dialog med omvärlden.

Kulturpolitiken bör främja kontakter och samverkan mellan Sverige och andra länder för att därigenom vidga möjligheterna till en kulturell förnyelse. Ökat erfarenhetsutbyte är också ägnat att skapa förståelse mellan länder och folk. Enskilda och grupper av kulturarbetare samt institutioner bör beredas ökade möjligheter till kontakt med utländsk publik. På samma sätt bör utländska grupper och enskilda konstnärer ges tillfälle till verksamhet i Sverige.

Numera har vårt lands befolkning ett betydande inslag av invandrare. Samhället måste aktivt stödja dem i deras arbete för att upprätthålla och utveckla den kultur de fört med sig hit. Dessa kulturmönster utgör också ett värdefullt inslag i det svenska samhället, som berikar och inspirerar vår egen kulturella utveckling."

Riksdagen biföll i allt väsentligt tankegångarna i den första kulturpropositionen.

1.3.3 Regeringens proposition 1975/76:135

Den tredje kulturpropositionen behandlade bl.a. konstnärernas roll i samhället och formerna för samhällets insatser för att förbättra konstnärernas arbets- och försörjningsmöjligheter. Propositionen baserades på utredningen Konstnärerna i samhället (SOU 1975:14). Den statliga kulturpolitiken gentemot konstnärerna borde utformas mot följande bakgrund:

"Människornas behov av konstupplevelser och konstnärlig aktivitet är i vårt samhälle grunden för yrkesmässig konstnärlig verksamhet. Genom att konstnärerna skapar och förmedlar tillfällen till sådana upplevelser och genom att de fungerar som inspiratörer för skapande verksamhet har de en nyckelroll i kulturlivet. Konstnärerna skapar och röjer väg för nya synsätt och uttrycksformer. Detta är omistligt för den kulturella utvecklingen och därmed av stor vikt för samhällsutvecklingen som helhet. Det ligger i den konstnärliga verksamhetens natur att den endast i begränsad utsträckning kan utgå från på förhand kända behov. Många

konstnärliga landvinningar blir endast långsamt kända och uppskattade av en större allmänhet. Samtidigt kan de få ett avgörande inflytande på den konstnärliga utvecklingen genom den påverkan de utövar på andra konstnärer och indirekt via dem på en vidare publik."

Den konstnärspolitik som riksdagen lade fast till följd av propositionen kan sammanfattas på följande sätt:

Samhällets insatser bör inriktas mot att öka arbetstillfällena för konstnärer och att förbättra möjligheterna att använda konstnärliga verk. De kulturpolitiska åtgärder som stat, kommuner och landstingskommuner vidtar för att bl.a. stimulera till en ökad kulturell aktivitet gör att behovet av konstnärernas insatser växer. Det finns också outnyttjade möjligheter att ta konstnärernas kunnande i anspråk inom områden som av tradition inte har ansetts ligga inom konstnärernas verksamhetsfält.

Vid sidan av nyss nämnda åtgärder kommer det emellertid att behövas direkta insatser för att stödja och stimulera konstnärlig verksamhet. Det är nödvändigt att det finns möjligheter för konstnärer att under längre eller kortare tid få arbeta utan krav på arbetsresultat som omedelbart kan utnyttjas i samhället och ge konstnären inkomster.

Mot den bakgrunden drogs riktlinjerna upp för det system av ersättningar och bidrag som i stort sett gäller än i dag. Vidare konstaterades att konstnärernas förhållanden självfallet också påverkas av andra åtgärder än kulturpolitiska. Liksom för andra medborgargrupper har socialpolitiska, arbetsmarknadspolitiska och skattepolitiska åtgärder stor betydelse. I många fall är det naturligt att man prövar sådana generella åtgärder innan man väljer att söka lösa problemen inom kulturpolitikens ram.

Till de generella frågorna kan *den upphovsrättsliga lagstiftningen* sägas höra. I propositionen framhölls det självklara önskemålet att upphovsmännen skall kunna försörja sig på sina konstnärliga prestationer. Därför är det skydd som lagstiftningen ger dessa prestationer givetvis av stor betydelse. Samtidigt är dock vissa inskränkningar i upphovsrätten nödvändiga, dels av praktiska skäl, dels utifrån allmänna samhällsintressen. I vilken form upphovsmannen skall få ersättning för sina prestationer måste avgöras med hänsyn till många olika faktorer. Det kan i praktiken visa sig vara svårt att finna former för att ge upphovsmannen ersättning i

förhållande till hans individuella arbete. I vissa situationer kan ersättningen därför behöva ges i kollektiv form.

I propositionen fanns också vissa i sammanhanget intressanta uttalanden om *den konstnärliga utbildningen*. I samband med den då pågående reformeringen av högskoleutbildningen bedömdes det vara särskilt angeläget att konstnärsutbildningens primära målsättning inte förlorades ur sikte. Utredningen kulturrådet framhöll att konstnärsutbildningen domineras av målet att stimulera den konstnärliga mognadsprocessen och ge de studerande möjligheter att förverkliga sina konstnärliga intentioner. Yrkesförberedelsen i utbildningarna på kulturområdet har i förhållande till annan högre utbildning som särskilt mål att ge de studerande möjligheter till egna praktiska konstnärliga erfarenheter och att bidra till utvecklingen och förnyelsen av de konstnärliga uttrycksmedlen. Den konstnärliga utbildningen är i sig själv en skapande process som inte i alla avseenden kan och bör bedrivas på ett i förväg planerat sätt. Detta måste få påverka sättet att organisera studierna liksom utformningen av de planer som styr utbildningens innehåll och arbetsformer. Den nya högskoleorganisationen bedömdes också medföra ökade möjligheter till samverkan mellan konstnärsutbildningarna och till lokala initiativ.

1.3.4 Insatser 1976–1987

Riksdagsbeslutet till följd av den tredje kulturpropositionen innebar att konstnärerna genom sina organisationer fick ett markerat inflytande över konstnärspolitiken. Konstnärsorganisationerna fick majoritet i den nya konstnärsnämnd, som ersatte de tre tidigare stipendieorganen. S.k. förhandlingsliknande överläggningar med organisationerna i prioriteringsfrågor blev ett reguljärt inslag i budgetarbetet. En tes som organisationerna drivit mycket hårt är att samhällets direkta insatser för konstnärerna såvitt möjligt skall betraktas inte som understöd utan som ersättning för samhällets faktiska utnyttjande av konstnärliga verk och prestationer. Detta gäller särskilt biblioteksutlåning och offentlig visning eller framförande av verk inom samhällets institutioner. Principen om ersättning för utfört arbete var också vägledande för 1982 års beslut om visningsersättning. Reformen innebar att huvuddelen av bidragsmedlen för bild- och formkonstnärer fördes över till en särskild fond, Sveriges bildkonstnärsfond, ur vilken kollektiv ersättning betalas till Sveriges bildkonstnärer

och konsthantverkare för den offentliga visningen av deras konst i samhällets ägo.

Under senare år har även dramatiker och tonsättare framfört motsvarande krav på en ersättningsfond. Statsmakterna har dock avstått från att principiellt förändra konstnärsbidragen för dessa grupper. Man har stannat vid en organisatorisk förändring som innebär att bidragsmedlen för dramatiker och tonsättare lösgjorts till särskilda anslagsposter, som fördelas av organ där berörda konstnärsgrupper har majoritet.

Hösten 1985 infördes en förhandlingsordning betr. biblioteksersättningen.

Den nämnda utvecklingen sammanfattas i direktiven. Där berörs också att biblioteksersättningen har ökat och att en särskild översättarpennning har införts.

1.3.5 Budgetpropositionerna 1988-1990

Den nu pågående, punktvisa översynen av kulturpolitiken aviserades redan i *1988 års budgetproposition*. Kulturministern avvisade tanken på en ny övergripande kulturutredning. Han ansåg att det i stället fanns anledning att pröva en betydligt rörligare strategi för kulturpolitikens förnyelse. Problemområdena borde bearbetas var för sig och av många olika medverkande grupper. Till vägledning för det kommande arbetet redovisade ministern sin syn på vilka utvecklingsområden som var angelägna i ett längre perspektiv. Här återges de delar av viljeinriktningen som kan vara av värde i översynen av konstnärspolitiken:

"En aktiv kulturpolitik måste understödja strävan till förnyelse av pågående verksamheter och skapa utrymme för att pröva nya idéer. Det oprövade och vägröjande behöver i särskild grad ett ekonomiskt stöd för att kunna utvecklas. Risken för stagnation lurar inom all kulturell verksamhet, den institutionella såväl som den som bedrivs i friare former.

Att stimulera förnyelsen är en av de viktigaste kulturpolitiska uppgifterna."

"Jag finner det angeläget att kulturpolitiken även i fortsättningen bedrivs så att den aktivt främjar konstnärligt skapande på en kvalitativt hög nivå och ger ökade möjligheter för konstnärerna att nå sin publik. Detta kan enligt min mening bäst ske genom riktade stödinsatser på de konstområden där problemen är störst."

Mot den bakgrunden föreslogs bl.a. förstärkta insatser för tonsättare och dansare.

När det gällde Ersättningar och bidrag till konstnärer betonade kulturministern vikten av att stöd- och ersättningsformerna regelbundet omprövas med utgångspunkt i vad statsmakterna uttalat om koncentration och selektivitet i medelsanvändningen.

I 1989 års budgetproposition fanns ett avsnitt om svensk kultur- och mediepolitik i ett internationellt perspektiv. Flera av de uttalanden som kulturministern där gjorde bör kunna vara vägledande i översynen av konstnärspolitiken.

I propositionen underströks att den svenska kultur- och mediepolitiken måste utgå från det lilla landets och det lilla språkområdets förutsättningar. Medborgarna i de små länderna är som regel bättre orienterade om sin omvärld och har bättre språkkunskaper än de som bor i stora länder. Dessa naturliga fördelar av att tillhöra ett litet språkområde kan lätt bytas till nackdelar om det internationella inflytandet tillåts hota eller utplåna den egna kulturen. I en allt mer internationaliserad och av massmedier dominerad värld upplever de små nationerna ofta den kulturella påverkan utifrån som ett hot. De behöver skapa ett skydd för den egna kulturen som garanterar fortbestånd och utveckling. Det är först när den egna kulturen är stark och vital som det finns förutsättningar för ett verkligt utbyte med andra länder.

Sverige är ett litet land med begränsade förutsättningar i förhållande till de stora och rika kulturnationerna. Därför blir ett internationellt kulturutbyte särskilt viktigt. Öppenhet mot omvärlden är en livsnödvändighet för svenska konstnärer och kulturinstitutioner. Att främja utbyte av erfarenheter och idéer inom kulturområdet över språk- och nationsgränserna är ett mycket angeläget kulturpolitiskt mål.

Under de senaste åren har de internationella kontakterna vidgats och förstärkts. Det svenska engagemanget i internationella organisationer har av hävd varit starkt. Under den kommande perioden har vi särskild anledning att följa arbetet på kultur- och medieområdet inom Europarådet. Vidare kommer Sverige att engagera sig i det internationella kultursamarbetet inom ramen för UNESCO:s kulturårtionde.

Kulturen prioriterades i 1989 års budgetförslag,som en första etapp i det treårsprogram för ökade kulturinsatser som aviserades i regeringsförklaringen hösten 1988. För treårsprogrammet angavs tre skäl:

Det första var insikten om att mycket återstår att göra för att vidga kretsen av människor som deltar i och tar del av kulturaktiviteter.

Ett andra viktigt skäl var vikten av att stärka det regionala kulturlivet.

Att garantera konstnärerna goda arbets- och inkomstmöjligheter bedömdes som en central fråga och ett tredje starkt skäl för att ge kulturpolitiken hög prioritet. Framgångsrik kulturpolitik är en omöjlighet utan fullödiga konstnärliga insatser.

I 1990 års budgetproposition aviserar regeringen förslag till samlade åtgärder i budgetpropositionen 1991, baserade bl.a. på konstnärsutredningen. I årets budgetproposition anmäls även FN:s kulturårtionde och Europarådets s.k. länderöversyn. Samtidigt presenterar regeringen förslag med anledning av tre olika kulturutredningar, nämligen kulturrådets studie av situationen i de s.k. teaterlösa länen, Henrik Sjögrens rapport Symfonierna och samhället (Ds 1989:46) och Gunnar Svenssons rapport Kultur i hela landet (Ds 1989: 36). De förslag som läggs fram innebär vissa förstärkningar även för konstnärerna. Dessa förslag sammanfattas här.

Regional teaterverksamhet

Kulturrådet får en förstärkning med 4 milj.kr. fördelat över två år för insatser i län utan egen fast teater. Dessutom får rådet en ökning med 10 milj.kr. för de fria grupperna under de närmaste två budgetåren. I den sistnämnda ökningen ingår stöd till den fria dansen och mimen.

Riksteatern får en allmän förstärkning av sina resurser med 8 milj.kr.

Regional musikverksamhet

Det statliga stödet till symfoniorkestrar, kammarorkestrar och musikteatrar bör öka med 125 grundbelopp under de kommande två budgetåren. Stödet till arrangerande musikföreningar bör fördubblas under samma period.

Statliga insatser på lokal nivå

Det statliga bidraget till vissa organisationer med betydelse för det lokala kulturlivet bör öka. Statens kulturråd bör inom ramen för sitt anslag Bidrag till utvecklingsverksamhet inom kulturområdet bl.a. kunna förstärka de frivilliga krafterna. En försöksverksamhet bör påbörjas med arbetsstipendier för yrkesverksammma konstnärer som medverkar i insatser för att höja kvaliteten inom amatörverksamheten på kulturområdet.

2 Internationella perspektiv

2.1 Kultur, ekonomi och marknader

Den begränsade tiden för utredningsarbetet har omöjliggjort mer ingående studier om konstens marknader, konstens ekonomiska betydelse och konstnärernas ställning på marknaden. Det har inte heller varit möjligt att på djupet analysera konstnärspolitiken i andra länder. Bristen på tillgänglig internationell statistik och översikter på detta område är också påfallande. Utredningen har dock sett det som angeläget att som en bakgrund för de konkreta förslagen ge vissa ekonomiska och internationella perspektiv. Det är med nödvändighet en starkt sammanfattande framställning av problem och utvecklingstendenser.

Framtidsbilder

Det råder en allmän enighet om att framtidens ekonomier i de högutvecklade samhällena alltmer kommer att baseras på produktion av tjänster och kunskaper. Detta är en utgångspunkt för praktiskt taget alla studier om framtidens produktionssystem och arbetsmarknader. Bedömningarna baseras på redan inträffade förändringar - ökat antal sysselsatta inom tjänste- och kunskapsproduktionen, minskad andel inom varuproduktionen - samt analyser av möjliga tekniska och sociala förändringar.

I en bland många framtidsstudier med denna inriktning, Jacques Attali's "Lignes d'horizon", tecknar författaren en bild av ett "informationssamhälle" som bärs upp av helt nya, lätta, bärbara och snabba produkter som har med information och kommunikation att göra. De kommer, menar han, revolutionera ekonomin och vardagstillvaron på ett sätt som vi nu inte kan förutse.

De japanska ekonomerna Kumo och Tanaka diskuterar en framtid där de med referens till Hesses Glaspärlespelet förutspår samhällen där kunskap, information och fritt skapande är de viktigaste "maktbrickorna", nationellt som internationellt. Den svåraste uppgiften i detta nya samhälle är att rätt bedöma och hantera informationen och utnyttja den på ett humanistiskt skapande sätt.

I dessa och många andra liknande studier betonas just samspelet mellan den tunga och den mjuka vetenskapen (teknik-humaniora) och därmed också den konstnärliga verksamhetens betydelse. Ett gott samhälle måste utformas så att man i större utsträckning tillvaratar människors kreativa förmåga. Konstnärlig verksamhet kan inte ses isolerad från den "verkliga" ekonomin; den är en del av den och bidrar inte bara till samhällets andliga utan också till dess ekonomiska utveckling.

Kulturekonomi

I flertalet länder har också såväl statliga som privata subventioner till den seriösa kulturen ökat kraftigt under de senaste 20 åren, liksom antalet konstnärligt verksamma. Den moderna tekniken har revolutionerat kulturmarknaderna. Med en viss tillspetsning kan man säga att aldrig förr har så många människor på ett eller annat sätt kommit i kontakt med konst i vid mening och aldrig förr har så många ägnat sig åt konstnärlig verksamhet. I brist på statistik är det emellertid omöjligt att närmare utveckla dessa förhållanden.

Konstens ekonomiska betydelse har uppmärksammats i ett antal studier, inte minst i ett regionalpolitiskt perspektiv. I den s.k. Kreiskyrapporten om sysselsättningen i Europa betonas kulturen som en faktor att räkna med i samband med lokaliseringsbeslut. De traditionella "tunga" industrierna förlorar gradvis sin betydelse. En ökad satsning på kultur ger en differentiering av näringslivet och drar till sig kvalificerade personer. Kulturen har också stor betydelse för turismen. Ekonomiska studier visar att satsningar på kultur i olika former (teater, bildkonst, dans, musik etc.) har en multiplikatoreffekt genom att de drar till sig nya investeringar och stimulerar det lokala näringslivet.

En intressant studie kring dessa förhållande har gjorts av John Myerscough (The economic importance of the arts in Britain, Policy Studies Institute, 1989) Studien avser att belysa "konstens" ekonomiska betydelse allmänt och för specifika regioner, främst Glasgow. Myerschough har en bred definition av "arts" och innefattar däri även hushållens konsumtion av radio-TV, video etc. samt bland yrkeskategorier också journalister samt servicepersonal i kulturinstitutioner, teknik etc.

Myerscoughs slutsatser är i korthet:

Kultur utgör en betydande ekonomisk verksamhet, med en årlig omsättning på 2,5 % av den totala konsumtionen i Storbritannien och jämförbar med marknaden för bilar, motorcyklar etc. De stora kultursektorerna är givetvis film, video, skivor. Totalt ger sektorn sysselsättning till ca en halv miljon människor, motsvarande 2 procent av den totala arbetskraften. Kulturen är också en expanderande del av ekonomin. Både sysselsättning och "output" har ökat mycket kraftigt under 80-talet. Kultur ger betydande export - och turistinkomster - 3 procent av den totala exporten och 25 procent av turistförtjänsterna.

Att satsa på kultur i vid mening ger mycket goda multiplikatoreffekter i bygder med sysselsättningsproblem. De ger också spin-off-effekter till andra industrier: "The fine arts are a source of ideas, stimulus, expertise and training for many of the applied arts, such as fashion, architecture, design, printing and photography .... There is a deep synergy between creative process in the arts and other forms of creative thinking" (sid. 149). Med exempel från bland annat Glasgow vill Myerschogh också visa att offentliga subsidier till kultur har en mycket god effekt på sysselsättningen och att det i många fall är billigare att satsa på kultur än andra sysselsättningsfrämjande insatser: "The arts are clearly a cost-effective way of cutting the unemployment count. There are reasons why the arts have an advantage in this over most another public services. First they generate income in addition to the grant-aid because of their trading activities....and they also attract significant contributions from private sources. Second, the multiplier effects of arts organisations in the regional economy are high, partly on account of the large salary component in their expenditure going on local labour ...." (sid. 108 f).

Det finns inga skäl att tro att Myerscoughs slutsatser inte skulle vara giltiga för andra länder och ekonomier. Påfallande är att många regioner

och städer satsar på kultur som ett sätt att hålla ekonomin i gång och dra till sig nya verksamheter. Sambandet med turistnäringen är uppenbart. Den allt ymnigare floran av festspel - också i Sverige - tyder på att kulturen har upptäckts vara en ekonomisk faktor att räkna med.

Det finns tyvärr inga motsvarande svenska studier. Men ungefärliga uppskattningar av den svenska kulturmarknadena tyder på att den är av samma relativa storleksordning som den brittiska - ca 2,5 % av den totala konsumtionen. Det finns all anledning att tro att multiplikatoreffekten för kultursatsningar skulle kunna vara densamma. En satsning på kultur skulle kunna få gynnsamma ekonomiska effekter.

Konsumtionsmönster

Konsumtionsmönstret förändras på flera olika sätt i ett komplicerat växelspel med den tekniska förändringen. Sedan ett drygt tiotal år tillbaka har sociologer utgått ifrån att människor efterfrågar mer "post-materiella"värden då inkomsterna stiger över en viss nivå. Man har talat om "post-materiella" värderingar. Den grundläggande studien gjordes av Ingelhardt "The silent revolution". 80-talets utveckling har inte helt bekräftat den bilden; färska svenska undersökningar (redovisade i "80-tal, Svensk opinion i empirisk belysning 1989) ger en mer komplex bild. Studier tyder emellertid på en klart ökad efterfrågan på vad konsumtionsforskarna kallar för "upplevelsekonsumtion", med vilket avses alla former av fantasikonsumtion, resor etc. Medan denna tendens tycks gälla oberoende av kön, utbildning och andra sociala strata är det fortfarande så att "finkultur" efterfrågas mer av personer med högre utbildning och stigande inkomst.

Populärkultur och konstkultur

I en Unesco studie (Cultural development, Experience and policies, Unesco, andra uppl. 1983) framhålles den enorma betydelsen av den stora och expanderande kulturindustrin. Det är denna industri med sina nya teknik som mer än något annan förändrat människors möjligheter att ägna sig åt "fantasi" eller konstkonsumtion. "Den kommersiella masskulturen är den första demokratiska kultur som Europa har upplevt. Den är egalitär i den meningen att alla sociala klasser accepterar den

och är på ett eller annat sätt indragna i den". Den kan uppfattas som en motpol till den seriösa kultur som statsmakterna försöker främja. Men den är också alltmer dess förutsättning.

Kostnaderna för den seriösa konstproduktionen stiger hela tiden, dels genom att konstnärerna vill ha mer anständigt betalt och genom att verksamheten är av sådan art att ökade kostnader inte kan kompenseras genom rationaliseringar. Teater, opera etc. är bekymmersamma verksamheter så tillvida som kostnaderna och subventionsbehovet ökar när produktionen och efterfrågan ökar. Det går inte att göra nämnvärda stordriftsfördelar. Därför stiger hela tiden subventionsbehovet. Konstnärer måste därför för sin och konstartens överlevnad också arbeta med kulturindustrin.

Konstindustrin är multinationell men domineras av anglo-sachiska mönster. Den amerikanska kulturindustrins dominans är så stor att också nationell kulturindustri "härmar" dess utbud och beteenden och anpassar den till de lokala förutsättningarna. Det gäller över hela världen.

Unesco-studien understryker betydelsen av en stark nationell "konstproduktion", såväl "fin-konst" som populärkonst, som kan erbjuda alternativ och samtidigt vara en del av den internationella kulturmarknaderna. Kulturpolitikens roll är att vidmakthålla och utveckla den nationella artistiska kapaciteten och förmågan. Man skall heller inte glömma att den kommersiella industrin delvis lever på den subventionerade konsten och konstnärspolitiken. Utan konsthögskolor, symfoniorkestrar, dansteatrar, kvalitetsteatrar och en politik som främjar konstnärligt skapande skulle det bli svårare för populärkonsten att rekrytera och vidmakthålla sin egen standard. Populär- och finkulturen är indragna i varandra.

Sedan Unesco-studien skrevs har utvecklingen accelererat i just den riktning man förutsåg. Den internationella kulturindustrin är stor och mäktig och omsätter väldiga belopp. Konstnärernas och artisternas situation, konstnärligt, ekonomiskt och socialt är i hög grad beroende av denna industri. Det gäller nationellt likaväl som internationellt. Tendensen till ökad likformighet är uppenbar. Men det finns också många konkurrerande livsstilar och förhållningssätt till det stora utbudet som gör bilden mindre entydig. Tendensen mot ökad likformighet motverkas av det mångkulturella samhället. En växande migration påverkar kulturklimatet.

4 - 10 0573

Det går inte att analysera konstnärernas situation i samhället utan att ta hänsyn till denna stora industri och de marknader den skapat. De är viktigare än vad kulturpolitiken och offentligt stöd någonsin kan bli. Mediautvecklingen har haft oerhört stor betydelse för kulturkonsumtionen, också vad gäller den seriösa konsten. Dess betydelse kommer inte att minska i framtiden. Den nya tekniken ger nya möjligheter t.ex. för teater, musik och opera. Den ger också nya sysselsättningsmöjligheter och chanser för konstnärer att presentera sin konst för en mycket stor publik. Populärkulturen med dess stora ekonomiska omsättning kan också generera resurser som kan komma finkulturen till del.

Internationella jämförelser

Av tidsskäl har det inte varit möjligt att närmare belysa olika statliga eller allmänna insatser till stöd för konstnärer i olika europeiska länder ("konstnärspolitik") i förhållande till den svenska situationen. Det finns emellertid anledning att tro att de svenska insatserna hävdar sig mycket väl i ett sådant perspektiv.

Det finns självfallet en omfattande flora av stöd och främjandeinsatser ungefärligen påminnande om det svenska stödet i en lång rad länder. Därtill kommer i flera fall - inte minst i Västtyskland och Frankrike - imponerande kulturbudgetar som skapar sysselsättning och arbetsmöjligheter för många konstnärer. Systemet med garantilöner, arbetsstipendier, biblioteksersättning etc. tillämpas endast delvis i andra länder utanför Norden. I vissa länder finns emellertid andra upphovsrättsliga arrangemang - t.ex. droit de suite - som är mer fördelaktiga för konstnärerna.

Man bör emellertid notera vad som sades i Europarådets examinering av den svenska kulturpolitiken, nämligen att "vi har svårt att hitta något land i Västeuropa, utanför Norden, som gjort lika mycket som Sverige för att förbättra de ekonomiska villkoren för dem som lever av sin konstnärliga verksamhet". Citatet antyder - även med avdrag för den artighet som brukas i sådana här sammanhang - att man inte i andra länder kommit längre när det gäller att finna hållbara och generella lösningar på de problem vi här diskuterar. Det finns också generella inslag i det svenska sociala trygghetssystemet och framför allt i arbetsmarknadspolitiken som från vissa utgångspunkter ger också konstnärerna en bättre social trygghet än t.ex. i Västtyskland, trots landets överväldigande kultu-

rella satsningar. I Västtyskland liksom flertalet andra europeiska stormakter dominerar konkurrens- och marknadsstyrning också på kulturområdet. De fackliga positionerna är i allmänhet väsentligt svagare. Den privata sponsorverksamheten är mer omfattande, vilket både kan vara positivt och negativt för konstnärerna. I mindre språkområden, t.ex. Nederländerna, är de offentliga insatserna till stöd för konstnärerna av större betydelse.

"Konstnärer i nöd"

"Konstnärer i nöd" (Künstler in Not) är den betecknande titeln på en kulturpolitisk översikt som gjorts av Zentrum für Kulturforschung i Bonn på uppdrag av förbundsregeringens inrikesminister (eftersom förbundsrepublikens delstater enligt författningen har "kultursuveränitet" finns det ingen kulturminister i förbundsregeringen i Bonn; samordning sker genom kulturministrarnas "ständiga konferens" och i viss mån - filmpolitik t.ex. - genom inrikesministeriet). Den kom ut 1983, men sedan dess har knappast några förändringar av principiell betydelse företagits.

Undersökningens primära syfte är att ge en översikt över de fonder ur vilka "konstnärer och publicister" som är obemedlade kan få understöd och pensioner ("Härtefonds und Altershilfen"). En tabell visar att en "allmän socialförsäkring" (folkpension, sjukförsäkring, arbetslöshetsförsäkring etc.) förekommer i Belgien, Danmark, Storbritannien, Nederländerna, Sverige och Finland (Norge och Island är inte upptagna i sammanställningen). För Förbundsrepubliken Tyskland anges "hittills ogynnsam egenförsäkring" men just från 1983 infördes en "konstnärssocialförsäkring", där avgiften, försäkringspremien, delas mellan arbetsgivaren och staten. För äldre konstnärer gäller dock fortfarande endast sjukförsäkring, i övrigt är de hänvisade till olika hjälpfonder.

I en kommentar till denna sammanställning framhålles omöjligheten av att mäta konstnärerna enligt de kriterier som användes för dem som är "normalt yrkesverksamma", eftersom arbets- och levnadsvillkoren för konstnärliga och liknande yrken "ofta är till den grad osäkra och växlande att ett schematiskt överförande av socialförsäkringsreglerna snarare kan medföra försämringar än lättnader. Låga och oregelbundna inkomster, skiftande arbetsgivare och verksamheter och i samband därmed

växlande roller på arbetsmarknaden - en gästregissör kan t.ex. vara arbetstagare vid en teater, frilansmedarbetare vid TV och som författare och medproducent t.o.m. ett slags arbetsgivare vid filmen -, de ständigt växlande uppgifterna och slutligen också den på "stjärnornas" otypiska situation grundade allmänna uppfattningen om den konstnärliga verksamheten är några av problemen i sammanhanget."

Fonder och försäkringar

Rapporten menar också att de lösningar man gjort i några länder är föga mer än hjälpkonstruktioner och pekar på bristerna för de äldre och särskilt hjälpbehövande konstnärerna i den västtyska sosialförsäkringslagen av 1983. "Även i länder där ett från sociala motiveringar brett uppbyggt system för att främja konstnärerna eller en allmän socialförsäkring finns (Nederländerna, de flesta nordiska länderna) klarar man sig hittills inte utan kompletterande åldersstipendier, "hederslöner" eller "nödfonder."

En rik flora av sådana fonder existerar i länder som Västtyskland och Nederländerna. För Västtyskland anges sammanlagt 71 stiftelser och fonder.

I Nederländerna finns enligt uppgift från ambassaden i Haag inte mindre än 1 500 större eller mindre understödsfonder för konstnärlig verksamhet. Den mest omfattande är den nationella "Voorzieningsfonds voor Konstenaars". Den grundades 1935 som en stiftelse under social- och kulturministerierna och omfattar (uppgifterna hämtade ur "Künstler in Not" och gäller slutet av 70-talet) ca 7 000 konstnärer, varav 40 procent bildkonstnärer. De försäkras genom sina resp. förbund. Stat och kommuner bidrar till fonden med 310 resp. 200 procent av de inbetalda premierna. Ca 300-400 konstnärer får årligen stöd med ca 3 000 DM.

2.2 EG:s kulturpolitik

Kommissionens ramprogram

EG-kommissionen har tagit fram ett kulturpolitiskt ramprogram för perioden 1988-1992, "A fresh boost for culture in the European Community", dec. 1987.

Programmet täcker fem områden:

1. Skapande av ett europeiskt kulturområde.

2. Främjande av en europeisk audiovisuell industri.

3. Förbättrad tillgång till de kulturella resurserna.

4. Utbildning och yrkesträning för kultursektorn.

5. Utvecklad dialog med resten av världen.

När det gäller den första punkten skall den interna marknaden fullföljas även på kulturområdet. Det innebär bl.a.:

- fria rörelser för kulturella varor och tjänster,
- bättre levnads- och arbetsvillkor för dem som arbetar inom kultursektorn,
- skapande av nya arbetstillfällen som främjar regional utveckling framför allt i glesbygd, inom turism och inom det teknologiska området,
- främjande av en kulturindustri som kan konkurrera inom EG och med världen i övrigt.

Vidare skall informationen om Europas kulturliv förbättras, sponsorverksamheten ges fastare former och en politik tas fram för publiceringsverksamheten.

För att främja Europas audiovisuella industri föreslås bl.a.:

- ett särskilt film- och televisionsår,
- en akademi för film och audiovisuell konst,

- en högtidlig deklaration,"A sort of European Audiovisual Charter" och
- en europeisk TV-standard.

Bättre tillgång till kulturen skall uppnås genom

- förbättrade språkkunskaper,
- kulturstöd främst inom ramen för programmet för de särskilda kulturstäderna,
- ett särskilt ungdomspass för kulturevenemang.

När det gäller utbildning och yrkesträning prioriterar EG kulturadministratörer, ljud- och bildspecialister, journalister och restaueringsspecialister.

Dialogen med resten av världen skall inte bara avse icke medlemmar i Europa utan också länder i andra världsdelar.

Kulturrapport

En särskild "kulturrapport" från en kulturgrupp inom EG överlämnades till kommissionen november 1989. Dess uppdrag var att lägga fram idéer och åsikter "on the shape and scope of the future cultural policy in Europe". (Culture and the European Citizen in the year 2000, Final Report 7 nov. 1989)

Gruppen diskuterar inledningsvis den förändrade kulturella situationen i det moderna Europa - kultur här fattat i sin vidare kulturantropologiska mening. Fram till de senaste årtiondena har den kulturella utvecklingen präglats av varaktighet och kontinuitet. Men så är det icke längre; den teknologiska och ekonomiska förändringen går mycket snabbt och påverkar intensivt de kulturella uttrycksformerna. Den gemensamma marknaden betraktas av majoriteten av invånarna som en väldig kapitalistisk maskin som eroderar välbekanta förhållanden och kulturella band. Det blir mot denna bakgrund allt mer angeläget att skydda och främja de regionala kulturerna i Europa och detta får än större betydelse efter 1992: "Legislative and economic convergence with a view to the creation of a genuine internal market must not be allowed to destroy or obstruct the precious existence of European minority languages and subcultures". I

en tid då likformighet hotar den mångsidiga kulturella identiteten blir "culture more than ever a sine qua non for the kind of economic and social evolution with which the citizens of Europe can identify". I rapporten uttrycks också oro för den elektroniska revolutionen och dess betydelse för kulturlivet: "industrialization of our imagination".

I rapporten föreslås olika åtgärder för att stärka kulturens ställning. Dit hör bland annat "A European Artists Statue" vars syfte synes vara att stärka artisternas ställning i samhället (tankegången utvecklas inte närmare). Vidare understryks betydelsen av samarbetet mellan olika kulturella institutioner i en form av "net-work" - "Bauhaus for the electronic age", "A European Poetry House" "A European Film Academy" etc. Gruppen föreslår inrättande av en "European Cultural Fund", modellerad efter gemenskapens regionala och sociala fonder. Fonden skall finansiera en rad av de aktiviteter gruppen föreslår på de olika kulturområdena. Förslagen innefattar även åtgärder för att söka förhindra den fortgående förstörelsen av Europas kulturella arv i form av byggnader, historiska monument etc.

Gruppen konstaterar att gemenskapens budget för kulturella ändamål uppgår till 6,3 milj. ECU, vilket motsvarar 0,0001 procent av den totala budgeten. "Detta är en skandal. Ingen europeisk kulturell strategi, som vill bli tagen på allvar, kan genomföras utan en mycket radikal höjning av den kulturella budgeten". Som ett första steg föreslås att den kulturell fonden skall ges 100 milj. ECU. År 2000 bör kulturbudgeten uppgå till 1 procent av den totala budgeten.

Vad som kommer att ske med anledning av denna rapport är skrivande stund oklart.

2.3 Konstnärsstödet i grannländerna

I diskussionen om konstnärsstödet har ibland frågor ställts om motsvarande system i våra nordiska grannländer. Här lämnas en kortfattad redogörelse för de bestämmelser som gäller. Tonvikten ligger på motsvarigheten till våra inkomstgarantier. Redogörelsen bygger på material som sammanställts av konstnärsnämnden.

Norge

I Norge utdelas sedan år 1977 *garantiinntekter til kunstnere*. De kan utgå till "yrkesaktive norske kunstere som gjennem noen års virksomhet har ytt en kvalitetsmessig verdifull innsats". Med norsk konstnär avses norsk medborgare som bor och är verksam i Norge. Undantag från båda dessa punkter kan göras "når det anses rimelig".

Såväl utövande som skapande konstnärer kan komma i fråga, men garantin har i allmänhet särskild betydelse för skapande konstnärer. Antalet garantiintäkter fastställs årligen av stortinget, år 1986 var det 439. Fördelningen på olika kategorier bestäms av kultur- och vetenskapsdepartementet efter samråd med konstnärsorganisationerna. I motsats till i Sverige söker konstnärerna själva garanti.

Beslut fattas av Utvalget for statens stipend og garantiinntekter efter hörande av sakkunniga kommittéer som utsetts av konstnärsorganisationerna. Vid tilldelning av garanti "skal det bare legges vekt på søkerens kunstneriske innsats, dens omfang og dens kunstneriske kvalitet".

Garantins storlek är knuten till en viss lönegrad och utgick 1988 med 97 624 kr. till dem som inte hade egna inkomster. Beloppet reduceras sedan med 65 % av "egeninntekt" två år tidigare. Vid 60 000 kr. egeninntekt utfaller garantin med 58 624 kr. och vid 150 000 kr. med bara 124 kr.

Systemet är alltså inte utformat för konstnärer med betydande egna inkomster. Det skall dock vara möjligt att helt eller delvis frigöra sig från fast anställning för att kunna koncentrera sig på konstnärlig verksamhet. Man behöver inte säga upp sig från fast anställning innan utskottet tagit ställning till ansökan, men utbetalning kan inte ske förrän arbetsgivaren intygat att man har slutat eller gått över till deltid.

Om en innehavare tar fast anställning, förlorar han inte automatiskt sin garanti "dersom kunstneren fortsatt har en rimelig stor produksjon". Om årslönen i anställningen överstiger det dubbla av garantins maximibelopp upphör utbetalning omedelbart. Om det är uppenbart att man lämnar sin konstnärliga verksamhet på grund av anställningen, förlorar man rätten till garantiintäkt med ögonblicklig verkan.

När det gått fem år efter det att en person tilldelats garanti skall det med utgångspunkt från hans aktivitet under dessa år ske en värdering av om han även i fortsättningen kan anses som yrkesaktiv norsk konstnär. En sådan värdering görs därefter vart tredje år. Innehavare av garanti skall årligen bekräfta att de är yrkesaktiva och ge en orientering om sitt arbete. De som inte längre kan betraktas som yrkesaktiva norska konstnärer mister normalt rätten till garanti.

Vid inaktivitet "på grunn av sosiale eller helsemessige hensyn" kan garanti avlösas av "de ordinære sosiale stødnadsordninger". Då man uppnår pensionsåldern (67 år) avlöses garantin av "folketrygd".

Den norska statens totala stipendiesystem för konstnärer sammanfattas i följande tabell.

Tabell 1 Statliga stipendier 1977-1986 (Tusen kronor):

	I	II	III	IV	V	Tot.
1977	4751	1200	2204	250	5379	13784
1980	5771	2315	2365	475	17362	28288
1983	9235	3380	2396	720	26059	41790
1986	10696	3925	3281	876	30324	49102

I Treårigt arbetsstipendium
II Rese- och studiestipendium
III Konstnärslön
IV Etablerings- och materialstipendium
V Garantiintekt

Källa: Inntekt og levekår blant kunstnere 1986 tab. 7:1 sid 147.

Danmark

I Danmark utgår sedan 1978 *faste årlige statsydelser* till skapande konstnärer (inom "bildende kunst, den litterære kunst, tonekunsten, kunsthåndværket, den kunstneriske formgivning og arkitekturen samt andre former for kunstnerisk skabende virksomhed, som kan sidestilles med de nævnte").

Antalet "ydelser" uppgår nu till 207, varav 73 till bildkonstnärer, 73 till skönlitterära författare, 12 till författare av allmänt kulturell betydelse, 4 till översättare, 25 till komponister och 20 till konsthantverkare, konstformgivare, arkitekter m.fl. "Ydelserna" är livsvariga, och nya mottagare kan endast utses, då någon tidigare innehavare avlider.

Flertalet statsydelser är sedan 1978 "indtætsregulerede", dvs. beloppet reduceras med hänsyn till mottagarens övriga inkomster. Högsta beloppet var år 1987 62 520 DKR. Det utbetaldes till dem som hade egna inkomster på upp till 100 000 kr. Den som hade andra inkomster på 170 000 kr. fick endast ut 10 000 kr. av garantin. Det fanns också sedan tidigare kvar 49 ydelser som inte reduceras på grund av annan inkomst. De uppgick till 41 728 DKR. Ydelser utgår också med varierande belopp till änkor efter konstnärer.

Förslag om innehavare av garantier avges till kulturministern av representantskapet inom *Statens Kunstfond*, som huvudsakligen består av företrädare för konstnärsorganisationer. Därtill ingår också representanter för vart och ett av partierna i finansutskottet, tre företrädare för kommunerna och tre för de humanistiska fakulteterna i Köpenhamn, Odense och Århus.

De nuvarande systemet avlöser ett tidigare med *livsvarige hædersgaver*, av vilka nu återstår sju om 102 682:08 per år. Allt efter som de blir lediga, skall de omvandlas till *faste årlige statsydelser*.

Viktigast bland de *stipendier* som konstfonden delar ut är treåriga "arbejdslegater" som 1988 uppgick till 150 000 danska kronor per år. Tillsammans fanns nämnda år 53 sådana stipendier, varav 21 tillföll bildkonstnärer, 15 författare, 7 konsthantverkare och formgivare, 6 tonkonstnärer och 4 arkitekter. Utskotten kan också dela ut stipendier på mindre belopp och resestipendier.

En dansk utredning om konstnärers sociala villkor 1989: "Der er for udvalget ingen tvivl om, at de 3-årige arbejdslegater er medmedvirkende til at stabilisere, modtagerens ekonomi i en periode og herved sikre den fornodne arbejdsro för kunstneren."

Biblioteksersättningen baseras inte, som i Sverige, på utlåningen utan på det antal böcker och talböcker, varmed en upphovsman är representerad på folk- och skolbiblioteken. Sedan 1982 omfattar kretsen av mottagare förutom författare och översättare även komponister, bildkonstnärer, fotografer och andra upphovsmän till verk i bokform.

Ersättning utgår för böcker och talböcker som är införda i bibliotekets katalog under upphovsmannens namn och som inte innehåller bidrag av andra upphovsmän i samma kategori. Det betyder att en bok med mer än en författare inte utlöser ersättning till någon av upphovsmännen.

Under 1987 fick ca 6 600 författare dela på 91 568 000 danska kronor, vilket ger ca 13 500 kr. i snitt. Den ersättning som utgick varierade dock kraftigt författarna emellan. 14 fick mellan 10 000 och 100 000 kr. och 4 888 författare fick mellan 509 och 10 000 kr. var. Knappt tusen författare som var representerade på biblioteken med mindre än 100 böcker fick inte ut någon ersättning.

Ersättningen betalas ut av Bibliotekstilsynet.

Det finns också "*rådighedsbelob*", som ger bibliotekstilsynet möjlighet att betala ersättning också till författare till böcker med flera författare och till översättare.

1987 fördelades också ett rådighedsbelob för fonogram. Den summa som står till förfogande delas lika mellan skapande upphovsmän och utövande musiker - 1988 fick 281 personer ersättning med mellan 500 och 31 700 var. De allra flesta - 150 personer - fick mellan 500 och 1 900 kr. 189 mottagare fick ersättning som både upphovsmän och utövare. De högsta beloppen gick till personer som läst in talböcker.

Andra ersättningar är upphovsrättsligt reglerade. STIM:s danska motsvarighet heter KODA. 1987 fördelades ca 38 milj.kr. till 2 845 danska rättighetshavare.

Här bör också nämnas att Danmark har beslutat införa en upphovsrättsligt baserad ersättning till upphovsmannen när verk av konstnärer som är danska medborgare eller bofasta i Danmark säljs vidare efter den första överlåtelsen från upphovsmannen (*droit de suite*). Ersättningen skall utgå med 5 % på försäljningssumman före moms. Rätten till ersättning består så länge upphovsrätten gäller. Den kan inte överlåtas och går i arv bara till maka/make och bröstarvingar. Finns inte sådana skall ersättningen tillfalla Copydan, den organisation som administrerar rättigheterna. Lagen träder i kraft den 1 juli 1990

Finland

I Finland finns ett system med statliga konstnärsstipendier för ett, tre och fem år samt *långvariga statliga konstnärsstipendier*. Det är de sistnämnda som närmast motsvarar inkomstgarantierna.

De långvariga stipendierna utgår under 15 år. De kan beviljas på heltid arbetande konstutövare som visat sig vara framstående på sitt område och som inte har ett tjänste- eller arbetsförhållande som ansluter sig till den konstnärliga verksamheten. Ett sådant stipendium kan inte utan särskilt skäl beviljas konstutövare som inte fyllt 40 år.

Om en stipendiat uppnår pensionsåldern kan den del av stipendiet som inte utnyttjas "om särskild orsak härtill föreligger", beviljas annan innehavare av långvarigt stipendium, så att hans stipendietid i motsvarande mån förlängs. Den som har långvarigt stipendium har efter stipendietidens utgång rätt till ålders-, invalid- och arbetslöshetspension enligt samma regler som gäller för statligt anställda. Om han avlider utgår familjepension enligt samma bestämmelser.

Statens konstnärsstipendier är knutna till en viss lönegrad och utgick år 1989 med 58 668 FMK per år. 1989 fanns det 80 femtonårsstipendier.

Innehavare av långvarigt stipendium utses på förslag av centralkommissionen för konst, som är konstnärsnämndens närmaste motsvarighet i Finland. I motsats till vad som gäller för den svenska nämnden ingår även litteraturen i centralkommissionens ansvarsområde.

Det finns också minst åtta undervisningsministeriet underställda *konstnärsprofessorer*, utsedda av republikens president bland personer som föreslagits av centralkommissionen. Denna skall se till att olika konstområden så vitt möjligt blir representerade. Dessa professorer förordnas antingen varaktigt eller för högst fem år. I förordningen heter det bl.a.:

"Konstnärsprofessor bör utöva skapande konstnärligt arbete på sitt område. Han må även föreläsa i högskolor och handleda konstutövare." Detta tyder på att professurerna i fråga inte är direkt knutna till den konstnärliga högskoleutbildningen. Det stadgas vidare: "Av den som utnämnes till konstnärsprofessur kräves, att han på basen av sin dittillsvarande verksamhet kan anses vara en synnerligen framstående utövare av konst."

Konstnärsnämnden i Sverige har ibland framhållit att det skulle vara bra med något slags icke-pekuniär belöning som kunde ges till högt förtjänta konstnärer som inte är i ekonomiskt behov av inkomstgaranti. En sådan variant finns i Finland, landet med de många titlarna:

"Republikens president må på framställning av centralkommissionen för konst förläna synnerligen högt förtjänta konstutövare titeln akademiker. Denna titel får samtidigt innehas av högst åtta konstutövare. För expedition, som gäller förlänande av titeln, uppbäres icke stämpelskatt."

I Finland finns också ett system med *konstnärspensioner*. De utgår för närvarande till ca 900 konstutövare inom samtliga konstnärskategorier. De som beviljas pension får den som "erkänsla för förtjänstfull verksamhet som skapande eller återgivande konstnär".

Pension beviljas av undervisningsministeriet efter ansökan.

Årligen tillförs medel motsvarande 65 fulla konstnärspensioner vilket f.n. motsvarar A 14 vilket är 4 685 mk/månad eller 56 220 mk/år.

2.4 FN:s kulturårtionde

Förenta Nationerna har beslutat att perioden 1988-1997 skall vara ett kulturårtionde. Kulturdimensionen i samhällsutvecklingen skall lyftas fram och kulturidentiteten stärkas. I strategidokumentet framhålls såväl

det vidare sociokulturella som det snävare konstkulturella kulturbegreppet.

Utifrån dessa grundkrav har Unesco valt ut sex nyckelområden till vägledning för de deltagande länderna, en vägledning som dock inte är att betrakta som bindande:

- erkännande av samhällsutvecklingens kulturdimension
- förhållandet mellan kultur, naturvetenskap och teknologi
- kulturminnesvård
- människan och mediasfären
- deltagande i kulturlivet och samhällsutvecklingen
- stimulans av konstnärligt skapande och kreativitet.

Regeringen har givit statens kulturråd i uppdrag att i samråd med svenska unescorådet, styrelsen för internationell utveckling (SIDA) och stiftelsen Svenska institutet svara för samordningen av den svenska verksamheten under kulturårtiondet och därvid ta erforderliga initiativ. De fyra organen har tillsammans bildat Samordningskommittén för FN:s kulturårtionde.

Det mångkulturella samhället

I januari 1990 beslöt kommittén att göra det mångkulturella samhällets problem och möjligheter till ett huvudtema för det svenska deltagandet i kulturårtiondet. Här följer närmast en sammanfattning av motiven för beslutet:

Varje år bryter miljoner människor upp från sina hem eller boplatser och beger sig till andra länder, permanent eller tidvis. De viktigaste orsakerna är krig, politiskt förtryck eller religiösa konflikter, svält och brist på arbete eller helt enkelt förhoppningar om att livet skall bli drägligare i det nya landet. Vi står inför en delvis paradoxal situation. Samtidigt som nationalismens krafter är starkare än någonsin rör sig människor över gränser och möter andra folk och kulturer i en omfattning som aldrig förr. Samtidigt som samhällena i vissa avseenden blir mer likartade växer kraven på att vidmakthålla kulturella särarter. Ur denna längtan efter kulturell identitet föds både förnyelse och förståelse men också motsatsen, oförsonlighet och rasism.

Alltfler länder står inför detta nya mångkulturella samhälle. Det är uppenbart att här finns risker för svåra konfrontationer och kulturmöten. Att på ett konstruktivt sätt möta främmande värderingar utan att göra avkall på sina egna är inte lätt och det blir inte lättare då människor känner sig hotade av allt detta nya och främmande. Men här finns också oerhörda möjligheter till en berikande dynamisk utveckling. Framför allt är det nödvändigt att på något sätt hantera denna nya mångkulturella situation; det finns ingen väg tillbaka.

Det finns många olika verksamheter att knyta an till vid en satsning på temat "det mångkulturella samhället". Förutom de myndigheter som ingår i kommittén för kulturårtiondet avser bl.a. invandrarverket, skolöverstyrelsen, studieförbunden, bibliotek och museer delta i arbetet.

Under kulturårtiondet vill *SIDA* fästa uppmärksamheten på vissa sidor av de kulturella mötena med u-länderna. Inom kulturbiståndets ram är avsikten att ge särskilt stöd åt exempelvis teater-, musei- och biblioteksverksamhet, musik och konsthantverk. SIDA planerar också att öka sitt kulturstöd till etniska minoritetsgrupper i u-länderna, exempelvis till indianska grupper i Latinamerika. SIDA:s kulturstöd innebär ofta ett engagemang också av svenska konstnärer.

Svenska institutet kommer att använda medlen för kulturårtiondet på liknande sätt inom ramen för institutets program för kulturutbyte. Syftet är att särskilt uppmärksamma invandrade konstnärer som verkar i Sverige.

Kulturrådet kommer att ägna särskild uppmärksamhet åt dessa frågor inom ramen för sin ordinarie bidragsgivning. Följande stödformer berörs:

- stöd till litteratur på invandrar- och minoritetsspråk,
- bidrag för inköp av invandrarlitteratur,
- stöd till kulturtidskrifter,
- bidrag till teater-, dans- och musikgrupper,
- bidrag till produktion och utgivning av fonogram,
- bidrag till kulturverksamhet i studieförbunden.

Vidare fortsätter arbetet med två större projekt som berör invandrare, nämligen Dokumentation av invandrade musikkulturer i Sverige i sam-

arbete med Musikmuseet och Invandrar-Sverige, knutet till Nordiska museets sekretariat för samtidsdokumentation (SAMDOK).

Därtill kommer *Folkens museum* att under tre år visa utställningar om kultur i ett antropologiskt perspektiv.

Studieförbunden planerar att informera om kulturmöten och kulturkollisioner i såväl Sverige som i u-länderna. De kommer också att ge information om invandrarkulturerna.

I skrivelse till regeringen i januari 1990 har årtiondekommittén begärt att särskilda medel - förslagsvis sammanlagt 5 milj.kr. - ställs till kommitténs förfogande utöver de som resp. myndighet redan nu kan disponera för ändamålet.

I regeringens proposition om åtgärder mot etnisk diskriminering m.m. (prop. 1989/90:86) framhåller föredragande statsråd att årtiondekommitténs val av huvudtema är klokt och glädjande. Mot den bakgrunden föreslås att en del av de medel som föreslås för projektbidrag bör ställas till årtiondekommitténs förfogande. Under budgetåret 1990/91 bör 1,5 milj.kr. av projektmedlen reserveras för ändamålet. Motsvarande belopp bör även avsättas budgetåren 1991/92 och 1992/93. I syfte att säkra en invandrarpolitisk förankring i samband med medelsfördelningen, bör SIV vara representerat i årtiondekommittén under de aktuella åren.

Enligt konstnärsutredningens bedömning kan de insatser årtiondekommittén planerar skapa ökad efterfrågan på konstnärligt arbete.

Vägar att förbättra konstnärernas situation

Av särskilt intresse i det här sammanhanget är att ett av angivna sex nyckelområden för årtiondet benämnts Stimulans av konstnärligt skapande och kreativitet. I den svenska planeringen för årtiondet finns ett projekt som knyter an till detta område med tonvikt på insatser för att förstärka konstnärens status.

Vid samordningskommitténs olika kontakter med företrädare för de nordiska unescokommissionerna har det visat sig att det i alla nordiska län-

der finns ett stort intresse att utforma ett gemensamt projekt, där utgångspunkterna bl.a. skulle vara följande:

- i alla nordiska länder finns utvecklade former för stödet till konstnärer,

- den hittillsvarande svenska politiken finns översiktligt beskriven för en utländsk publik i länderexaminationens nationalrapport, och motsvarande beskrivningar bör kunna åstadkommas i andra nordiska länder,

- genom utredningen i Sverige om konstnärernas situation och det väntade riksdagsbeslutet 1991 får vi en utvärdering och ytterligare förbättrade bidragsformer,

- olika delstudier om konstnärernas situation görs och andra förbereds inom konstnärsnämnden och SCB,

- i Finland har nyligen gjorts en - enligt vad som uppges - metodiskt mycket intressant studie om hur vissa kulturarbetargruppers situation utvecklats. Den finns än så länge bara på finska. En översättning är på väg.

Syftet med detta nordiska projekt skulle kunna vara att visa hur en grupp länder metodiskt arbetat på att förbättra konstnärernas situation och också utvärdera de insatser man gör. Det bör sannolikt vara ett projekt som är av intresse för olika europeiska länder. Konstnärernas situation i utvecklingsländerna är så annorlunda att våra insatser förefaller mindre tillämpbara.

Projektet skulle kunna leda fram till en skrift som översiktligt beskriver de metoder som de nordiska länderna praktiserar och vilka resultat de lett fram till.

Skriften skulle sedan kunna användas i seminarier. Det långsiktiga syftet med projektet är att Unesco får tillgång till konkret information om praktiskt fungerande system för konstnärsbidrag inkl. uppföljningsmekanismer för 1980 års rekommendation om konstnärernas ställning. Jämförbara erfarenheter av detta slag lär också komma att få betydelse för debatten om kulturens villkor inom EG-gruppen.

5 - 10 0573

Kulturpolitikens roll i samhällsutvecklingen

Genom överföringen av en modell från OECD:s utbildningspolitiska länderexaminationer till det kulturpolitiska området har Europarådet velat förbättra det internationella samtalet om kulturpolitikens villkor och utvecklingsmöjligheter.

Idén har prövats i en försöksverksamhet i vilken Frankrike och Sverige deltagit. Avsikten är att andra medlemmar av Europarådet skall genomföra länderexaminationer i framtiden. Varje land förutsätts välja sin egen metod. Förhoppningen är dock att det svenska bidraget vad beträffar metodutveckling och systematik kan komma till nytta på andra håll.

Det nuvarande projektet är begränsat till medlemmar av Europarådet. Mycket talar för att det i andra länder skulle kunna finnas intresse för att pröva denna metodik. Informella kontakter med representanter för ungerska myndigheter visar att det där finns ett intresse för projektet.

Med tanke på den initiativtagande roll som utbildningsdepartementet och kulturrådet haft för detta projekt både genom det grundläggande seminariet om utvärdering 1985 och genomförandet av den hittills bedrivna försöksverksamheten kan det förefalla naturligt att från svensk sida bidra till att de erfarenheter som hittills vunnits sprids till länder utanför Europarådet. Formerna för hur detta skall kunna ske behöver studeras närmare bl.a. i kontakt med Unescosekretariatet i Paris, som redan visade intresse för projektet i dess inledande stadium.

3 Konstlivet: marknader och efterfrågan

3.1 Inledning

Enligt direktiven skall utredningen bl.a. översiktligt beskriva kulturarbetsmarknadens utveckling och ge en bild av hur kulturvanorna och den tekniska utvecklingen har påverkat efterfrågan på konstnärligt arbete.

En motsvarande kartläggning har nyligen genomförts av en arbetsgrupp inom utbildningsdepartementet i samarbete med statens kulturråd som ett led i Europarådets granskning av den statliga kulturpolitiken i Sverige. För en fylligare redogörelse för utvecklingen i landet hänvisas till rapporten Statlig kulturpolitik i Sverige, En svensk rapport till Europarådet.

I detta kapitel sammanfattas läge och utvecklingstendenser vad avser bl.a. kultursektorns omfattning, anslagsutveckling, efterfrågan på utbildning och publikvanor.

Avslutningsvis tar vi upp några aktuella kulturpolitiska frågor som har betydelse för konstnärernas arbetsmarknad. Dit hör bl.a. kultur som utvecklingsfaktor och kulturutbudet i radio och TV,

Konstnärernas ekonomiska och sociala förhållanden behandlas i nästa kapitel.

3.2 Kulturkonsumtionen i stort

I föregående kapitel berördes ekonomiska och tekniska förändringar som haft djupgående betydelse för den allmänna efterfrågan på "fantasikon-

sumtionens" omfattning och inriktning. De gäller givetvis i hög grad även Sverige. Det växande välståndet, demokratiseringen och upplösningen av det gamla samhällets auktoritära mönster, mångfalden av livsstilar, internationaliseringen, det framväxande mångkulturella samhället, den utökade fritiden och förbättrade utbildningen och naturligtvis den nya tekniken - allt detta skapar helt nya förutsättningar för kulturen och konstnärerna.

Tyvärr har det inte gått att få uppgifter om den totala kulturkonsumtionen för senare period än 1985/86. Samhällets kulturutgifter uppgick då till drygt 22 miljarder kr. inkl. folkbildning och massmedia. Därav är merparten privat finansierad. Det offentligas kostnader uppgår till en dryg tredjedel. Det är framför allt mediekonsumtionen, som drar upp de privata kostnaderna - radio, TV, böcker, tidningar, grammofonskivor och videogram plus de apparater som behövs om man skall kunna njuta av utbudet. Omräknat med konsumentprisindex skulle beloppet motsvara drygt 26 miljarder i 1989 års penningvärde. Därtill kommer de realökningar faktiskt som skett när det gäller de offentliga kulturutgifterna under de senaste åren.

Tabell 2 Samhällets kulturutgifter 1985/86

Staten	3982	(inkl. studiecirklar, presstöd m.m.)
Kommunerna	4086	(inkl. musikskola och studieförbund)
Landstingen	593	(inkl. studieförbund)
Hushållen	13674	(inkl. TV-, video- och stereoapparater)
Totalt	**22335**	

Tabell 3 Hushållens kulturutgifter 1985, milj.kr.

Tavlor	594
Bio	488
Teater	316
Opera, konsert	192
Museer, utställningar	120
Böcker	2260
Dags- och kvällstidningar	3036

Övriga tidningar	1700
Musikinstrument	471
Grammofonskivor	739
Kassetter	254
Videoband	151
Hyra av videofilm	488
TV	1185
Video	635
Stereo	1044
Totalt	**13674**

3.3 Offentliga kulturutgifter

3.3.1 Allmänt

Samhällets insatser för kultur uppgick 1986/87 till sammanlagt 7,3 miljarder kr. I detta belopp inräknas hela stödet till folkbildningen men inte till massmedier med undantag för film. Kommunerna svarade för den största delen, 56 %, eller 4,1 miljarder kr. Staten satsade 2,7 miljarder kr. motsvarande 36 %, medan landstingens kulturinsatser var 0,6 miljarder kr. vilket motsvarade 8 % av de samlade offentliga kulturutgifterna.

De offentliga kulturinsatserna har alltså, tväremot vad som ofta hävdats, ökat i realvärde under 1980-talet. Uttryckt i fasta priser har de statliga kulturutgifterna ökat med ca 10 % under perioden fram till 1986/87. Under samma tid har de kommunala kulturutgifterna ökat med realt ca 8 %. De samlade landstingskommunala kulturutgifterna har under perioden ökat med 27 % uttryckt i fasta priser. Den totala realökningen av de offentliga kulturresurserna kan därmed uppskattas till omkring 10 % mellan åren 1980 och 1986.

Staten gör sina största kulturinsatser på teaterområdet som får omkring 30 % av den statliga kulturbudgeten. Därnäst kommer musei- och utställningsverksamhet som får 19 % av de statliga kulturanslagen. Bidrag till musikverksamhet upptar 13 % av de statliga kulturinsatserna.

Folkbiblioteken svarar för hela 38 % av de kommunala kulturutgifterna. Den kommunala musikskolan svarar för 16 % och studieförbunden 12 %.

Av landstingens kulturutgifter upptar stödet till studieförbunden ca 40 %, teaterverksamheten 16 %, museerna ca 14 % och musikutgifterna ca 9 %.

Enligt den inledningsvis nämnda rapporten till Europarådet (sid. 98) har de offentliga kulturutgifterna ökat från 3 miljarder kr. 1970/71 till 8 miljarder kr. 1986/87, räknat i 1987 års penningvärde. Beloppen innefattar bidragen till studieförbund och samlingslokaler.

3.4 Årsverken m.m.

Utvecklingen av det totala antalet årsverken vid de samhällsstödda kulturinstitutionerna redovisas översiktligt i diagram 1.

Antal årsverken vid kulturinstitutioner

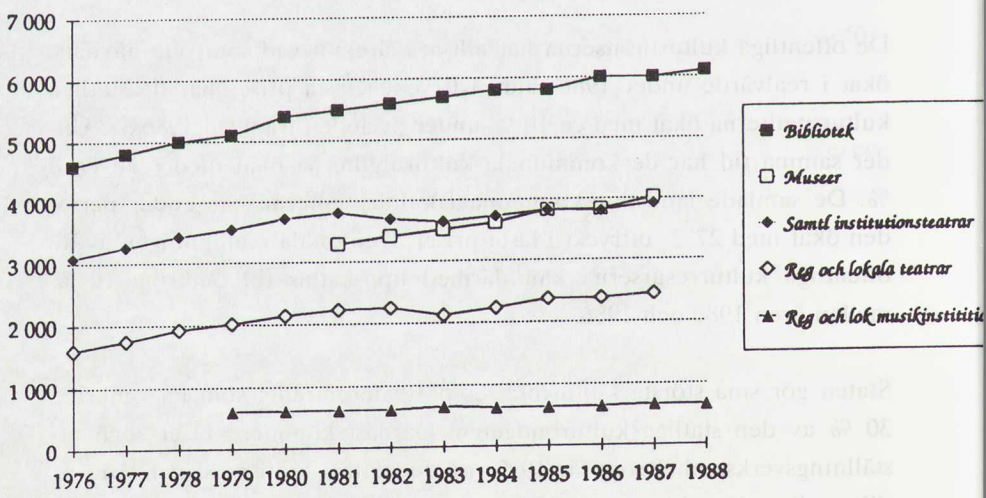

Under perioden 1975/76-1987/88 har antalet årsverken ökat med 83 vid Operan, varit oförändrat vid Dramaten och minskat med 108 vid Riksteatern. Förändringen vid Riksteatern har sin främsta förklaring i att de regionala ensemblerna med resurser övergått från Riksteatern till landstingskommunala stiftelser.

Av det totala antalet årsverken inom institutionsteatrarna var 44,5 % konstnärlig personal 1987/88. Motsvarande andel vid de regionala och lokala institutionsteatrarna var 45,7 %. Vid en jämförelse med musikinstitutionerna finns en avgörande skillnad när det gäller personalsammansättning. 81,6 % av antalet årsverken 1988/89 vid de regionala och lokala musikinstitutionerna utgjordes av konstnärlig personal.

3.5 Ökad efterfrågan på utbildning

3.5.1 Högskola

Tabell 1 visar bl.a. antalet sökande under senare år till vissa i sammanhanget intressanta högskoleutbildningar:

Tabell 4 Antal behöriga sökande och utbildningsplatser, en översikt, 1982/83-1989/90

	82/83	83/84	84/85	85/86	86/87	87/88	88/89	89/90[1]
Antal sökande	4795	4008	4781	3341	5200	5833	6761	6329
Antal antagna	338	272	377	288	352	355	356	362

[1] Finns ännu inte tillgänglig statistik för vårterminen 1990.

Antalet sökande har ökat med 1 966 personer mellan 82/83 och 88/89. Den procentuella ökningen är 41 %. Under samma period har antalet utbildningsplatser ökat från 338 till 356 platser, en ökning med 5 %.

Tabell 5 Antal behöriga sökande och utbildningsplatser, på vissa linjer, 1982/83–1989/90

	82/83	83/84	84/85	85/86	86/87	87/88	88/89	89/90[1]
Danslinjen, sökande	217	283	249	247	238	175	144	120
utbildningsplatser	17	17	17	19	19	18	19	19
Designlinjen	270	75	70	71	424	483	552	676
	35	35	35	35	35	35	35	47
Fotograflinjen	228	149	146	146	162	185	232	277
	20	20	20	20	20	20	20	20
Fri konst, linjen för	1042	1042	1099	2)	1097	1398	1495	1508
	42	42	42		42	54	54	54
Journalistlinjen	6525	6387	5773	6040	5021	5328	3683	3956
	240	240	240	240	240	240	120	70
Konsthantverkslinjen	120	32	33	30	119	134	137	151
	15	15	15	15	15	15	15	15
Kyrkomusikerlinjen	61	35	66	54	136	79	41	100
	18	18	21	21	27	18	18	27
Medielinjen	323	309	298	446	221	428	243	239
	25	9	23	21	12	29	15	24
Mimlinjen		213			135			94
		12			12			12
Musikdramatiska linjen	162	89	345	306	403	253	195	215
	11	8	20	15	20	12	17	16
Musikerlinjen	1023	436	1177	1113	1294	1567	1494	1404
	123	64	164	122	130	130	127	106
Skådespelarlinjen	1349	1345	1298	928	971	1131	2228	1545
	32	32	20	20	20	24	36	22

1) Finns ännu inte tillgänglig statistik för vårterminen 1990.

2) Uppgift saknas.

Efterfrågan på utbildning måste bedömas i förhållande till antalet tillgängliga utbildningsplatser. Antalet sökande har ökat trots att antalet platser i stort sett varit oförändrat under 80-talet. På linjen för fri konst tas bara 3,5 % av de sökande in, på skådespelarlinjen 1,4 %.

3.5.2 Gymnasieskola

När det gäller gymnasieskolan framgår läget 1988 av följandesammanställning:

Utbildningslinje	*Behöriga sökande*	*Intagna*
Bild och media	219	60
Bild	884	163
Dans	88	29
Teater	519	101
Teater och musik	255	89
Musik	1506	537

3.5.3 Folkhögskola

Skolöverstyrelsen har för konstnärsutredningens och folkhögskolekommitténs behov sänt en rundfråga till folkhögskolor med mer omfattande estetisk utbildning. Av svaren framgår att antalet sökande vida överstiger antalet utbildningsplatser. Resultatet av enkäten redovisas mer utförligt i kapitel 11. Sammanfattningsvis kan här sägas att de estetiska utbildningarna utgör en stor och växande del av folkhögskolornas utbud, med minst dubbelt så många sökande som antalet platser.

3.5.4 Förhållandet mellan utbildningarna

Efterfrågan på högre konstnärlig utbildning kan också belysas genom att ställa förberedande utbildning i relation till högskoleutbildningen. I diagram 2 redovisas antalet utbildningsplatser på gymnasieskola, folkhögskola, fristående skola resp. studieförbund i förhållande till antalet utbildningsplatser på högskolan 1987/88.

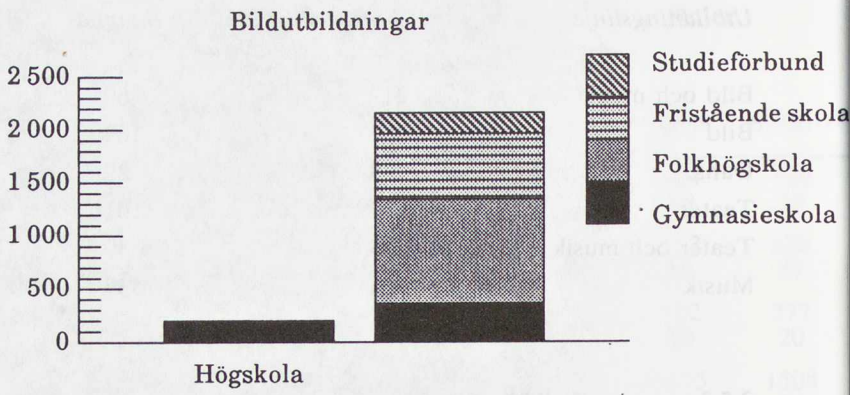
Bildutbildningar
2 500
2 000
1 500
1 000
500
0
Högskola
Studieförbund
Fristående skola
Folkhögskola
Gymnasieskola

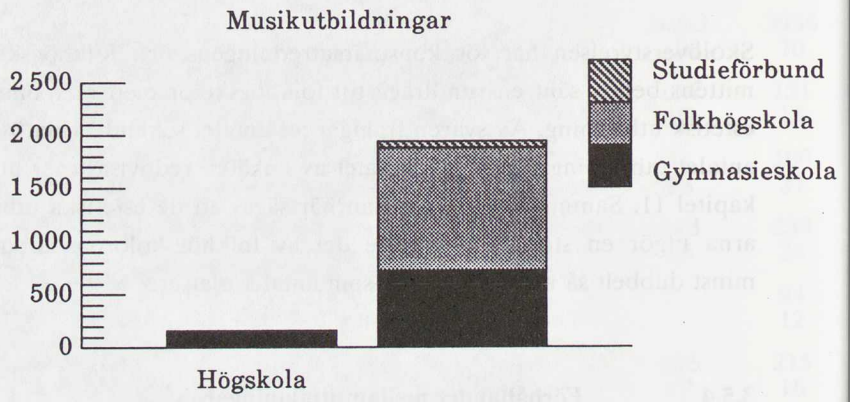
Musikutbildningar
2 500
2 000
1 500
1 000
500
0
Högskola
Studieförbund
Folkhögskola
Gymnasieskola

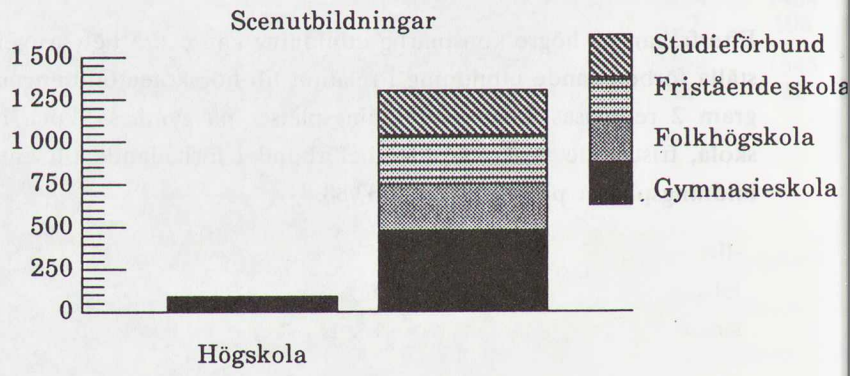
Scenutbildningar
1 500
1 250
1 000
750
500
250
0
Högskola
Studieförbund
Fristående skola
Folkhögskola
Gymnasieskola

3.5.5 Framtidsbild

Antalet sökande till konstnärliga utbildningar har vuxit starkt. Tillgången på utbildningsplatser är låg i förhållande till det stora intresset. Att döma av olika enkätundersökningar bland ungdomar står också fria, kreativa yrken högt i kurs.

Institutet för framtidsstudier i samarbete med Högskolan i Karlstad utförde hösten 1989 en enkät med ca tusen svenska ungdomar i artonårsåldern.

Enkätundersökningen visade bl.a. att ungdomarna tror att vi är på väg mot ett kunskapssamhälle med starka ekologiska inslag. Deras yrkesambitioner återspeglar denna syn på samhällsomvandlingen. Av 1 000 ungdomar önskade 742 fria yrken av typen reseledare, journalist och konstnär.

Sammanfattningsvis visade enkäten att intellektuellt fria, socialt mobila och geografiskt rörliga jobb är de som prioriteras. Tätgruppen av yrken är fem gånger så högt prioriterad som bottengruppen. Den växande efterfrågan på konstnärlig utbildning kan därför förväntas bestå.

3.6 Publikvanor

3.6.1 Allmänt

Publikintresset (motsvarande) påverkar självfallet arbetsmöjligheterna för konstnärliga yrkesutövare. Därför redovisas här publikutvecklingen under senare år på olika konstområden. Redovisningen bygger i allt väsentligt på den nämnda rapporten till Europarådet.

3.6.2 Litteratur

Utvecklingen på bok- och biblioteksområdet har i stort sett varit gynnsam under senare år. Bokutgivningen ligger fortfarande på en hög nivå och har en stor spännvidd. Bokförsäljningen har ökat, såväl mätt i omslutning som i antal sålda volymer. Fack- och servicebokhandeln har

1987/88 ytterligare kunnat konsolidera sin ställning trots att bokklubbsförsäljningen expanderar snabbare än försäljningen i bokhandeln. Folkbibliotekens utlåning, som under en rad av år minskat, var under 1987 oförändrad jämfört med föregående år.

Den svenska skönlitteraturens ställning inom utgivningen och på marknaden har försvagats under det senaste decenniet. Några tecken på trendbrott kan inte urskiljas även om en viss återhämtning skett under det senaste året. Grovt sett har enligt Kungl. bibliotekets statistik de svenska titlarnas andel av den skönlitterära utgivningen för vuxna minskat med ca 10 procentenheter de senaste tio åren och svarar nu för omkring 40 % av antalet utgivna titlar. Översättningen från engelska har ökat med ungefär lika många procentenheter till ca 50 %, medan litteraturen från övriga världen svarar för resterande 10 %. En liknande utveckling gäller utgivningen av barn- och ungdomslitteratur. När det gäller antalet sålda volymer är tendensen än mer uttalad.

Trots att bokklubbsförsäljningen och annan direktförsäljning ökar snabbare än försäljningen via fack- och servicebokhandeln har de senares ekonomiska situation stabiliserats under senare år. Antalet fack- och servicebokhandlar har i stort sett varit konstant under 1980-talet. Att de senaste årens utveckling inte ger någon anledning till omedelbar oro för bokhandeln garanterar givetvis inte att den på sikt kan hävda sin ställning. De finns fortfarande anledning att noga följa utvecklingen i fråga om tillgängligheten av ett brett kvalitetsurval för bokköparna ute i landet liksom förlagens och bokhandelns förmåga att hävda kvalitetsböckernas ställning i det samlade utbudet.

Bokutlåningen vid folkbiblioteken minskade med 8 % från år 1983 till år 1986. Den nu tillgängliga statistiken över lånen år 1987 visar att lånen totalt sett inte minskat ytterligare. Förskjutningar i utlåningen fortsätter emellertid. Utlåningen av skönlitteratur för vuxna har fortsatt minska tämligen kraftigt - nedgången är 12 % sedan år 1983. Minskningen i utlåningen av barnböcker har avstannat medan antalet fackbokslån har ökat och överträffade år 1987 t.o.m. utlåningen år 1983. (Preliminär statistik ger dock vid handen att en ytterligare minskning av utlåningen skett år 1988.)

Sedan mitten av 70-talet har den totala försäljningen i *volymer* sett över perioden som helhet varit relativt stabil. Antalet sålda volymer har legat

mellan 30,5 och 34,4 milj. Den totala försäljningen av allmänlitteratur (ej skolböcker) uppgick 1989 till 2 miljarder kr. Det innebär en ökning med över 35 % sedan mitten av 70-talet. De samlade royaltyinkomsterna till författarna uppgick grovt räknat till ca 150 milj.kr.

Enligt författarförbundet har emellertid utvecklingen inte gett författarsidan mer i ersättning per försåld bok eftersom ökningen i allt väsentligt faller på bokklubbarna med sämre royaltyvillkor för författarna. Bokhandelns andel av förlagens totala försäljning har under perioden minskat från drygt 40 % till ca 30 %. Bokklubbarnas andel har ökat från drygt 20 % till 35 %.

3.6.3 Massmedieanvändning

Under de senaste två decennierna har utvecklingen på medieområdet gått snabbt. Särskilt mot slutet av perioden har spridningen av nya medier för hemmabruk varit avsevärd.

Massmedieanvändningen har ökat från ca fem timmar per person och dag år 1970 till sex timmar och femton minuter år 1987.

Radio och TV svarar tillsammans för två tredjedelar av den totala medietiden. Under en genomsnittlig dag tar ljudmedierna nära tre timmar i anspråk per person och bildmedierna drygt två timmar, medan läsmedierna ägnas en dryg timme.

TV

År 1970 hade 90 % av befolkningen tillgång till TV. År 1987 hade andelen ökat till 96 %.

Regional-TV hade inletts på försök 1970. År 1987 infördes regional-TV över hela landet.

I början av 1980-talet blev TV-utbudet större genom sändningar från internationella satelliter med räckvidd över stora delar av landet. Kabelutbyggnaden har skapat förväntningar om lokal TV-verksamhet.

I januari 1988 var 13 % av landets TV-hushåll anslutna till kabelnät, varav huvuddelen kunde ta emot satellit-TV.

Radio

I stort sett hela befolkningen har tillgång till radio med tre riksprogram.

Lokalradion byggdes ut 1977 så att hela befolkningen kunde nås. Sedan 1987 håller en fjärde radiokanal på att successivt tas i bruk för lokalradions sändningar. Den nya kanalen innebär möjlighet för lokalradion att sända dygnet runt. Nära 50 % av befolkningen lyssnar på lokalradio under en genomsnittlig sändningsdag. Den föreningsanknutna närradion har inte fått samma genomslagskraft.

Fonogram

Fonogrammedierna har expanderat kraftigt sedan början av 1970-talet. Då fanns grammofoner i ungefär tre hushåll av tio och bandspelare i ett hushåll av tio. År 1987 hade 93 % av befolkningen tillgång till kassettbandspelare.

Tre personer av fyra kan lyssna på bilradio och över 60 % av befolkningen kan lyssna till kassettbandspelare i bilen!

Press

År 1985 var den svenska dagspressens samlade upplaga 4,84 milj. exemplar, vilket motsvarar 707 exemplar per 1 000 invånare över 10 år. I början av 1970-talet var motsvarande antal 650 exemplar.

År 1976 fanns drygt 2 500 tidskrifter och år 1982 något över 3 000. Därav var ca hälften organisations- och företagstidskrifter, ca 300 facktidskrifter och ca 200 kulturtidskrifter. Antalet populärtidskrifter är mindre än antalet kulturtidskrifter, men upplagan är mycket större. Populärtidskrifternas upplaga har dock minskat med ca 10 % sedan 1980.

3.6.4 Film

Den nedåtgående trenden när det gäller antalet biobesök har brutits. Budgetåret 1963/64 var antalet biobesök ca 40 milj. 1986/87 hade antalet minskat till 17 milj. 1988/89 hade besöken ökat till 18,4 milj. Det innebar bl.a. att filminstitutets intäkter för verksamhetsåret 1988/89 ökade med 16 % jämfört med år 1987/88. I övrigt är utvecklingen föga uppmuntrande på filmområdet.

Under den senaste tioårsperioden har antalet premiärvisade filmer per år minskat med 16 % och totala antalet visade filmer per år med 44 %. De tio mest sedda filmerna svarade för 41 % av den totala biografpubliken. För tio år sedan var motsvarande andel 30 %.

Omstruktureringen av biografbranschen fortsätter om än i något långsammare takt. År 1983 fanns 1 253 biografsalonger. År 1989 var antalet reducerat till 1 122, en minskning med 131. Under 1988/89 stängdes sammanlagt 61 biografsalonger. I en del fall var det sista biografsalongen i kommunen som försvann. Av landets 284 kommuner saknar i dag 10 biograf.

3.6.5 Video

Uppgifterna i det följande är hämtade ur skriften VIDEO - expansion och stagnation - utgiven 1989 av publik- och programforskningsavdelningen (PUB) vid Sveriges Radio.

I början av 70-talet introducerades videotekniken för hemmabruk. Inget större intresse kunde dock skönjas under de första åren. Först 1980 tog försäljningen fart och 80 000 bandspelare såldes det året. Sedan 1985 har expansionen varit mycket kraftig och varje år överträffat hemelektronikbranschens prognoser. Under 1988 såldes 300 000 videobandspelare. Ingen avmattning har hittills kunnat skönjas i hushållens investeringsvilja. Det totala antalet videobandspelare i landet var i början av 1989 närmare 1,7 milj. I januari 1989 uppmättes 47 % eller närmare 3,4 milj. svenskar ha tillgång till video i hemmet.

Videon har alltifrån introduktionsåren haft sin största utbredning bland yngre människor. Barnfamiljer har varit de som i störst utsträckning har

kompletterat sin TV-apparat med videobandspelare. Videon är i första hand ett komplement till det vanliga TV-utbudet som kraftigt dominerar tittandet.

Medan åtta av tio program som sänds i de svenska TV-kanalerna är inhemska är närmare sex av tio program som videobandas och tittas på i efterhand av utländskt ursprung. Det är främst den utländska fiktionen och biofilmen som får publiktillskott i efterhand.

När det gäller hyrfilmer är det utländska utbudets dominans förkrossande. Endast 4 av 100 sedda hyrfilmer är svenska. 96 av 100 är utländska - främst inom genren spänning och action.

En vanlig dag under 1987/88 visade sig 130 000 svenskar spendera ca 4,5 milj.kr. på att hyra videofilm. Hälften av dessa var ungdomar. Under 1987/88 var svenskarnas samlade utlägg för hyrda videofilmer närmare 1,7 miljarder kr.

Hyrfilmsmarknaden har hittills dominerat kraftigt men allt fler videofilmer finns också att köpa. Köpfilmsmarknaden har emellertid hittills varit relativt liten i Sverige.

I den nämnda skriften gör PUB även vissa försök att bedöma framtiden.

"Om 80-talet var det decennium då svenska folket på allvar började fylla sina hem med elektroniska mottagar- och uppspelningsapparater, kan vi räkna med att 90-talets främsta kännetecken blir ett kraftigt ökat utbud av program att fylla apparaterna med. Framför videoapparaterna kommer vi att kunna ta del av allt nyare och mer varierade filmer som kommer att såväl kunna hyras som köpas. Men framför allt kommer utbudet av TV-program att öka. Personer i ett kabel-TV-område kan i dag välja i ett utbud från ett 15-tal kanaler som tillsammans sänder närmare 200 timmar under ett dygn. Många nya kanaler är också på gång, vilket kommer att innebära en ytterligare ökning av sändningstiden och av antalet sända program."

"Videoapparatutvecklingen har som tydligt framgått under senare år varit mycket expansiv. Alltfler har kompletterat sin TV med en videoband-

spelare. I dag syns inga tecken på avmattning. Snarare tvärtom. 1988 blev ett rekordår när det gäller försäljningen. Enligt hemelektronikbranschen förespås 1989 bli ett nytt rekordår. Prognosen är att 310 000 videobandspelare kommer att säljas, vilket innebär att ytterligare 9-10 % av befolkningen kommer att ha video i det egna hemmet.

Om utvecklingen fortsätter på det sätt vi i dag ser kommer 60 % av svenska folket att ha tillgång till egen videobandspelare under 1990."

3.6.6 Teater

Statens kulturråd presenterade i december 1989 i rapporten Teaterstatistik 1975/76-1987/88 den senaste statistiken på det svenska teaterområdet. Rapporten belyste samtidigt teaterutvecklingen i landet sedan 1975 då den nya kulturpolitiken inleddes. Kulturrådet konstaterade inledningsvis:

★ Teatrarnas vikande publiktrend vänder
★ Samhällets satsningar på teater fortsätter att öka
★ Teaterområdet är störst i den statliga kulturbudgeten
★ De fria teatergrupperna har den största barn- och ungdomspubliken.

Publikutvecklingen vid teatrarna har varit vikande sedan 1970-talets mitt. Under spelåret 1975/76 redovisades en sammanlagd publik om drygt 3,8 milj. besök vid landets institutionsteatrar och fria teatergrupper. Därefter minskade teaterpubliken fram till spelåret 1985/86. För spelåret 1987/88 redovisades drygt 3 milj. besök på de offentligstödda teatrarna, dvs. ett publikbortfall om 0,8 milj. besökare eller en minskning med 21 % i förhållande till spelåret 1975/76. För de två senaste redovisade åren har dock en viss återhämtning kunnat konstateras.

Det samlade teaterutbudet mätt i *antal föreställningar* visar inte på någon vikande tendens under perioden. Antalet har årligen legat mellan 17 000 och 19 000.

För institutionsteatrarna visar statistiken samtidigt att väsentliga *personalförstärkningar och anslagsökningar* ägt rum sedan 1975/76. Antalet årsverken har ökat från 3 080 till 3 910, dvs. en ökning med ca 27 %. De statliga teaterutgifterna ökade markant i fast penningvärde under de första reformåren. Därefter inträdde en avmattning men under de senaste

6 - 10 0573

åren har åter de statliga teatersatsningarna ökat realt sett. Under perioden har landsting och kommuner tagit ett kraftigt ökat ansvar för läns- och stadsteatrarna.

De fria teatergrupperna har under perioden fått stora reala ökningar i statliga bidrag.

Det offentliga stödet till teatrar och musikdramatik uppgick 1987/88 till ca 1 miljard kr. De samlade biljettintäkterna vid samtliga teatrar (inkl. privatteatrar) uppgick till ca 250-300 milj.kr.

3.6.7 Musik

Intresset för musik har länge varit stort i Sverige. Det har ändå ökat påtagligt under perioden. Intresset för pop- och rockmusik är störst och ökar mest. Musikintresset från unga år följer med upp i åldrarna samtidigt som det breddas till andra musikformer. Även intresset för äldre former av underhållningsmusik är stort och ökar även bland ungdomar. Intresset för klassisk musik är ganska stort men nutida kompositörer av konsertmusik röner ringa uppskattning. Intresset för jazz och folkmusik är begränsat till mindre delar av befolkningen. Det växande musikintresset är alltså främst knutet till musikformer som dominerar marknaden och medierna. Svenskarnas musikintresse kommer nästan enbart till uttryck genom att de lyssnar mer till musik än tidigare. Framför allt tar musik på fonogram mycket mer tid i anspråk och då särskilt kassettinspelad musik. Fonogramlyssnandet har mer än fyrdubblats på 15 år.

Försäljningen av fonogram ökar på nytt efter att ha visat en nedåtgående tendens i början av 80-talet. Vändpunkten kom när CD introducerades på marknaden. Svenskarna köpte fonogram för totalt ca 1,5 miljarder kr. under 1987. Siffran kan jämföras med bokinköp för uppskattningsvis 2 miljarder kr. och besök på bio och teater för ca 4,3 miljarder kr.

Utvecklingen för musik på fonogram har inte alls hämmat lyssnandet på levande musik. Troligen har det haft en positiv inverkan. I varje fall har konsertbesök och besök på musikevenemang i nya miljöer blivit vanligare i stora delar av befolkningen. Bara under de senaste tio åren har t.ex. andelen av befolkningen som under den senaste 12-månadersperioden

besökt något musikevenemang ökat från 35 % till över 50 %. På tio år har 1,4 milj. människor tillkommit som musikpublik.

Långt ifrån alla som tagit del av ett musikevenemang har gjort detta i ett konserthus eller i någon speciell konsertlokal. Bara en tredjedel av konsertbesökarna lyssnar i sådana lokaler. Ungefär lika många har lyssnat till konserter som framförts från någon utomhusscen. Andra musikmiljöer av betydelse är idrottsarena, samlingslokal, kyrka och musikpub/musikkafé.

Även det egentliga konsertbesökandet har breddats betydligt sedan slutet av 60-talet och mest påtagligt efter 1976. Det finns emellertid väsentliga variationer mellan olika musikformer. 15 % av befolkningen har varit på konsert med pop- eller rockmusik. Var tionde svensk har varit på en konsert där klassisk musik framförts, men bara en av hundra har besökt konserter där nutida kompositörer svarat för programmet. 5 % har varit på jazzkonsert. Sommaraktiviteter med musik av skilda slag har medfört en kraftig ökning av musikutbudet.

De förändrade konsertvanorna har huvudsakligen andra orsaker än att den publik som föredrar den klassiska repertoaren skulle ha utökats. Antalet besök på de regionala och lokal musikinstitutionernas konserter har ökat något men samtidigt har antalet besökande per konsert minskat.

Utvecklingen är den motsatta när det gäller studieförbundens kulturprogram med sång och musik. Publikantalet ökade från 3,5 milj. 1976/77 till över 5 milj. 1984/85. Utvecklingen speglar främst den kraftigt utbyggda programverksamheten. Sammanlagt har emellertid studieförbunden mer än sju gånger så stor publik på sina musikprogram som de regionala och lokala musikinstitutionerna på sina konserter.

Musikutövandet har inte förändrats bland vuxna. Sedan mitten av 1960-talet har den kommunala musikskolan genomgått en snabb utveckling. Antalet skolbarn som lärt sig musikutövandets grunder har ökat åtskilligt under perioden. Trots detta har det egna musikutövandet i vuxen ålder inte förändrats nämnvärt mellan 1965 och 1985. Många slutar med musiken sedan de lämnat skolan. Andelen vuxna som spelar musik regelbundet ökade något mellan 1965 och 1976 men har sedan stabiliserats.

Ungefär 6 à 7 % av befolkningen sjunger i kör - de flesta regelbundet. Andelen har varit konstant sedan mitten av 70-talet.

3.6.8 Dans

Uppgifter saknas om publikefterfrågan vad gäller den professionella dansen, dvs. dansen som konstform. Däremot går det att belysa det stora intresset för dans som fritidssysselsättning.

En mycket stor andel av befolkningen - ungefär tre personer av fyra - säger att de tycker om att dansa. Ganska många dansar också regelbundet. Mest gäller det sällskapsdans. Dansintresset samvarierar med musikintresset. Bland de jazzintresserade tycker 87 % om att dansa och bland de pop- och rockintresserade 83 %.

Musikintresset tenderar att breddas med åren från pop och rock till seriös musik. Om en liknande breddning är möjlig i fråga om dansen finns här ett tämligen obearbetat men utvecklingsbart område.

3.6.9 Bildkonst

Bildkonstområdet är relativt svårfångat. Kulturbarometern i detalj, 1989 ger dock en en viss uppfattning om dagsläget.

Massmedia, i det här fallet främst TV,böcker och tidskrifter är de viktigaste kanalerna för svenska folkets bildkonstupplevelser.

Kulturbarometern visar också att en person av fem har mer än ett måttligt intresse för bildkonst/konsthantverk. 11 % av befolkningen ägnar sig åt konsthantverk. Med de konstnärliga anspråken nedtonade tecknar eller målar nästan var femte svensk någon gång under ett år. Med högre konstnärliga krav ställda sysslar ungefär var tionde person med bildkonst i någon form på sin fritid.30 % av befolkningen har besökt konstmuseer eller utställningar minst en gång under det senaste året.

Konstmarknaden har vuxit mycket starkt i betydelse och omsättning under 80-talet, vilket självfallet hänger samman med bildkonstens roll som finansiellt investeringsprojekt. Den svenska utvecklingen följer den inter-

nationella. Stockholm har det rikaste konstlivet i Norden och Stockholmsmarknaden är också med internationella mått mätt betydande. Det finns i dag ca 100 gallerier i Stockholm mot 60 kring 1980. Antalet besökare på dessa gallerier har ökat kraftigt ("kanske fyrfaldigats under 80-talet") och att döma av uttalanden av gallerister har publiken blivit bredare och yngre. Enligt statistiken har 25 procent av landets befolkning besökt konstgalleri eller annan konstutställning utanför museerna under 1989. Andel besökare på konstmuseer ligger på 12 procent.

Nästan en person av fem har köpt bildkonst eller konsthantverk under det senaste året. De flesta har köpt konstverken direkt från konstnären. I andra hand har man vänt sig till konstaffär eller köpt på auktion. I tredje hand har köparen funnit verket på en utställning.

16 % av befolkningen har någon gång i sitt liv deltagit i studiecirkel, gått kurs eller fått annan utbildning i bildkonst eller konsthantverk. 8 % av befolkningen är medlemmar i konstförening eller konstklubb. Nästan hälften av dem som är medlemmar i konstförening har någon form av konstutbildning.

Drygt 20 % av svenska folket ser konstprogram på TV under en genomsnittlig månad. Motsvarande lyssnarandel för radio är 3 %. 16 % av befolkningen läser om konst i böcker och tidskrifter under en genomsnittlig månad.

Konstmarknaden i vid mening är betydande men det finns ingen samlad och säker statistik. De uppgifter som finns är sammanförda i tabell 6.

Tabell 6 Utgifter för inköp av konstföremål, milj.kr. löpande priser

	1985
Hushållen konstutgifter	594
Statens konstinköp (statens konstråd)	28
Kommunernas konstinköp	41
Landstingens konstinköp	33
Inköp av SKR och konstfrämjandet	185
Företagens konstutgifter*	464
Totalt	**1 345**

De samlade utgifterna för konstinköp uppgick alltså 1985 till minst 1,3 miljarder kr. Sannolikt är den faktiska summan högre än så. Här följer några uppgifter som antyder att så är fallet.

Staten köper konst även på annat sätt än via statens konstråd. Statens konstmuseers inköpsanslag 1989 uppgår till ca 800 000 kr. Därtill kommer köp som finansieras via konstmuseernas fonder. Troligt är också att en del av de statliga myndigheternas förvaltningsanslag redan i dag används för konstinköp.

Galleriernas försäljning uppgick 1989 till ca 100 milj.kr., enligt galleristernas egna uppskattningar.

Auktionsomsättningen är svår att få nedbruten i olika delposter. Auktionshusen är inte särskilt meddelsamma. Som exempel kan dock nämnas att Bukowskigruppens auktionsomsättning uppgick till drygt 400 milj.kr. 1988 (enligt verksamhetsberättelsen). Däri ingår givetvis också smycken, möbler etc. Konstnärernas egen försäljning finns det inga säkra uppgifter om.

3.7 Kultur som utvecklingsfaktor

Under senare år har intresset för sambanden mellan kultur och samhällsutveckling ökat även i Sverige. I den tidigare nämnda rapporten Kultur i hela landet behandlas sambandet mellan kultur och regional utveckling. Synen på vad som är god regionalpolitik har förändrats under det senaste årtiondet. Numera betonas alltmer att de strukturella förhållandena har en primär betydelse för regional utveckling. Det samhälle som har många kvaliteter att erbjuda - god bostads- och fritidsmiljö, goda utbildningsmöjligheter och ett aktivt kulturliv - har en inneboende förmåga att locka till sig företag utifrån och stimulera egen företagsamhet. Sedan kulturen fått fäste och styrka på sådana platser som tidigare hade ett outvecklat och torftigt kulturliv har många kunnat uppleva att kultursatsningar bättre än mycket annat kan åstadkomma en positiv samhällsomvandling.

Kulturens betydelse i den regionala utvecklingen sammanfattas i rapporten på följande sätt:

Kulturen ökar bygdens attraktionskraft. Den ger bygden en egen identitet. Bygden kan bli uppmärksammad genom sin kulturverksamhet och detta stärker den lokala självkänslan.

Kulturen stärker också de sociala nätverken. När det finns rika tillfällen att knyta kontakter med andra främjas både hemkänslan och företagarandan.

Kulturen ökar kreativitet och initiativkraft. Den lockar nya grupper av yrkesutövare till bygden med kunskaper och talanger som tidigare inte funnits där. Detta påverkar utvecklingsklimatet. Det finns ett positivt samband mellan kommunala kultursatsningar och frekvensen nyföretagande.

Kulturen erbjuder också nya arbetstillfällen. Kulturintresset är växande och människor är beredda att satsa både egna pengar och skattemedel på ett ökat utbud. Kulturturismen har utmärkta förutsättningar i vårt land men är hittills föga utvecklad.

I regeringens prop. 1989/90:76 regional politik inför 90-talet föreslås att länsstyrelserna bör ges möjligheter att delta i finansieringen av kultursatsningar med medel ur anslaget för regionala utvecklingsinsatser. Kulturinsatser har stor betydelse för att skapa regional utveckling bl.a. genom att effekterna av ett rikt kulturutbud kan påverka människors val av bostadsort och skapa ett samhällsklimat som kan häva stagnation och tillbakagång.

Den nya regionalpolitikens betydelse för konstnärerna behandlas närmare i kapitel 6.

3.8 Sveriges Radios kulturpolitiska ansvar

Inget instrument är så effektivt som radion och televisionen när det gäller att sprida ett kulturutbud över landet. Radions och televisionens genombrott har inneburit en verkligt stor förändring av kulturssituationen under de senaste decennierna. Dessa medier har totalt förändrat våra kulturvanor. De har - trots allt välmotiverat som kan sägas om mediernas förflackning - förmedlat ett kulturarv och öppnat nya perspektiv för oerhört många människor. Sannolikt hade de nya kulturinstitutioner som

startats runt om i landet aldrig fått samma publika gensvar om inte radio och TV hade medverkat genom att skapa intresse. Konsertlokalerna fylls med musikradiolyssnare bland vilka säkert finns många som fått sitt musikintresse väckt tack vare radions generösa musikutbud.

Radio och TV har en utomordentlig betydelse för landets kulturliv. Många andra kulturpolitiska insatser har närmast marginella verkningar i förhållande till radio-TV-verksamheten. Sveriges Radio torde därmed också vara landets utan jämförelse viktigaste arbetsgivare för konstnärer av alla kategorier. Sveriges Radios policy vad gäller kulturprogram och utnyttjande av konstnärliga krafter i produktionen liksom ersättningsnivå och avtalsutformning får mycket stora följder för konstnärerna. En högkvalitativ radio-TV-verksamhet som verkligen satsar på kultur och som utnyttjar konstnärer från hela landet också i annan produktion skulle ha en utomordentligt vitaliserande inverkan på hela kulturlivet och avsevärt förbättra kulturarbetarnas villkor.

Det är självfallet inte denna utredningens uppgift att ha synpunkter på hur Sveriges Radio skall organiseras i framtiden eller hur TV-marknaden bör regleras. Jag vill emellertid betona att denna fråga i många avseenden är viktigare för konstnärernas arbetsmöjligheter och ekonomiska situation än många av de frågor som behandlas i detta betänkande. Från kulturpolitiska utgångspunkter är det av yttersta vikt att radio-TV-verksamheten får behålla och *förstärka* sin public service-karaktär, dvs. att verksamheten kommer att präglas av kvalitetsambitioner, snarare än konkurrens om tittarsiffror och att den utformas med tanke på många olika lyssnargruppers intresse och att den också kulturellt speglar vad som sker i hela landet.

4 Konstnärerna

4.1 Antal konstnärer

Allmänt kan sägas att antalet konstnärer har vuxit kraftigt sedan 1970. Med hänsyn till att begreppet konstnär är vagt och inte har någon helt vedertagen definition har utredningen valt ett par olika metoder för att beskriva utvecklingen.

Folk- och bostadsräkningarna som genomförs vart femte år ger en bild av läget. Även medlemsutvecklingen i organisationerna kan ses som ett mått på tillväxten i konstnärskåren.

Tabell 7 Antal konstnärer efter yrkeskategori

Typ	Antal 1970	1975	1980	1985	Förändr. 1970-85	I %
Bildkonstnärer	5 709	5 972	7 121	5 951	+ 242	4
Musiker	3 179	3 752	4 422	6 351	3 172	99
Formgivare	2 838	3 057	3 231	6 242	3 404	120
Författare	587	567	801	857	270	46
Scenkonstnärer	1 714	2 086	2 489	3 267	1 553	91
Totalt	**14 027**	**15 434**	**18 062**	**22 668**	**8 641**	**62**

Källa: FoB 1970, 1975, 1980 och 1985.

Tabell 8 Antal medlemmar i KLYS organisationer

	1975 30/6	1980 30/6	1985 31/12	1986 31/12	1987 31/12	1988 31/12	Förändr. 1975-88	Förändr i % 1975-88
Ord								
Sveriges Författarförbund	1528	1880	1947	1978	1995	2006	+ 478	31
Sveriges Dramatikerförbund	330	349	382	400	394	430	+ 100	30
Svenska Journalistförbundet		4180	5271	5534	5866	6218	+ 2 038	49
Summa	**1858**	**6409**	**7600**	**7912**	**8255**	**8 654**	**+ 6 796**	**365**
Bild								
Konstnärernas Riksorganisation (KRO)	2651	3080	3127	3181	3200	3250	+ 599	23
Föreningen Svenska Tecknare	270	498	644	657	674	725	+ 455	169
Föreningen Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare (KIF)	289	483	556	500	520	518	+ 229	79
Svenska Fotografernas Förbund	900	1494	1500	1074	1085	949	+ 49	5
Arkitektförbundet		195	457	441	491	481	+ 286	146
Summa	**4110**	**5750**	**6284**	**5853**	**5970**	**5923**	**+ 1813**	**44**
Ton								
Föreningen Svenska Tonsättare	94	117	131	136	158	142	+ 48	51
Föreningen Svenska Populärauktorer (SKAP)	280	364	454	502	491	507	227	81
Svenska Musikerförbundet	2 780	2500	2500	2500	2500	2500	- 280	- 10
Svenska Tonkonstnärsförbundet	163	166	74	74	79	87	- 76	- 47
Sveriges Yrkesmusikerförbund (SYMF)				1213	1545	1767	+ 554	46
Summa	**3317**	**3147**	**3159**	**4425**	**4773**	**5003**	**+ 1686**	**51**
Scen								
Svenska Danspedagogförbundet	120	116	110	140	140	140	+ 20	17
Svenska Teaterförbundet	3350	3100	2536	2786	2654	2771	- 579	- 17
Svenska Regissörsföreningen	106	152	151	151	146	155	+ 49	46
Oberoende Filmares Förbund (OFF)						239		
Summa	**3576**	**3368**	**2797**	**3077**	**2940**	**3305**	**- 271**	**- 8**
Eter								
SIF-klubben vid Sveriges Radio	820	830	500	500	500	500	- 320	- 39
Summa	**820**	**830**	**500**	**500**	**500**	**500**	**- 320**	**- 39**
Summa totalt	**13681**	**19504**	**20340**	**21767**	**22438**	**23385**	**+9704**	**+71**

Av tabell 8 framgår att konstnärskåren ökat med 71 % mellan 1970 och 1988. Nedgången av antalet bildkonstnärer mellan 1980 och 1985 i tabell 7 är osäker. Den kan bero på förändringar i kraven på antalet timmar i veckan som skall kvalificera för yrkesverksamhet.

Vid en jämförelse mellan tabell 7 och tabell 8 finner man markanta skillnader. En enkel jämförande studie kan sammanfattas på följande sätt:

	FoB 85	KLYS 88	Skillnad
Författare	857	2006	+1149
Bildkonstnärer	5951	3250	-2701
Musiker	6351	4354	-1997
Formgivare	6242	518	-5724
Scenkonstnärer	3257	2654	- 603
	22658	12782	-9876

Om man begränsar sig till de konstnärskategorier som finns upptagna i Folk- och bostadsräkningen 1985 så överstiger de antalet medlemmar 1988 i motsvarande KLYS-organisationer med nästan 10 000. Det förefaller alltså som om betydligt fler personer anser sig vara yrkesverksamma som konstnärer än antalet medlemmar i KLYS. En annan förklaring skulle kunna vara att konstnärerna har sorterats i grövre grupper i Folk- och bostadsräkningen än i intresseorganisationerna. Under alla förhållanden måste man konstatera att antalet konstnärer är svårfångat och att ett stort antal yrkesverksamma konstnärer finns utanför KLYS medlemsorganisationer.

Skillnaderna mellan folk- och bostadsräkningarnas uppgifter och medlemsantalet i konstnärsorganisationerna analyseras närmare i avsnitt 4.3 Konstnärernas inkomstförhållanden m.m.

4.2 Konstnärernas utbildning och yrkesverksamhet

Små förskjutningar i yrkesfördelningarna sedan 1970

Många högskoleutbildade konstnärer har ett annat arbete vid sidan av sitt konstnärliga för att kunna försörja sig. Yrkesvalen är också mycket

beroende av den konstnärliga förmågan, den egna initiativkraften och de satsningar som stat, kommun och landsting gör. Följden har blivit att bara omkring hälften av alla utbildade från högskolornas konstnärslinjer har ett konstnärsyrke som sitt huvudsakliga förvärvsarbete. Situationen var i grova drag densamma i början av 1970-talet.

56 procent av gruppen förvärvsarbetande musiker, skådespelare och bildkonstnärligt utbildade från landets högskolor arbetar (enligt folk- och bostadsräkningen 1985) i ett konstnärsyrke (se tabell 9). 1970 var denna andel något högre, men förändringen är inte särskilt stor. Samtidigt är det en ganska stor och stabil grupp (ca 17 procent) som arbetar som lärare ofta i något övningsämne.

I andra högskolegrupper - framför allt de grupper som karaktäriseras av relativt tydliga målyrken (t.ex. läkare, sjuksköterskor, arkitekter, lärare) - är det vanligare att man arbetar i exakt det yrke som utbildningen avser.

"Alternativsysselsättning" utanför målyrket är med andra ord relativt sett vanligare i dessa konstnärsgrupper än i andra yrkesutbildningsgrupper från högskolan. En viss spridning till nya yrkesområden har skett under denna period (1970-1985), men även spridningen till nya områden är större i flertalet andra högskolegrupper.

Tabell 9 Yrkesfördelning bland utbildade från högskolans musiker-, skådespelar- och bildkonstnärliga linjer (samtliga i Sverige under 65 år)

		1970	1985
Konstnärsyrke	Procent	61	56
Lärare		15	17
Annat arbete		24	27
Summa förvärvsarbetande		100	100
	Antal	6000	8400
Icke förvärvsarbetande	Antal	800	1200

Källa: SCB, FoB 70 och FoB 85

Tabell 10 Andelen av konstnärsutbildade från högskolan som arbetar i ett konstnärsyrke 1985 (procent av alla förvärvsarbetande i resp. utbildningsgrupp) jämfört med utflödet från högskolan 1985/86

	Konstnärligt arbete	Annat arbete	Summa förvärvsarbetande	Examinerade 1985/86
	Procent	Procent	Antal	Antal
Högskoleutbildning				
Skådespelarlinjen	77	23	796	30
Designlinjen	77	23	137	21
Kyrkomusikerlinjen	70	30	389	27
Musikdram. linjen	66	34	146	15
Konsthantverkslijen	61	39	56	3
Fotograflinjen	59	41	27	4
Musikerlinjen	48	52	1631	79
Linjen för fri konst	46	54	603	34
Medielinjen	46	54	207	9
Danslinjen/Mimlinjen	32	68	273	28
Grafiska linjen	10	90	351	46
Andra konstn. linjer (konstfack, bild och miljö, textil och konst, tredim. gestaltn, arkitekt m.fl.)	55	45	4057	52
Summa, utbildade	**53**	**47**	**8673**	**348**

Källa: SCB

Konstnärsgrupperna från högskolan är små

Den generella bilden av yrkesmönstret bland musiker-, bild-, och scenkonstnärer nyanseras i tabell 10, som visar att situationen är ganska olikartad inbördes och i relation till andra konstnärsområden. Exempelvis arbetar 77 procent av landets högskoleutbildade skådespelare i ett konstnärligt yrke. Därav arbetar flertalet som skådespelare, men vanliga yrken är också regissör, sångare, dansare och några arbetar som teaterproducenter. För examinerade från danslinjen och mimlinjen är bilden annorlunda. Drygt 50 procent arbetar som lärare och endast cirka 30 procent har ett arbete som dansare, mimartist, varietéartist, skådespelare eller

annat scenkonstnärligt arbete. Ett viktigt särdrag för högskolans konstnärsutbildningar är också att flertalet av utbildningsgrupperna är små. Under 1980-talet har omkring 300 personer per år examinerats från de cirka femton utbildningslinjer som vi här räknar in i begreppet "konstnärsutbildningar i högskolan", dvs. i genomsnitt omfattar utflödet mindre än 20 examinerade per linje och år.

Ingen ökning har skett av andelen högskoleutbildade inom musiker-, scen- och bildkonstnärliga yrken

I tabell 9 och 10 ovan utgick vi från utbildningsgrupperna och konstaterade att i genomsnitt arbetade ungefär hälften av de högskoleutbildade i ett konstnärsyrke. Teoretiskt skulle dessa andelar kunnat vara betydligt högre, men då på bekostnad av andra utbildningsgrupper. Enligt tabell 11 nedan är det allt vanligare att musiker, bild- och scenkonstnärer rekryteras från andra utbildningar utanför högskolan. En stor andel kommer bland annat från fristående skolor med grundläggande konstnärlig utbildning. Dessutom rekryteras många konstnärer från de folkhögskolor som har estetisk utbildning eller från specialkurser i gymnasieskolan där utbildning sker inom det konstnärliga området. Däremot har andelen från de tvåårigа gymnasielinjerna minskat något.

Antalet yrkesverksamma musiker, scenkonstnärer, bildkonstnärer och formgivare har sammantaget ökat från ca 15 000 till nästan 22 000 under perioden 1970 till 1985. Inom flertalet andra områden på arbetsmarknaden har andelen högskoleutbildade ökat sedan början av 1970-talet men inom dessa konstnärsområden är alltså högskoleandelen stabil och till och med något vikande. Av de ca 22 000 yrkesverksamma inom "målyrkesgruppen" hade cirka 20 procent en högskoleutbildning från motsvarande konstnärsområde. Femton år tidigare (1970) var denna andel cirka 23 procent.

Tabell 11 Utbildningsfördelning inom yrkesgruppen: musiker, scen- och bildkonstnärer samt formgivare (procent av alla sysselsatta inom yrkesområdet)

Yrkesområde: Musiker-, scen-, bildkonstnärer och formgivare

Utbildning		1970	1985
Högskoleexamen:			
Musik-, musikdramatiska-, skådespelar- och bildkonstnärliga linjer		23	20
3-4 årig gymnasieskola		6	13
2-årig gymnasieskola		33	22
Annan utbildning		38	45
Tot. i grupperna	Procent	100	100
	Antal	15000	22000

Källa: SCB, FoB 70 och FoB 85

I genomsnitt har endast femton procent av de yrkesverksamma inom konstnärsområdena en konstnärsutbildning från högskolan

Det finns högskoleutbildade personer inom i stort sett varje konstnärsyrke, men variationen är mycket stor. Mer än hälften av landets drygt 200 skulptörer har exempelvis en konstnärlig högskoleutbildning i botten. Regissörer, teaterproducenter och kyrkomusiker är också i stor utsträckning högskoleutbildade, men ofta utanför konstnärsområdet. Många regissörer kommer t.ex. från kulturvetarlinjen, kyrkomusiker från ämneslärarlinjen och teaterproducenter från en samhällsvetenskaplig eller ekonomisk linje.

Tillväxten av antalet högskoleutbildade konstnärer upphör efter sekelskiftet

Om utbildningsplatserna på de konstnärliga utbildningarna i högskolan inte ändras kommer tillväxten av det totala antalet utbildade att upphöra helt strax efter sekelskiftet. En fortsatt tillväxt på längre sikt av de konst-

närligt utbildade från högskolan förutsätter alltså en dimensioneringsökning inom dessa utbildningsområden.

Utvecklingen av antalet musikdramatiker, musiker, skådespelare och konstnärer 1985–2030

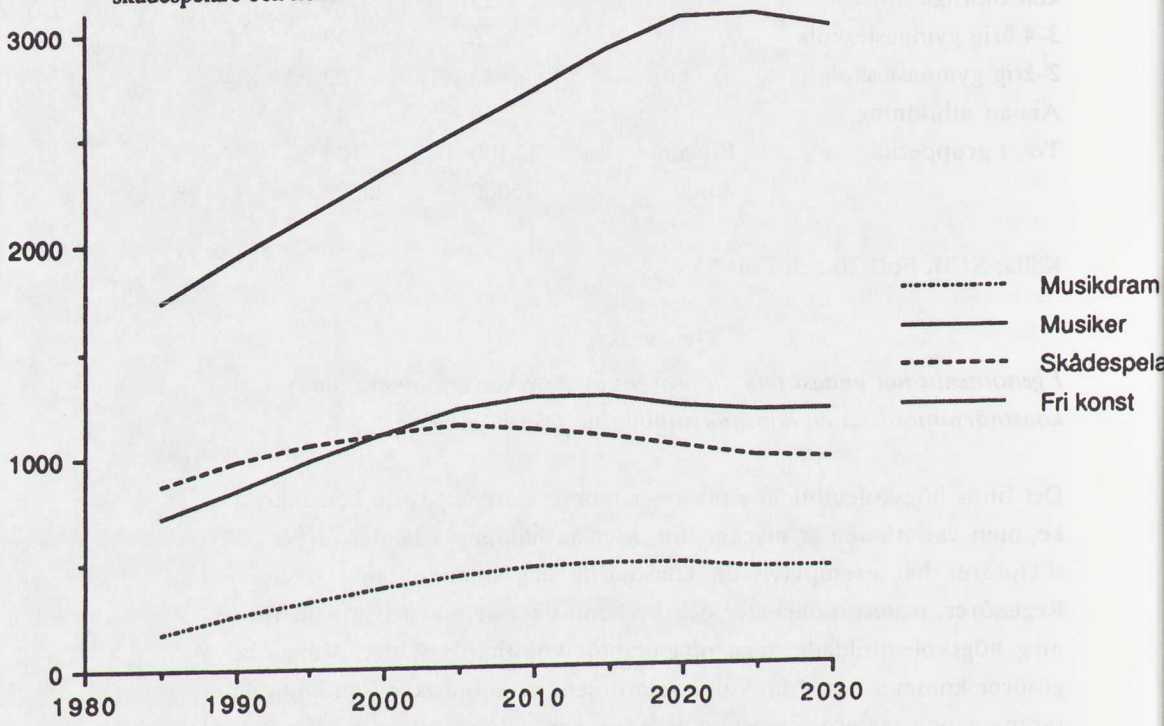

Får vi en ytterligare minskning av andelen högskoleutbildade konstnärer i framtiden?

Det är svårt att förutsäga hur efterfrågan på högskoleutbildade konstnärer kommer att utvecklas i framtiden. Utvecklingen är framför allt beroende av den svårförutsägbara sysselsättningsförändringen inom konstnärsområdet, hur stort utflödet från högskolan tillåts bli och hur rekryteringen till konstnärsyrkena från andra utbildningsgrupper förändras. En viktig faktor är också att många konstnärsutbildade finns i yrken utanför konstnärsområdet. Det latenta intresset att bryta till ett konstnärligt yrke kan vara stort i dessa grupper. Andelen högskoleutbildade i konstnärsyrkena kan både öka och minska i framtiden beroende på vilken sysselsättningstillväxt som vi kommer att få.

Sammanfattande kommentarer

Det årliga utflödet av konsthögskoleutbildade på arbetsmarknaden är begränsat - ca 300 per år. Arbetslösheten bland vissa konstnärsgrupper, framför allt skådespelare, beror inte på att högskolan är överdimensionerad. Arbetslösheten har andra orsaker. Påfallande är i stället att endast genomsnittligt 15 procent av de yrkesverksamma inom konstnärsområdena har konstnärsutbildning från högskolan. För skådespelare ligger siffran på ca 50 procent. Ungefär hälften av de som gått igenom konstnärlig högskoleutbildning arbetar i ett konstnärsyrke.

Siffrorna bekräftar vad man kunde förmoda, nämligen att rekryteringen till konstnärlig verksamhet till stor del fortfarande sker utanför det reguljära högskolesystemet och vidare att ca hälften som går igenom konsthögskolor ger upp sin konstnärliga verksamhet eller i varje fall huvudsakligen arbetar inom andra yrken. Det vore onaturligt om all rekrytering till konstnärlig verksamhet skedde via högskolan och det vore också egendomligt om alla som gått igenom konsthögskolor också fortsatte som konstnärer. Inom så utpräglat skapande verksamheter kan man inte räkna med sedvanlig överensstämmelse mellan utbildning och "målyrke". Det hindrar emellertid inte att rekryteringen av högskoleutbildade till "målyrkena" borde kunna vara högre än i dag. Det förhållande att många går in på andra verksamheter borde måhända också påverka utbildningens inriktning så att den vidgar kontaktytan till närgränsade verksamheter.

7 - 10 0573

Det framgår också att det totala antalet av konstnärsutbildade upphör att växa vid sekelskiftet. Det är inte rimligt. Motsatsen borde vara det naturliga med tanke på det spontana intresset som synes finnas hos ungdomar för de konstnärliga utbildningarna. En generell höjning av antalet utbildningsplatser borde genomföras under 1990-talet. Det ger också en breddning av arbetsmarknaden (lärartjänster) för nu aktiva konstnärer.

4.3 Konstnärernas inkomstförhållanden m.m.

4.3.1 Inledning

I slutet av 1960-talet gjordes några undersökningar av olika konstnärsgruppers ekonomiska och sociala förhållanden. De refererades av utredningen kulturrådet i dess betänkande "Konstnärerna i samhället" (SOU 1975:14). Konstnärsnämnden gjorde i samarbete med författarfonden en motsvarande enkätundersökning som avsåg inkomståret 1977 och publicerades 1981 i skriften "Fria kulturarbetare". Av brist på medel har någon studie, jämförbar med dessa, inte genomförts sedan dess.

Efter motioner i riksdagen fick Konstnärsnämnden dock anslag för en undersökning av konstnärernas ekonomiska och sociala förhållanden. För budgetåret 1989/90 beviljade riksdagen 500 000 kr. och för 1990/91 100 000 kr.

Ett enkätformulär har sänts ut till närmare 3 000 konstnärer, som när detta skrives håller på att besvara frågorna. Preliminära resultat väntas föreligga i slutet av september 1990 och en färdig rapport i början av 1991. Undersökningen görs av Statistiska centralbyrån (SCB) på beställning av Konstnärsnämnden, som vid uppläggningen har samrått med författarfonden och Konstnärliga och litterära yrkesutövares samarbetsnämnd (KLYS).

Medan det ännu var ovisst om några särskilda medel skulle beviljas för denna undersökning beslöt Konstnärsnämnden att göra en studie med utgångspunkt från uppgifter ur den senaste folk- och bostadsräkningen (FoB 85) och annan statistik som finns hos SCB. Vi kallar den i fortsättningen för FoB-studien.

De andra undersökningar som här nämnts utgår från enkäter som sänts ut främst till medlemmar i olika konstnärsorganisationer. FoB-studien bygger däremot på befintlig statistik.

FoB 85 genomfördes den 4-10 november 1985. De uppgifter som skulle lämnas gällde bl.a. vilken sysselsättning var och en huvudsakligen ägnat sig åt den veckan. Dessa uppgifter kodades av SCB enligt Nordisk yrkesklassificering (NYK).

I NYK grupperas yrken enligt ett decimalsystem, där 07 betecknar "konstnärligt arbete". Olika huvudgrupper av konstnärer särskiljs genom ytterligare en siffra, så att t.ex. 071 står för "bildkonstnärer m.fl.", 075 för "scenkonstnärer m.fl." och 076 för "musiker". På femsiffernivå sker en ytterligare specificering. 07110 betecknar sålunda "målare-konstnär", 07510 "skådespelare" och 07630 "musiker".

Vid tidigare folk- och bostadsräkningar kodades de svarande med tre siffror. De grupper man då fått är emellertid alltför heterogena för att kunna användas i en kulturarbetarstatistik. "Bildkonstnärer m.fl." innefattar i NYK så olika yrkesgrupper som målare, grafiker, skulptörer, bokkonstnärer, layoutmän, illustrationstecknare, reklamtecknare, filmtecknare, modetecknare, scenografer, dekormålare, mönsterritare karikatyrtecknare, tatuerare och färgkonsulenter. Endast en klumpsiffra för denna brokiga skara kunde redovisas. Detsamma gällde andra tresiffergrupper.

Uppgifterna till FoB 85 kodades med fem siffror. Då kan man särskilja olika kategorier inom huvudgrupperna. På konstnärsnämndens uppdrag kördes FoB-materialet mot SCB:s inkomst- och utbildningsregister. Genom att de större konstnärsorganisationerna ställde databaserade medlemsregister till förfogande kunde också uppgifter om medlemmar och icke medlemmar jämföras. Samtliga variabler redovisades också geografiskt.

4.3.2 Konstnärer 85 och medlemmar 89

I undersökningen ingår två stora, inte helt jämförbara grupper.

Den ena utgörs av dem som angav att de i november 1985 huvudsakligen sysslade med sådan konstnärlig verksamhet som hör till konstnärsnämndens ansvarsområde. Vi kallar dem konstnärer 85.

Den andra omfattar alla medlemmar 1989 i de konstnärsorganisationer som har sina medlemsregister med personnummer på data. Organisationerna är Föreningen Svenska Tonsättare, Konstnärernas Riksorganisation (KRO), Svenska Fotografernas Förbund (SFF), Svenska Musikerförbundet (SMF), Svenska Teaterförbundet (STF), och Sveriges Yrkesmusikerförbund (SYMF). Föreningen Sveriges Konsthanverkare och Industriformgivare (KIF) ingår inte i undersökningen därför att dess medlemmar inte registreras på data efter personnummer. Denna grupp kallas här medlemmar 89.

Vid en genomgång av siffermaterialet framträder två oväntade tendenser. Grovt uttryckt innebär de dels att flertalet konstnärer 85 inte var medlemmar 89, dels att inom vissa konstområden flertalet medlemmar 89 inte var konstnärer 85. Dessa påståenden måste givetvis nyanseras och tänkbara orsaker analyseras.

Om man tar konstnärer 85 som utgångspunkt visar det sig att bristen på överensstämmelse med medlemmar 89 är mest uttalad bland bild- och formkonstnärerna.

Sammanlagt 1 044 personer uppgav 1985 att de arbetade som målare, grafiker, skulptörer, tecknare och illustratörer och tillhör därmed gruppen konstnärer 85. Av dem var endast 407 personer (dvs. 39 %) medlemmar i någon av de aktuella konstnärsorganisationerna 1989. Av 4 622 fotografer 1985 var 834 (eller 18 %) medlemmar 1989.

Tendensen är likartad, fast något mindre markant, på ton- och scenområdena.

Av 6 638 personer som 1985 uppgav sig vara verksamma som musiker och sångare var 2 954 (eller 45,5 %) medlemmar 89. Inom yrken på scen- och filmområdet fanns 4 756 personer. 2 563 av dem (alltså 53,9 %) tillhörde någon av organisationerna. Andelen medlemmar var särskilt hög bland dansare och scenografer (ca 65 %).

Det finns flera tänkbara orsaker till detta förhållande. Några som var konstnärligt verksamma 1985 har avlidit sedan dess. Andra har upphört med sitt konstnärliga arbete, t.ex. av ålderssskäl. Det torde vara vanligare bland utövare på ton- och scenområdet än bland bildkonstnärerna, som i många fall fortsätter sin konstnärliga yrkesutövning långt efter det de uppnått pensionsålder. Bland de fria kulturarbetarna kan man vidare anta att det finns åtskilliga som av olika skäl valt att stå utanför organisationerna. Slutligen kan det hända att en del av dem som angett att de sysslat med konstnärlig verksamhet inte var yrkesverksamma som konstnärer utan amatörer.

Också bland medlemmar 89 är den ovan nämnda tendensen tydligast på bildområdet. Av KRO:s 3 259 medlemmar 1989 har endast 442 eller (13,6 %) i FoB 85 angett att de huvudsakligen ägnade sig åt konstnärlig verksamhet. För de 738 medlemmarna i Föreningen Svenska Tecknare var siffran 125 (dvs. 16,9 %). Av de 1 705 medlemmarna i Svenska Fotografernas Förbund år 1989 var 800 (eller 46,9 %) konstnärligt verksamma enligt FoB 85.

Flertalet organisationer på ton- och scenområdena noterar större överensstämmelse mellan medlemmar 89 och konstnärer 85.

Undantaget är musikerförbundet. Av 5 350 medlemmar med konstnärliga yrken 1989 var 28,3 % konstnärligt verksamma enligt FoB 85.

Teaterförbundet har 1989 6 094 medlemmar, varav 3 006 (49,3 %) sade sig vara konstnärer 1985. Av medlemmarna 89 är emellertid 1 304 passiva och 650 verksamma inom tekniska och administrativa yrken med anknytning till teatern. Antalet konstnärligt aktiva år 1989 var alltså 4 412. Om man antar att alla de medlemmar 89 som angav konstnärligt verksamhet i FoB 85 finns bland de 4 412, blir överensstämmelsen 68 %.

Störst överensstämmelse visar SYMF. Av 1 737 medlemmar 1989 uppgav 1 368 (eller 78,2 %) konstnärlig verksamhet 1985.

Vilken är verkligheten bakom dessa siffror? Eftersom de inte avser samma år kan man utgå från att en del medlemmar 1989 har påbörjat sin konstnärliga verksamhet efter 1985. Det räcker dock ej som förklaring. Om så vore, skulle det betyda att vissa organisationer nästan helt förnyat sin medlemskader sedan 1985.

En orsak kan vara att åtskilliga konstnärer faktiskt huvudsakligen arbetar inom andra yrken. Det kan bero på att de inte kan leva på sin konst och därför sett sig nödsakade att ägna större delen av sin tid åt annan verksamhet. Det kan handla om sysselsättning som tangerar konstnärsyrket, t.ex. som musik- eller bildlärare, eller om helt annan verksamhet. Några kan själva ha valt att vara konstnärer på deltid

Det kan också hända att en del konstnärer som haft anställning på deltid i annan versamhet uppgivit den, oavsett om den omfattat en större eller en mindre del av arbetsveckan, t.ex. därför att den gav större inkomst. Säsongsmässiga variationer i möjligheten att utöva konstnärliga yrken synes dock inte ha spelat någon större roll.

4.3.3 Inkomstförhållanden

Konstnärernas inkomster uppvisar betydande variationer mellan olika kategorier, mellan män och kvinnor och mellan dem som bor i storstadsområdena och i övriga landet. Diskussionen gäller i fortsättningen genomsnittlig taxerad arbetsinkomst (medelvärde) för konstnärer 85. En detaljerad tabell, som också innehåller uppgifter om median samt övre och nedre kvartiler, redovisas nedan.

Tabell 12 Inkomster för konstnärligt verksamma enligt folk- och bostadsräkningen 1985 fördelade på konstnärskategorier

	Medel-värde	Övre kvartil	Median	Undre kvartil	Antal
Författare					
kv	81 000	121 000	64 000	32 000	258
m	91 000	124 000	71 000	28 000	579
samtl	88 000	122 000	70 000	29 000	837
Bild- och formkonstnärer					
Målare					
kv	37 000	55 100	28 500	12 400	135
m	48 500	67 700	36 400	16 100	239
samtl	44 400	63 200	33 100	14 800	374

Grafiker					
kv	65 100	109 400	63 100	25 700	26
m	90 300	121 400	99 500	56 000	99
samtl	85 100	118 500	93 300	46 000	125
Skulptörer					
kv	36 200	50 800	30 100	12 500	53
m	68 200	41 900	16 400	48 500	172
samtl	45 600	65 400	37 100	14 100	225
Tecknare/illustratör					
kv	85 800	111 200	77 600	48 100	121
m	111 700	145 300	114 000	76 300	199
samtl	101 900	136 400	100 900	61 400	320
Textilkonstärer					
kv	47 500	70 100	38 300	15 100	529
m	106 900	192 400	84 500	54 300	15
samtl	49 200	71 200	39 100	15 400	544
Konsthantverkare					
kv	44 800	63 000	32 400	14 000	520
m	79 300	105 600	61 600	27 500	342
samtl	58 500	80 800	41 200	19 100	862
Musikområdet					
Instrumentalister					
kv	78 900	109 600	76 700	46 200	1 587
m	107 100	141 600	106 600	62 300	4 743
samtl	100 000	134 000	97 500	56 600	6 330
Sångare					
kv	105 200	134 800	109 400	60 800	115
m	129 500	162 400	125 300	100 600	149
samtl	118 900	150 700	119 700	80 400	264
Populärsångare					
kv	56 700	78 400	46 100	29 000	12
m	110 000	136 100	114 100	59 200	32
samtl	95 500	127 800	89 500	45 500	44

Tonsättare/kompositörer					
kv	36 000	55 700	31 300	12 000	6
m	94 500	152 800	74 000	38 600	109
samtl	91 400	145 300	73 000	34 100	115
Instrumentmakare					
kv	62 000	77 800	52 600	40 100	18
m	78 600	103 900	82 300	43 700	290
samtl	77 700	103 300	80 000	42 900	308
Scen- och filmkonstnärer					
Skådespelare					
kv	98 300	122 800	90 200	50 800	907
m	124 200	148 500	108 500	65 600	988
samtl	111 800	137 600	101 700	58 100	1 895
Regissörer m.fl.					
kv	93 900	119 800	97 000	65 000	773
m	116 500	139 100	110 000	79 600	1 239
samtl	107 800	128 800	105 500	72 600	2 012
Scenografer m.fl.					
kv	91 800	119 300	95 700	62 400	122
m	118 600	138 300	115 600	88 800	167
samtl	107 300	129 400	107 800	74 700	289
Dansare m.fl.					
kv	83 600	111 200	85 200	47 400	229
m	97 600	128 900	98 100	54 000	139
samtl	88 900	115 200	90 000	49 400	368
Danspedagoger					
kv	53 300	71 300	46 900	28 000	454
m	73 400	97 800	61 200	40 600	71
samtl	56 100	73 400	49 900	29 100	525

I gruppen "regissörer, inspicenter m.fl." ingår enligt nordisk yrkesklassifikation regissörer, teaterproducenter, inspicienter, scriptor, attributörer, sufflörer och filmklippare m.fl.

Av siffermaterialet framgår att konstnärerna år 1985 i allmänhet hade lägre inkomster än genomsnittssvensken. Medelinkomsten för förvärvsarbetande var då 107 200 kr. för män, 72 500 kr. för kvinnor och 90 800 för samtliga.

Variationerna är dock betydande både konstnärsgrupper emellan och inom de olika kategorierna. Uppgifter om medelinkomst ger en mycket grov bild av verkligheten. Den behöver kompletteras med siffror som återspeglar fördelningen inom gruppen, t.ex. uppgifter om övre och nedre kvartil. Övre kvartil anger den lägsta inkomsten för de 25 % inom gruppen som tjänat mest. Nedre kvartilen anger den högsta inkomsten för den fjärdedel som tjänat minst.

Nu framträder följande - fortfarande mycket schematiska bild.

Fem kategorier utgör särskilt markanta låginkomstgrupper, nämligen målare (medelinkomst 49 200), danspedagoger (56 100) och konsthantverkare (med medelinkomsten 58 500 kr.). En fjärdedel av dem som ingår i dessa grupper hade en inkomst på mindre än 30 000 kr.

Också inom låginkomstgrupperna finns betydande variationer. Så hade t.ex. en fjärdedel av de manliga konsthantverkarna inkomster över 150 000 kr. De utgör ungefär en tiondel av samtliga konsthantverkare i materialet. Lika många taxerades för 27 500 kr. eller mindre. För de kvinnliga konsthantverkarna är motsvarande siffror 63 000 och 14 000 kr.

Av de manliga textilkonstnärerna taxerades en fjärdedel för mer än 192 000 kr. Det rör sig dock bara om mindre än en procent av textilkonstnärerna, en yrkesgrupp som till 97 % utgörs av kvinnor. De 25 % av de kvinnliga textilkonstnärer som tjänade bäst taxerades för 70 100 kr. eller mer.

Mellangrupper utgörs av instrumentmakare (medelinkomst: 77 700 kr.), grafiker (85 100), dansare och koreografer (88 900), tonsättare och populärkompositörer (91 400 kr.) samt populärsångare (95 000). NYK skiljer inte mellan olika slag av komponister.

Också i dessa grupper finns en avsevärd spridning i inkomster. En fjärdedel av dem som 1985 angav att de huvudsakligen var verksamma som tonsättare eller kompositörer hade taxerats för 34 100 kr. eller mindre.

Lika många hade inkomster över 145 000. För populärsångarna är bilden snarlik. Bland både dansare, koreografer och grafiker hade en fjärdedel taxerats för mindre än 50 000 kr. Lika stora andelar av båda grupperna hade inkomster över 115 000, resp. 118 000 kr.

För övriga konstnärsgrupper var medelinkomsterna 1985 mellan 99 800 och 118 900 kr. Kring hundratusenkronorsstrecket ligger fotografer, instrumentalister och tecknare/illustratörer: Högst ligger sångare med seriös repertoar, med medelinkomsten 118 900 kr.

Åter finns det anledning att peka på de stora skillnader som finns inom de olika grupperna. Inte mindre än en fjärdedel av dem som i FoB 85 klassificerats som instrumentalister, tecknare/illustratörer och skådespelare taxerades för mindre än 62 000 kr. Det rör sig om 1 582 instrumentalister, 948 skådespelare och 80 tecknare.

4.3.4 Geografisk spridning

Det finns olika sätt att beskriva konstnärernas spridning geografiskt över landet. Vanligast är att redovisa fördelningen på de olika länen.

Tabell 13 Litterära och konstnärliga utövare 1985. Länsvis fördelning

Län	Bild-konst-närer	Form-givare	För-fattare	Scen-konst-närer	Musiker	Övr. litt. o. konstn.
Stockholms län	2819	2081	416	1676	1928	1893
Uppsala län	131	122	51	66	177	52
Södermanlands län	89	112	14	29	146	29
Östergötlands län	149	169	24	102	267	78
Jönköpings län	114	147	9	21	125	29
Kronobergs län	77	138	11	25	134	33
Kalmar län	65	175	18	19	136	16
Gotlands län	17	65	5	10	52	6
Blekinge län	30	59	4	18	98	12
Kristianstads län	92	216	24	41	174	31
Malmöhus län	759	578	82	370	624	275
Hallands län	98	165	11	33	164	25
Göteborgs och Bohus län	606	776	64	387	631	259
Älvsborgs län	196	391	18	58	252	55
Skaraborgs län	64	64	10	22	172	20
Värmlands län	82	151	23	54	161	48
Örebro län	98	86	10	37	158	48
Västmanlands län	131	102	7	47	137	32
Kopparbergs län	67	146	10	26	142	48
Gävleborgs län	71	118	12	38	158	26
Västernorrlands län	57	76	12	28	137	51
Jämtlands län	28	56	8	7	128	15
Västerbottens län	70	108	9	51	148	70
Norrbottens län	41	93	5	42	102	59
Hela riket	**5951**	**6194**	**857**	**3207**	**6351**	**3210**

Källa: FoB 85

I statistiska sammanhang används numera också en indelning i sju s.k. H-regioner, som bygger på kommunernas invånarantal och befolkningstäthet. Storstockholm, Storgöteborg och Stormalmö bildar var sin H-region. Andra "större kommuner", dvs. sådana som har mer än 90 000 in-

vånare i en cirkel med 30 km radie runt centrum utgör en fjärde H-region. Två regioner omfattar kommuner med mellan 27 000 och 89 999 invånare inom 30 km radie runt centrum. Om det dessutom finns mer än 300 000 invånare inom 100 km runt resp. centrum räknas kommunen till "södra mellanbygden", annars till "norra tätbygden". Kommuner med mindre än 27 000 invånare inom 30 km runt centrum bildar "norra glesbygden".

Här redovisas konstnärernas geografiska spridning över landet efter H-region.

32,8 % av landets befolkning bor i storstadsområdena - drygt hälften av dem i Storstockholm. För de flesta kategorier av konstnärer 85 kan man notera en betydligt starkare koncentration till storstadsområdena, särskilt Stockholm.

Av 724 målare, grafiker och skulptörer i FoB-materialet fanns 402 (dvs. 55,5 %) i de tre storstadsområdena. Storstockholm ensamt svarade för 41,3 % av samtliga. Dessa siffror stämmer rätt väl med fördelningen av KRO:s medlemmar 1989.

Av dem fanns 40,5 % i Storstockholm och 58 % sammanlagt i de tre storstadsområdena.

Den jämnaste spridningen över landet uppvisar konsthantverkarna. Av dem fanns 34,7 % i storstäderna, 29,4 % i större kommuner utanför storstadsområdena och 24 % i "södra mellanbygden". Denna fördelning avviker inte särskilt mycket från hela befolkningens.

I FoB-materialet finns 6 638 musiker och sångare. Nästan hälften av dem bodde i storstadsområdena - 31 % bara i Stockholm. Drygt en fjärdedel fanns i större kommuner utanför storstadsregionerna.

När det gäller medlemmar i de fackliga organisationerna på tonområdet uppvisar SYMF den starkaste koncentrationen till storstäderna. 58 % av medlemmarna finns där. 25 % bor i större kommuner utanför Stockholms-, Göteborgs- och Malmöområdena. Musikerförbundet har större spridning. 36 % av medlemmarna finns i storstadsregionerna, 29 % i andra större kommuner, 16 % i södra mellanbygden och 10 % i norra tätbygden. Av de musikerorganisationer som ingår i undersökningen har

musikerförbundet största andelen medlemmar i norra glesbygden, sju procent.

FoB-materialets scen- och filmkonstnärer fanns till 75 % i storstadsområdena. En ännu starkare koncentration uppvisar dansarna, som till mer än 90 % finns i dessa regioner. Danspedagogerna har större spridning, med 56% i storstadsområdena och 25 % i större kommuner utanför dem.

Teaterförbundets medlemmar 1989 finns i lika stor omfattning i storstäderna som scen- och filmkonstnärerna 1985.

Konstnärer 85 i Stockholmsområdet - och i viss mån även i Göteborgsregionen - har markerat högre genomsnittlig inkomst än konstnärer i hela riket. Stormalmö uppvisar i flera fall lägre värden än övriga större kommuner. Norra glesbygden ligger lika markant under riksgenomsnittet som Storstockholm ligger över.

Tendensen är snarlik för medlemmar 89.

Ett par tydliga avvikelser kan noteras. Skulptörer 85 i alla storstadsområdena har lägre medelinkomst än i riket som helhet. Högst ligger den i större kommuner utanför storstadsregionerna. Något liknande gäller medlemmar 89 i musikerförbundet. För deras del är den genomsnittliga inkomsten högst i södra mellanbygden och i större kommuner utanför storstadsområdena.

Sammanfattande kommentar

De undersökningsresultat som här refererats visar att ett stort antal kulturarbetare har betydligt lägre genomsnittliga inkomster än andra förvärvsarbetande. Som ovan framhållits är dock spridningen stor både mellan de olika konstnärsgrupperna och inom dem.

I FoB 85 identifierades 2 530 personer som målare, skulptörer, textilkonstnärer, konsthantverkare och danspedagoger. Den taxerade medianinkomsten för dessa grupper varierar men ligger i samtliga fall mellan 33 100 och 49 900 kr. Det betyder att minst 1 300 konstnärer i dessa kategorier år 1985 taxerades för mindre än 50 000 kr. Därtill kommer att

en fjärdedel av instrumentmakarna, populärsångarna, grafikerna och dansarna - eller ytterligare minst 250 personer - fanns i dessa inkomstlägen.

Även i grupper för vilka man kan notera en medelinkomst som inte alltför mycket avviker från hela befolkningens finns det ett stort antal personer med påfallande låga inkomster. Det gäller skådespelare, instrumentalister och tecknare/illustratörer, bland vilka en fjärdedel - eller mer än 2 100 personer - har taxerats för 61 400 kr. eller mindre.

Det finns å andra sidan också konstnärer som har jämförelsevis goda inkomster, men de är få i förhållande till den stora grupp som har påfallande låga inkomster.

Också för medlemmarna i de konstnärsorganisationer som kunnat studeras i denna undersökning ligger de genomsnittliga inkomsterna lågt. För alla utom SYMF - som huvudsakligen består av anställda yrkesmusiker - gäller att en fjärdedel av medlemmarna har inkomster under 50 000 kr. Så taxerades t.ex. 1 500 av teaterförbundets medlemmar för 46 000 kr. eller mindre och 1 300 av dem som tillhör musikerförbundet för 41 600 kr. eller mindre. Lägst låg medlemmarna i KRO. Hälften av förbundets 3 141 medlemmar 1989 tjänade år 1985 30 200 kr. eller mindre och en fjärdedel 8 400 kr. eller mindre. Den sistnämnda gruppen uppfyllde inte villkoren för att få någon ATP-poäng. Föreningen Svenska Tecknare uppvisar stora variationer i de 724 medlemmarnas inkomster. En fjärdedel taxerades för 36 200 kr. eller mindre och lika många för 128 800 kr. eller mer.

Resultaten av undersökningen kan även sammanfattas i tabellform:

Tabell 14 Genomsnittsinkomster 1985

Samtliga yrken	91 000
Tillverkningsarbetare	95 000
Författare	88 000
Målare	44 400
Skulptörer	45 600
Textilkonstnärer	49 200
Konsthantverkare	58 500

Instrumentalister	100 000
Sångare	118 900
Tonsättare	91 400
Skådespelare	111 800
Dansare	88 900

Med utgångspunkt från uppgifterna i tabellen är det möjligt att resonera på följande sätt:

Om bild- och formkonstnärerna (ca 6 000 med i genomsnitt ca 50 000 i årsinkomst) skall komma upp i samma inkomstnivå som musiker (ca 6 300 med i genomsnitt 100 000 i årsinkomst) krävs ett resurstillskott på 300 milj.kr. (6 000 * 50 000) i 1985 års prisnivå. Nöjer man sig med industriarbetarlönerna 1985 blir behovet av tillskott "bara" 270 milj.kr.

4.4 Konstnärernas arbetsmarknad

4.4.1 Allmänt

Det är framför allt två erkända arbetslöshetskassor som har konstnärer bland sina medlemmar, nämligen musikernas och teateranställdas. Medlemmarna i Sveriges Yrkesmusikers Förbund (SYMF) var i början av förbundets existens anslutna till handelstjänstemännens erkända arbetslöshetskassa. Under år 1989 övergick de flesta av dem till teateranställdas A-kassa.

Av medlemmarna i musikernas och teateranställdas arbetslöshetskassor är 60-65 % konstnärligt verksamma. Båda dessa kassor redovisar sedan mitten av 70-talet en avsevärt högre procent arbetslösa bland sina medlemmar än genomsnittet av alla A-kassor. Fram till 1973 låg siffran för de båda kassorna obetydligt över genomsnittet, men sedan dess har skillnaden varit betydande.

År 1988 var i medeltal 14,4 % av medlemmarna i teateranställdas och 9,7 % i musikernas A-kassa arbetslösa. Bakom dessa siffror döljer sig stora variationer mellan olika månader. Både bland musiker och teateranställda finns en stor säsongsarbetslöshet på somrarna. Andelen arbets-

lösa är högst bland de konstnärligt verksamma. Så svarade t.ex. de 66 % konstnärligt verksamma medlemmarna i teateranställdas A-kassa för 84 % av de arbetslösa under år 1988. Särskilt stor var arbetslösheten bland skådespelare och dansare. Teknisk och administrativ personal svarade för 34 % av medlemmarna men var 16 % av de arbetslösa.

Utvecklingen från 1970-talets början framgår av nedanstående diagram som också anger genomsnittet för samtliga arbetslöshetskassor.

Andelen arbetslösa i teateranställdas och musikernas erkända arbetslöshetskassor och i samtliga kassor åren 1970-1987.
Källa: AMS.

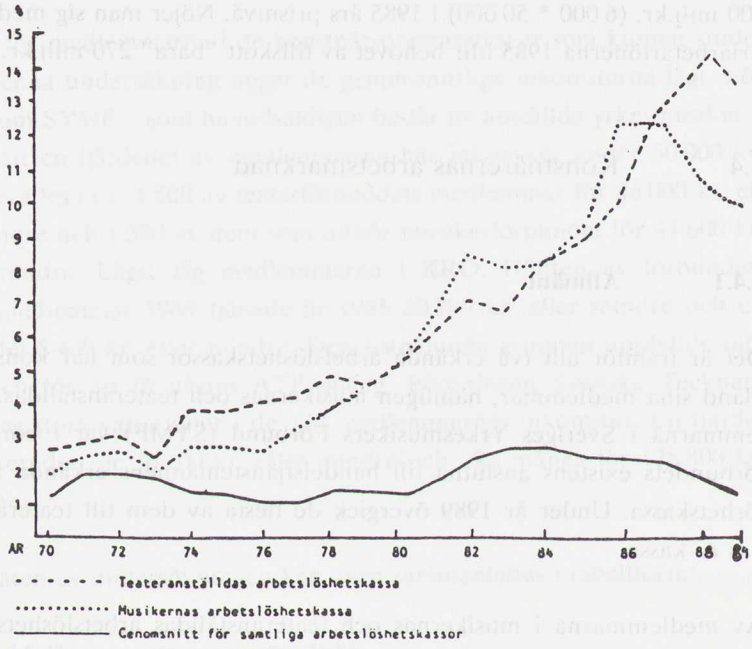

1981 låg den genomsnittliga arbetslösheten bland teateranställda på 6,1 procent. Andelen hade 1988 stigit till över 14 procent. Utvecklingen för musiker har varit liknande. Den minskning av arbetslösheten som kan noteras under 1989 kan vara en följd av definitionsförändringar. Därtill kommer att arbetslösheten bland teateranställda och musiker inte är direkt jämförbar med andra gruppers.

Den verkliga arbetslösheten bland konstnärer i allmänhet är större än den registrerade. För bl.a. bildkonstnärer och författare är arbetslöshetsbegreppet endast delvis giltigt. De är oftast egenföretagare och bör som sådana snarast betecknas som inkomstlösa när de saknar uppdrag eller avsättning för sina produkter.

4.4.2 Vissa konstnärsgruppers arbetslöshet

Skådespelare och andra scenartister

Teateranställdas kassa betalade stöd till 732 personer under februari månad 1990. Kassan har 6 497 medlemmar. Musikernas kassa hade vid årsskiftet 5 131 medlemmar. Totalt fick 431 personer stöd under februari och 498 i januari.

Mellan 1984 och 1988 ökade antalet medlemmar i teateranställdas A-kassa som fått ersättning någon gång från 913 till 1 551. Antalet ersättningsdagar i genomsnitt per medlem nästna fördubblades - från 16 till 31.

Ser man till åldersfördelningen, finner man att nästan hälften av dem som var arbetslösa under 1988 var i åldern 31-40 år.

Det har ibland antytts att den höga arbetslösheten bland de teateranställda beror på att scenkonstnärer som saknar anställning i högre grad än tidigare anslutit sig till fack och A-kassa och därmed registrerats som arbetslösa. Den växande arbetslösheten skulle därmed delvis vara en synvilla.

Det finns i varje fall under 80-talet ingenting som tyder på det. Enligt siffror från arbetsmarknadsstyrelsen har medlemsantalet i teateranställdas

8 - 10 0573

A-kassa beskrivit en jämn och lugn utveckling mellan 1980 och 1988. Under 1988 ökade medlemsantalet enligt kassans egen verksamhetsberättelse med en person och var vid senaste årsskiftet 4 631.

Man kan göra en grov indelning av arbetslösa skådespelare i tre kategorier:

- Freelansande skådespelare och dansare,
- Fria teatergrupper,
- Projektskapande fria skådespelare, regissörer, koreografer och mimare som tillfälligt samlar grupper omkring sig.

Gränsen mellan dessa grupper är flytande. De freelansande skådespelarna är sysselsatta huvudsakligen under spelsäsongerna. Arbetslösheten ligger kring jul och sommaruppehållen. Dessa skådespelare kan vara projektanställda på institutionsteatrarna i Stockholm eller ute i landet, ibland hos "fria grupper" eller i film och TV-produktioner. Deras arbetslöshet kan i viss mån jämföras med rockmusikernas, i det att arbetslösheten ligger i vissa förutsebara och tidsbegränsade perioder. Stämplandet fungerar för dessa som ett slags yrkesförsäkring.

Det förekommer en betydande andel projektanställningar med mellanliggande perioder av arbetslöshet. Vidare har antalet arbetstillfällen av kortare varaktighet ökat, medan antalet spelårs- och tillsvidareanställningar stannat på en tidigare nivå eller rent av minskat.

Teaterförbundet konstaterade för ett år sedan i en PM att de konstnärligt verksamma nästan uteslutande erbjuds kortare anställningar vid privatteatrarna, i film, video, TV och radio samt när det gäller konsert- och programverksamhet. Medlemmar av de fria grupperna får sin försörjning från grupperna under en allt mindre del av verksamhetsåret.

De fria grupperna lever under mycket knapphändiga förhållanden. Deras löner ligger ofta under existensminimum. De kan ha olika organisationsformer såsom ideell förening med medlemmar, stiftelse, handels- eller aktiebolag med anställda. De fria gruppernas problem är att deras anslag inte räcker till för att både försörja de medverkande och att sätta upp teater.

Ett sätt att få bidrag till lönerna är att ansöka om beredskapsbidrag som då utgår med 60 procent av lönekostnaden. Den andra möjligheten är

att man låter skådespelarna stämpla som arbetslösa under repetitionsperioden. Ofta försöker man med en kombination av dessa båda sätt. Vissa grupper sätter detta i system för att över huvud taget överleva. Man kalkylerar med att ett visst antal anställda eller medlemmar får gå och stämpla under en viss del av året.

Den tredje gruppen, de producerande fria skådespelarna, koreograferna, fria dansarna och mimarna som ibland samlar tillfälliga grupper omkring sig har samma problem fast värre. De har svårt att skapa en grupp och en stadigare plattform omkring sig, oavsett hur intressanta och väl omskrivna de än har ansetts vara. För att de skall kunna betala löner behöver de ha beredskapsbidrag till lönerna. Det är något av ett lotteri vilka som får beredskapsbidrag. Trots att AMS betalar 60 procent av lönen är det mycket svårt att kunna betala de återstående 40 procenten. Vissa tar banklån och det finns exempel på grupper som betalat tillbaka beredskapspengarna för att de inte kunnat betala de 40 procenten.

Arbetslösheten är koncentrerad till storstäderna, särskilt Stockholm.

Musiker

Musikernas arbetslöshet ser olika ut beroende på vilken genre de arbetar inom. Dansbandsmusikerna har t.ex. arbete fredag, lördag, söndag men är arbetslösa de övriga dagarna.

Rockmusikerna, alltså de som spelar i de kända banden under framgångsrika sommarturnéer, har olika turnéperioder och dessemellan kanske skivinspelning och sedan har de perioder av arbetslöshet. De tjänar inte så mycket att man skulle kunna begära att det skall täcka de arbetslösa perioderna.

Jazzmusikerna har det allmänt dåligt. De spelar ofta stadigt i två-tre band och vikarierar däremellan i ytterligare andra. De klassiska musikerna, särskilt de soloinstrumentalister och sångare som ej är anställda, repeterar själva och har sedan kanske ett par konserter. Det räcker inte till för att fylla arbetsvillkoret, dv.s de krav som ställs för att fylla på stämplingsdagar. De måste tjäna pengar på annat sätt, genom ströjobb. Det är också vanligt att musikerna har s.k. brödjobb. Skall man vara halvtidsarbetande med brödjobb räcker i alla fall inte pengarna till de livsnödvän-

diga utgifterna och är man heltidsarbetande är det omöjligt att uppehålla professionell kvalitet.

Bildkonstnärer

Det finns ingen arbetsmarknadsstatistik av liknande slag för bildkonstnärerna, eftersom de inte tillhör någon A-kassa - i varje fall inte i sin egenskap av konstnärer. De är ju fritt verksamma kulturarbetare.

En viss möjlighet att jämföra sysselsättningsläget för dem med andra konstnärsgruppers har man tidigare kunnat få genom vissa uppgifter från kulturarbetsförmedlingen. Den rapporterar varje kvartal antalet inskrivna sökande som inte fått arbete.

Budgetåret 1986/87 var antalet kvarstående individuellt sökande i genomsnitt 7 048, varav 2 008 (eller 29 %) var scenkonstnärer, 1 808 (dvs. 26 %) bildkonstnärer eller formgivare, och 1 522 (eller 22 %) musiker. Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) sade sig sommaren 1989 inte kunna lämna uppgift om motsvarande siffror för senare år.

4.5 Sammanfattande synpunkter

Av redogörelsen i detta avsnitt framgår att ett stort antal konstnärer lever under bekymmersamma ekonomiska villkor. Det gäller alla kategorier. Statistiken är emellertid bristfällig och dessutom hämtad från olika undersökningar som ej är helt jämförbara. Inkomster mätes dessutom i taxerad inkomst och det torde vara ställt utom allt tvivel att det förekommer en hel del "svart" verksamhet på konstmarknaden - hur omfattande är omöjligt att säga.

Det synes vidare uppenbart att det finns en brist på överensstämmelse mellan antalet medlemmar i de fackliga organisationer och antalet individer som i folk- och bostadsräkningen 85 sade sig vara huvudsakligen konstnärligt aktiva. Störst är bristen på överensstämmelse på bildområdet. Knappt 40 procent av dem som sade sig vara konstnärer 85 var medlemmar 89. Omvänt hade bara ca 14 procent av KRO:s medlemmar 89 sagt att de var konstnärer 1985. Siffrorna tyder på att det finns åtskilliga konstnärer som huvudsakligen livnär sig på annat sätt än sitt konst-

närsskap och att antalet "heltidsarbetande" bildkonstnärer är väsentligt mycket lägre än KRO:s medlemstal. Kanske har många konstnärliga ambitioner och skulle vilja ägna sig helt åt sin verksamhet, kanske har de försökt men inte haft förmåga eller inte uppskattats av publik eller kritiker. Men det finns säkert också de som är nöjda med att vara konstnär på "deltid", utan att de för den skull är amatörer. En del konstnärer klarar sig sannolikt genom att makan/maken har inkomster som är tillräckliga för familjen. Om detta vet vi emellertid inget.

Det är också stora skillnader i inkomster både mellan olika konstnärskategorier och inom de olika kategorierna. Tillsvidareanställda har av naturliga skäl en ekonomiskt säkrare tillvaro även om lönerna inom konstnärsyrkena i allmänhet inte är särskilt höga. Skillnaden *mellan* olika konstnärskategorier återspeglar också att vissa konstarter är mindre efterfrågade än andra. Skillnaden *inom* respektive kategori sammanhänger med det självklara förhållandet att vissa konstnärer är mer framgångsrika än andra.

Det finns en betydande arbetslöshet bland vissa konstnärskategorier, främst begränsad till storstäderna. Den är till betydande del av strukturell karaktär.

I brist på tillförlitliga data blir nedanstående bild av de olika konstnärskategoriernas livsvillkor med nödvändighet impressionistisk.

Bild- och formkonstnärer

Bild- och formkonstnärer är i allmänhet egenföretagare, med tillfälliga uppdrag. Åtskilliga måste ha s.k. brödjobb vid sidan av för att klara sig. De som huvudsakligen livnär sig på sin konstnärliga verksamhet är givetvis beroende av försäljningsintäkter. Bidrag och stipendier är emellertid också viktiga. Det finns kanske ca 1 000 bild- och formkonstnärer som satsar på att helt eller huvudsakligen livnära sig på sitt konstnärsskap.

Bild- och formkonstnärernas verksamhet är ofta mycket kostnadskrävade. Ateljéhyra, investeringar i material och utrustning innebär ofta skuldsättning.

Marknaden är dock inte så liten. Låt oss, som ett *räkneexempel*, utgå ifrån den något så när säkra uppgiften (se ovan) att gallerierna årligen säljer för 100 milj.kr., varav konstnärer får högst ca 60, och anta att försäljningen från ateljé till privatpersoner ger minst lika mycket. Därtill kommer uppdrag för offentlig utsmyckning, utöver den som köps på gallerier - låt oss gissa ca 50 milj. Försäljningen via SKR och Konstfrämjandet ger tillsammans nästan 200 milj.kr. Hur stor del av detta som kommer konstnärerna till del utöver vad som ovan upptagits är emellertid oklart. Till detta kommer det direkta stödet i form av visningsersättning, vissa stipendier samt utställningsersättning, sammantaget kring 50 milj. Det ger inkomster på kanske 300-400 milj., i mycket runda tal. Från detta måste dras kostnader för ateljéhyra, arbetsmaterial, resor och inte minst egenavgifter.

Det stora problemet inom branschen är att bara de verkligt framgångsrika konstnärerna kan sätta ett så högt pris på sina verk att det ger ett rimligt netto att leva på när alla kostnader är betalda. Konstnärerna har också hittills haft små möjligheter att tjäna pengar på upphovsrätten till sina verk, utom i de fall verket är så känt att det blir föremål för omfattande reproducering. Det är naturligtvis särskilt dystert för de framgångsrika bild- och formkonstnärerna eftersom priserna på deras verk ofta stiger oerhört kraftigt i andra och tredjehandsförsäljning. Bild- och formkonst är ju delvis en placerings- och spekulationsmarknad.

Bild- och formkonstnärer har, liksom flertalet andra fria konstnärer, en rad problem på skattesidan - bortsett från egenavgiften. Det gäller t.ex. taxeringsnämndernas som det synes kroniska misstro mot konstnärlig verksamhet och svårigheten för de utövande konstnärerna att övertyga myndigheterna att deras verksamhet inte är en hobby.

Vad som här är sagt om bild- och formkonstnärer gäller i än högre grad om *konsthantverkare*. Att döma av en visserligen något osäker enkät om konsthantverkares ekonomi, gjord av en grupp konsthantverkare själva, synes deras inkomster vara extremt låga. Det bekräftas av undersökningen som redovisats ovan.

Deras omkostnader är ofta höga. De anger också själva att de är i en sämre situation vad gäller stipendier och bidrag från t.ex. konstnärsnämnden.

Författare och andra litterära yrkesutövare

Till denna grupp hör författare, översättare, dramatiker och "fria" kulturjournalister. De flesta är egenföretagare, men många kombinerar författarskapet med ett annat yrke eller deltidsyrke. Det gäller främst fackboksförfattarna men det är vanligt också bland skönlitterära författare.

De har ofta tillfälliga uppdrag. Ytterst få är fast anställda som "författare" men däremot som journalist eller skribent. Antalet fackanslutna författare och dramatiker 1988 var 2 436; enligt FoB 85 var det emellertid 857 som huvudsakligen livnärde sig av sin konstnärliga verksamhet. Författarnas genomsnittsinkomster 85 låg väsentligt högre än bild- och formkonstnärer.

Också författarnas problem är att deras upphovsrättsliga inkomster (royalty) i allmänhet är för blygsamma för att leva på. De har dock lättare än flera andra fria konstnärsgrupper att bygga upp en dräglig privatekonomi på hyggliga försäljningsframgångar samt en del jobb vid sidan av. Omkostnaderna för den konstnärliga verksamheten är förhållandevis låga. De upphovsrättsliga ersättningarna kan flyta in under lång tid efter det att verket publicerats.

De samlade royaltyinkomster är som ovan angetts ca 150 milj.kr. till svenska författare. Biblioteksersättning uppgår till ca 64 milj.kr. och därtill kommer viss stipendiering etc.; sammantaget omkring 220 milj.kr.

Tonsättare

Tonsättare innefattar dels s.k. seriösa tonsättare, dels s.k. populärauktorer. Kategorigränserna är emellertid flytande. De är i allmänhet fria konstnärer men kan också vara anställda som t.ex. musiker. De seriösa tonsättarna har i allmänhet mycket låga upphovsrättsliga inkomster från sina verk, bland annat beroende på relativt låg spelfrekvens. Endast ett litet antal kvalificerade och erkända tonsättare, kanske 10-20 stycken, kan leva på sin tonsättarverksamhet - ehuru med mycket måttliga inkomster. Deras inkomster innefattar då inte bara direkta upphovsrättsliga ersättningar utan också stipendier, beställningsersättningar etc.

Populärauktorerna har naturligen en bättre situation och en del av dem tjänar stora pengar. De hävdar emellertid själva att de ofta har relativt oförmånliga kontrakt med skivbolagen som gör den största förtjänsten på en framgångsrik komposition. Det är populärauktorer som drar in stora pengar till STIM - liksom de populära författarna drar in stora pengar till biblioteksersättningen. Genom utjämningssystemen kommer medlen andra tonsättare och författare till godo.

De allra flesta tonsättare har emellertid också andra inkomster från "musiklivet", som musiker, lärare etc.

Omkostnader kan vara höga för instrument och notskrift. STIM ger emellertid service i dessa avseenden.

Musiker, dirigenter och sångare

De flesta är fast anställda men konkurrensen om jobben är betydande. Unga sångare - också mycket duktiga sådana - har svårt att få jobb. Konkurrensen om speltillfällen på frilansmarknaden är mycket hård. Musiker har också att räkna med en omfattande konkurrens från utlandet vilket är ett stort problem inte minst för dirigenter och solister. De anser, med viss rätt, att arrangörer, orkestrar etc. föredrar utländska artister, vilket i sin tur skulle vara en reflex av publiksmaken. Arbetsförmedlingen för musiker fungerar inte särskilt tillfredsställande.

Frilansmusiker har relativt hög arbetslöshet och tvingas dryga ut sina inkomster med stöd från a-kassa eller medverkan i beredskapsprojekt. Det gäller ofta musiker i dansband, jazzmusiker m.fl. Inkomsterna för dessa grupper är ofta förhållandevis låga. Frilansmusiker har ofta många tillfällighetsjobb, sannolikt inte sällan med blygsamma inkomster men "svarta". I synnerhet de seriösa jazzmusikerna - tillsammans ca 200-300 - har svårt att leva på sin konst. De känner sig också föga uppmärksammade av kulturråd och konstnärsnämnd.

Ett problem för vissa musiker - t.ex. stråkmusiker - är de mycket höga kostnaderna för instrument (flera hundratusentals kronor) samt den mycket långa utbildningstiden. Tillsammans innebär detta ofta avsevärda skulder som försämrar deras privatekonomi.

Skådespelare och andra scenkonstnärer

Deras situation påminner i vissa avseenden om musikernas men är i flera avseenden bättre. De flesta är tillsvidareanställda. De som är fria eller arbetar i grupper har i allmänhet ofta sämre privatekonomi än de anställda. Särskilt i Stockholm måste många få stöd från a-kassa och medverka i beredskapsprojekt. Man kan också säga att i Stockholm möjliggör a-kassa och beredskapspengar ett mycket större teaterutbud än vad som kan finansieras "normalt", via publikintäkter och statliga/kommunala bidrag. Till skillnad från musikerna har skådespelarna ingen utländsk konkurrens och deras engagemangstider är i allmänhet längre än på musiksidan (även om de krympt). Läget för frilansande producenter, regissörer, scenografer etc. kan vara kärvt men de har i allmänhet möjligheter att försörja sig på sitt yrke.

De fria dansarna och koreograferna har en mycket svår situation, med genomsnittligt mycket låga inkomster. Också erkända koreografer och dansare, med lång yrkeserfarenhet tjänar för lite för att kunna klara sig direkt på sina inkomster. Det sammanhänger naturligtvis med att publiken för fri dans är begränsad. De måste i många fall få stöd från a-kassa och beredskapspengar. Ändå blir deras årsinkomster ofta väsentligt under 100 000 kr. Medverkan i mer populära musicals etc. ger större inkomster men också de är måttliga. Som exempel kan nämnas att en erfaren dansare för sin medverkan i 25 föreställningar i Cats tjänade 24 400 kr.

Ett särskilt problem för dansare är att de måste sluta sin konstnärliga verksamhet vid 40-årsåldern. De fast anställda får pension men de fria dansarna - som dessutom tjänat mycket dåligt med pensionspoäng måste utbilda sig för något annat yrke.

Fotografer, filmare

I de olika undersökningar som presenterats i det föregående har inte fotografer och filmare särredovisats. Underlaget för att uttala sig om situationen för dessa båda konstnärsgrupper är därför synnerligen bristfälligt.

Svenska Fotografernas Förbund har i en skrivelse till utredningen framhållit att vad som sagts om bildkonstnärernas särskilt utsatta situation också gäller fotograferna. Utifrån kunskapen om att ett litet antal fotografer har goda inkomster dras ofta slutsatsen att fotografer har en gynnad situation, vilket förbundet anser vara helt fel. Flertalet fotografer har en mycket pressad ekonomisk situation, särskilt de som arbetar med fri fotografi. Dessa fotografer saknar framför allt kanaler att nå ut till sin publik.

Antalet medlemmar i Svenska Fotografernas Förbund var i slutet av 1988 949 st. Det innebär att en enkätundersökning som Fotograficentrum nyligen gjort får anses vara förhållandevis representativ. Av de 513 fotografer som svarat på enkäten var drygt hälften frilansare, resten anställda eller studerande.

De frilansande fotografernas inkomstförhållanden är synnerligen varierande. En sammanställning av ett urval fotografföretags räkenskaper 1988 visar att rörelseresultatet kan skifta från 3 700 kr. till 155 300 kr. Alltså ett genomsnitt på drygt 79 000 kr. som dessutom är belagt med moms.

Förbundet har beräknat att staten varje år får in 600 milj.kr. i moms på fotografi och frågar sig vad fotograferna får tillbaka.

De fria filmarna har bildat en egen organisation inom KLYS - Oberoende Filmares Förbund (OFF) - med drygt 200 medlemmar 1988. De fria filmarna arbetar med egen utrustning och genomför egna dokumentär-, dramadokumentär- eller barnfilmsprojekt. OFF bildades 1984 som en avknoppning ur Teaterförbundets filmavdelning. Anledningen var främst regelsystemen för att få produktionsbidrag från filminstitutet och uppdrag från Sveriges Radio. Regelsystemen förutsätter att filmaren är verksam som bolag eller firma. På kort tid bildades en rad bolag.

De fria filmarna får ägna mycken tid åt att skaffa finansiärer. Under produktionstiden lever de i mycket knappa omständigheter. När filmen är färdig, går en stor del av intäkterna åt att betala lån och ställa garantier. Filmen ger inkomster under starkt begränsad tid och även om filmarens eget netto då skulle bli jämförelsevis gott, väntar därefter på nytt år med knappa inkomster medan en ny filmidé realiseras. De fria filmarnas si-

tuation liknar i övrigt fotografernas. Deras marknad är emellertid synnerligen expansiv.

5 Principiella överväganden

5.1 Kulturpolitikens inriktning

Riktlinjerna för kulturpolitiken som de beslutats vid olika riksmöten är utredningens självklara utgångspunkt. De grundläggande målen är att värna yttrandefriheten och skapa reella förutsättningar för att denna frihet skall kunna utnyttjas, främja kulturell och konstnärlig förnyelse, motverka kommersialismens negativa verkningar samt att värna den kulturella identiten. Stöd till konstnärligt skapande är en del av denna politik. Utredningen Konstnärerna i Samhället (SOU.1975:14) drog upp riktlinjerna. De principiella uttalanden som gjordes där har sedermera bekräftats av en rad riksdagar. Utredningen underströk betydelsen av att främja det fria skapande konstnärliga arbetet. Utredningen framhöll att de främsta möjligheterna att förbättra konstnärernas utkomstmöjligheter "ligger i att öka förusättningarna för att anlita konstnärerna och använda deras verk och andra insatser och därmed tillmötesgå behov hos samhälle och individer. Det gäller såväl konstnärernas traditionella arbetsuppgifter och arbetsområden som nya". Utredningen framhöll vidare att "konstnärerna måste ersättas bättre än hittills för utnyttjande av deras verk och insatser". Jag delar dessa synpunkter men det kommer emellertid alltid att även behövas ett direkt stöd under kortare och längre perioder.

5.2 Konstnären - boheme, företagare eller tillsvidareanställd?

Vår syn på konstnären är fortfarande präglat av den konstssyn som växte fram under 1800-talet. Konstnären stod eller ville stå utanför det borgerliga samhället men var samtidigt beroende av det. Det fria konstnärliga

livet stod i skarp kontrast till det disciplinerade arbetsliv som efter hand dominerade hela den industriella civilisationen. Den professionella konstnären livnärde sig på den borgerlighet han samtidigt föraktade eller stod främmande inför. Konflikten mellan konst och samhälle, "ande och verklighet" är därför också ett viktigt tema i bildkonst, litteratur och teater alltsedan början av 1800-talet. Publikens fördömanden och motstånd blev en del av den konstnärliga utvecklingen men präglade också bilden av konstnären och konstnärernas egenuppfattning. Den estetiska modernismen har ständigt sprängt och vidgat de konstnärliga uttrycksmedlen. Den bildade publik som var konstnärens marknad accepterade, gradvis, nya konstnärliga uttrycksformer och konstnärsskapets utanförstående.

Vad som är konst bestämmes av konstnärerna själva och deras bedömare och publik i ett symbiotiskt växelspel. Konstnärer har ett naturligt ambivalent förhållande till den marknad och den efterfrågan som i så hög grad bestämmer vad som "är konst" och som också i så hög grad avgör konstnärernas ekonomiska villkor. För konstnären gäller verkligen att man biter den hand som föder en, och det kan gälla den privata sponsorn, konstköparen, den borgerliga teaterpubliken eller kulturbyråkraten. Konsten måste hela tiden skapa ett avstånd mellan sin egen verksamhet och den marknad som är dess förutsättning.

Men samtidigt måste konstnären slå sig fram på marknaden, nå fram till publiken, bli erkänd och tjäna pengar. Den fria konstnären är därmed även en företagare i den meningen att han faktiskt är intresserad av att tjäna pengar på sin verksamhet.

Konstens marknader har förändrats, i takt med samhällets tekniska och sociala omvandling. Nya medier har skapat nya möjligheter. Kulturindustrin har, som vi visat i det föregående, vuxit sig stark. Som vi pekat på i det inledande avsnittet ökar upplevelse- eller fantasikonsumtionen kraftigt. Det gäller också efterfrågan på konstkultur. Aldrig förr har så stor andel av befolkningen på ett eller annat sätt kommit i kontakt med olika kulturyttringar. Intresset för egenverksamhet, amatörkultur, ökar och att döma av ungdomens preferenser vad gäller utbildning finns det många ungdomar som helst av allt skulle vilja ägna sig åt skapande verksamhet.

Kulturmarknaderna är stora marknader där konst- och populärkulturen ibland griper in i varandra. Populärkulturen har blivit en del av samhällets livsstil och symboler. "I själva hjärtat av vårt samhälle lever masskul-

turen sitt mångskiftande, pulserande liv, ingen undkommer den, alla tvingas skapa sin mening ur den", skriver författaren Göran Greider (DN 9 april 1990). Det måste finnas ett nödvändigt gap till vad som lika diffust kallas för "seriös kultur" eller "finkultur", ett gap som definieras olika i olika tider. Konstnären kämpar hela tiden för att upprätthålla detta gap men låter sig också påverkas eller till och med utnyttjar populärkulturens bilder eller språk.

Kulturpolitiken syftar till att förhindra att den seriösa kulturen slukas av populärkulturen eller går under på den hårda marknaden. Politiken syftar såväl till att stimulera och bredda efterfrågan som att ge konstnärerna drägliga arbetsförutsättningar. En viktig utgångspunkt är då att samhället måste stödja sådan konstnärlig verksamhet som för egen kraft skulle ha mycket svårt att överleva på marknaden. Många konstnärliga uttrycksformer är och kommer att förbli smala. Vi vill inte låta enbart marknaden avgöra vad som skall produceras och vilka konstnärer som skall ha chansen. Kombinationen av marknad och stöd är nödvändig. Kulturekonomin måste vara en blandekonomi.

Populärkulturen och finkulturen är delvis beroende av varandra. Artister och institutioner som subventioneras av det allmänna inom finkulturen utnyttjas också av populärkulturen. Omvänt gäller att populärkulturen kan bidra till finkulturen, genom att ge arbetstillfällen och vidga marknaden. Populärmusiken bidrar till de seriösa tonsättarnas inkomster. Populärförfattarna stödjer via biblioteksersättningen de författare vars böcker går i små upplagor.

Principen att stödja sådant som annars inte skulle överleva kan inte tillämpas hur långt som helst. Alla som producerar konst utan publikt eller kritikermässigt gensvar är inte missförstådda genier som kommer att uppskattas av en tacksam eftervärld. Konstnärsstödet kan ses som ett sorts forskningsstöd och man måste vara generös och beredd att ta risker. Tusen blommor måste få blomma. Likväl måste till sist stödet, såväl till individer som till institutioner, brytas mot andra perspektiv. Det måste ske en kvalitetsbedömning, ett kritikerperspektiv. Det måste finnas något slags publikgensvar, ett intresse. Och det måste ske en avvägning mot andra angelägna behov inom kulturområdet.

Det offentliga stödets betydelse växlar på olika marknader. För vissa områden är det allmänna stödet helt oundgängligt om verksamheten över

huvud taget skall överleva. Det gäller t.ex. opera eller symfoniorkestrar. Också seriös teater eller dans skulle ha mycket svårt att klara sig utan subventioner. På andra områden är det allmänna stödet förvisso viktigt men inte avgörande. Bokmarknaden i Sverige omsätter t.ex. ca 2 miljarder kronor per år, skolböcker ej inräknade. Författarnas royalties uppgår till ca 150 miljoner kronor. Det statliga stödet till författarna - främst biblioteksersättningen - uppgår till ca 67 milj.kr. och litteraturstödet till närmare 36 milj.kr. Det är en icke oväsentlig inkomst vid sidan av de samlade royaltyinkomsterna men inte avgörande för hela skönlitteraturens existens.

Bildkonstmarknaden omsätter kanske 1,5 miljarder per år. Det är emellertid med all säkerhet en liten andel av detta som går direkt till konstnärerna. Statens samlade utgifter för direkt stöd till bild- och formkonstnärer uppgår till ca 50 milj.kr. Det är viktigt men för den enskilde konstnären är likväl inkomsterna från försäljning den viktigaste inkomstkällan.

Det är viktigt att påminna sig att det allmänna intresset för kultur och konst i olika former inte bara är en funktion av kulturpolitiken. Andra faktorer spelar en lika viktig roll. Värderingsförändringar och förskjutningar i livsstil och konsumtion låter sig inte styras. Den allmänna ekonomiska och sociala utvecklingen spelar stor roll.

80-talet har varit ett bra decennium för bildkonsten. Men bildkonstmarknadens kraftiga expansion har inte bara samband med den statliga kulturpolitiken utan än mer med den allmänna ekonomiska utvecklingen, de internationella konstmarknadernas expansion, skatteregler, den ökande vinstnivån osv.

Det växande musikintreset har säkert påverkats av bättre musikundervisning men den avgörande faktorn är naturligtvis framväxten av den jättelika internationella musikindustrin och de nya medier som möjliggör dess marknadsföring.

De kärva ekonomiska tider som nu skymtar och inte minst kommuneras finansiella problem kan komma att gå ut över kulturlivet. Hushållens allmänna ekonomiska läge har också stor betydelse. "Har vi råd med kultur?" är den fråga som inte bara politiker utan också barnfamiljer ställer sig. Till de viktiga faktorerna hör vidare avvägningen mellan fritid och

arbetstid och hur enskilda, institutioner och företag värderar konstnärligt skapande och kultur.

Om t.ex. företagen skulle tillämpa en 1-procentregel för konstnärlig utsmyckning i sina hus och anläggningar skulle det naturligtvis ha den största betydelse för bild- och formkonst och konsthantverk. Om de stora folkrörelserna satsade aktivt på bildkonst, musik och teaterköp skulle det ha stor genomslagskraft. Kommunerna skulle också kunna ge de vardagsnära offentliga byggnaderna en helt annan estetisk utformning och skapa samhällen där konstnärlig verksamhet och utsmyckning är en del av vardagen.

Det finns också ett mycket direkt samband mellan å ena sidan forskning/utbildning och det konstnärliga livet. Universiteten och högskolorna skulle kunna vara naturliga centra också för konstnärlig verksamhet. De skulle på olika sätt kunna uppmuntra de studerandes egenaktiviteter och också - som sker i många andra länder - ge estetisk utbildning större plats i undervisningen. Skolan skulle kunna göra mycket mer än nu. Allt detta skulle dels främja det allmänna intresset för konst, dels också ge sysselsättning och stimulans åt aktiva konstnärer.

Även om efterfrågan på konst och kulturella verksamheter har ökat har antalet konstnärer ökat än mer. Det kommer alltid finnas fler människor som vill ägna sig åt konstnärlig verksamhet än vad marknaden kan svälja och det gäller också med ett omfattande offentligt och privat stöd. Det stora intresset bland ungdomar för konstnärlig och skapande verksamhet som dokumenterats i det föregående är på många sätt en positiv företeelse, både för samhället i stort och den enskilde. Men många av de som verkligen vill försörja sig på sin konstnärliga verksamhet måste räkna med att konkurrensen är hård och livsinkomsten låg.

I det stora hela gäller att konstnärerna - undantagandes de stora och erkända namnen - har en svag ställning på marknaderna och särskilt i förhållande till industrins olika entreprenörer: förläggare, producenter, gallerister, kritiker etc. etc. Ersättningen till fria konstnärer är ofta låg. Många konstnärer har som framgår av kapitel 4 mycket låga inkomster. Det är visserligen möjligt att de i verkligheten inte är fullt så låga eftersom en del konstnärlig försäljning uppenbarligen sker på en svart marknad utan uppgifter till skattemyndigheten. Men endast de verkligt fram-

9 - 10 0573

gångsrika och erkända kan leva på sina konstnärliga inkomster utan stöd i en eller annan form.

Konstnärna är i ett underläge för att de är så engagerade i sin konstnärliga verksamhet och i sitt behov att uttrycka sig att de är beredda att sälja också till låga priser. Det är svårt för fackliga aktioner att ändra på detta förhållande. Detta gäller särskilt de fria konstnärerna, där också inkomstgapet mellan den framgångsrike och den mindre framgångsrike blir mycket stort. - Läget är delvis ett annat vad gäller de konstnärsgrupper som arbetar i kollektiv och som är anställda. De har onekligen en ekonomiskt säkrare tillvaro. De kan utöva ett mer sedvanligt fackligt inflytande och reglera sina arbetsförhållanden.

Även med ökade insatser från samhällets sida för att främja efterfrågan på konst och för att underlätta "produktionen" kommer det alltid behövas också ett direkt stöd till konstnärerna. Det gäller unga konstnärer som måste få chansen att etablera sig. Det gäller konstnärer som under några år måste få chansen att hundraprocentigt få arbeta med sitt skapande. Det gäller resor, projekt, ateljéer etc.

Vissa förbättringar kan göras och denna utredning lägger fram en del förslag i den riktningen. Det är dock realistiskt att räkna med att ett stort antal fria konstnärer - författare, bild- och formkonstnärer, kompositörer - kommer ha betydande svårigheter att klara sig på sina konstnärliga inkomster. Det kommer också att finnas arbetslösa skådespelare, musiker, mimare och dansare, särskilt i storstäderna. Man måste räkna med att många konstnärer eller personer som vill vara konstnärer för att överleva måste ha andra inkomstkällor vid sidan av den direkta konstnärliga verksamheten. Angränsande marknader kan också öka bland annat genom de moderna mediernas expansion och genom en politik som systematiskt söker vidga konstnärernas arbetsmarknad. Det har varit den grundläggande principen bakom AMS ansträngningar på detta område och de kommer att bli viktiga också för framtiden.

5.3 Utredningens huvudsakliga inriktning

De förslag och idéer som presenteras i detta betänkande bygger på de principiella överväganden som berörts i det föregående och som kan sammanfattas enligt följande.

1. Jag har lagt stor vikt vid insatser som kan förbättra arbetssituationen för konstnärerna och *öka efterfrågan* på deras konstnärliga arbete. Med nödvändighet måste det röra sig om relativt begränsade insatser som dock kan ha stor betydelse. Det gäller särskilt på de smala underförsörjda områdena. Det är därvid några konstnärskategorier som jag särskilt vill fästa uppmärksamheten på: koreografer och dansare samt bild- och formkonstnärer, i synnerhet konsthantverkare och fotografer.

Det betyder, konkret, att jag betonar betydelsen av de sysselsättningsfrämjande insatser som behandlas i nästa kapitel. Arbetsmarknads- och regionalpolitiken är i sammanhanget av stor betydelse. Jag anser det emellertid angeläget att söka minska vissa konstnärskategoriers alltför stora beroende av a-kassa och beredskapsstöd och har därför föreslagit såväl ökat produktionsstöd som åtgärder för att säkra en dräglig inkomst för kvalificerade konstnärer (inkomstgarantier). Efterfrågestimulerande insatser är likaså mycket viktiga, t.ex. insatser för ökad konstbildning, kulturinsatser i arbetslivet etc. I många fall har den korta utredningstiden omöjliggjort närmare analyser och utformning av konkreta förslag. Jag har därvid pekat på möjligheter för vidare utredning eller beredning t.ex. av statens kulturråd.

Konstnärernas ersättning för sina arbeten är betingade av marknaden och de avtal som konstnärerna lyckats uppnå med arbetsgivare eller förläggare eller konstköpare. De upphovsrättsliga ersättningarna är baserade på lagstiftning. Upphovsrättsliga frågor är föremål för en särskild utredning - upphovsrättskommittén - men jag tar likväl upp vissa frågor.

Konstnärernas skatter är i sammanhanget av självklart stor betydelse. Konstnärerna har odiskutabelt vissa speciella skatteproblem som måste undanröjas. Det är också enligt min mening möjligt att göra utan att skapa betänkliga skattepolitiska prejudikat eller framtvinga regelstörande undantag. Skattepolitiken skall underlätta konstnärernas verksamhet, inte motverka den. Mina förslag i dessa avseenden har tidigare redovisats till regeringen i en skrivelse i december 1989. Vissa av de synpunkter som däri framfördes har tillgodosetts i den skatteproposition som regeringen nyligen överlämnat till riksdagen. Andra förslag som jag framförde i skrivelsen har emellertid inte berörts i den nu aktuella propositionen. De tas därför upp till förnyad presentation.

Jag tar också upp konstnärernas bidrag och ersättningar och föreslår vissa förstärkningar, framför allt vad gäller inkomstgarantier.

Jag vill i detta sammanhang understryka kommunernas och landstingens stora betydelse vad gäller att underlätta och stöjda konstnärers verksamhet. Det gäller givetvis inte bara satsningar på teater- och musikverksamhet utan också kommunernas konstköp, stöd till ateljeer etc. För bild- och formkonstnärer skulle t.ex. kommunalt stöd till utställningsverksamhet vara av stor betydelse (genom tillhandahållande av kommunalt icke vinst-drivande galleri eller liknande). Den kommunala kulturpolitiken är alltså viktig men berörs ändå mycket litet i detta betänkande som främst sysslar med statliga åtaganden och lagstiftning.

2. En andra huvudsynpunkt är en betoning av *kvalitetskraven* i den allmänna kulturpolitiken. Jag vill i sammanhanget erinra om att Europarådets utvärdering av den svenska kulturpolitiken - som ju i sina huvuddrag var starkt uppskattande av de gjorda insatserna - här hade en del kritiska synpunkter. Granskarna menade att staten som huvudfinansiär av åtskillig kultur intog en alltför passiv och tystlåten hållning i förhållande till de konstnärliga prestationerna.

De statliga "kulturbyråkraterna" är, menade granskarna, alltför rädda för att lägga sig i konstnärliga bedömningar och ställa hårdare kvalitetskrav. "Kanske är det en överdrift att påstå att kvalitet var tabubelagt men det var inte lätt att hålla meningsutbyten om detta ämne vid liv vid våra besök i olika delar av landet", skriver utredarna. Alltför mycket av granskning och urval är lämnade till konstnärerna själva som förmedlar beställningar till andra konstnärer. Mer av dialog och något större krav på redovisning av vad som åstadkommes av stödpengarna vore rimligt, menade utredarna.

Jag vill inte göra utredarnas bedömning i alla avseenden till men deras huvudintryck bekräftas av de analyser och samtal jag haft. Också många konstnärer är kritiska mot vad de uppfattar som brist på på kvalitetskrav. Samtidigt är naturligtvis avvägningen av bidrag och stöd - både till institutioner och enskilda - en mycket grannlaga fråga. Enligt min mening bör man emellertid ge en ökad tyngd just åt kraven på kvalitet. Det får betydelse bland annat för stipendieprogrammens utformning och i valet mellan att ge många konstnärer ett litet belopp eller ett färre antal ett mera rejält stöd. Dialogkravet får betydelse bland annat för organisa-

tionen av författarfonden och konstnärsnämnden. En balans mellan olika krav måste eftersträvas.

3. Den tredje huvudsynpunkten är en stark betoning av *det internationella perspektivet på konstlivet* och behovet av ett intensivt kulturutbyte. Givande och tagande är självklara förutsättningar för ett levande kulturliv. Skall kulturlivet ha kvalitet måste det kunna jämföras och hävda sig också internationellt - ungefär som forskning. Svenska konstnärer, alla kategorier, måste ha möjlighet att utbilda sig och exponera sin konst utomlands. Det svenska kulturlivet måste få chansen att förnyas och stimuleras av utländska gästspel och besök.

Detta är självklart på vissa områden. Ingen skulle kunna föreställa sig en bokmarknad utan översättningslitteratur. Men på andra områden är det i praktiken inte så självklart med lika systematiskt kulturutbyte med omvärlden.

Europarådets granskare tyckte sig finna en insulär hållning inte minst på bildkonstens område. Man talade till och med om en "stängd konstnärlig marknad". Man pekade också på att Sverige som ett öppet land ändå inte lyckas dra till sig det bästa inom europeisk scenkonst. Det finns menade granskarna en viss brist på kontakt med andra länders artister och konstnärliga utbud. Det är också svårt för enskilda konstnärer att finansiera utlandsvistelser för konstnärlig utveckling. Till alla andra finansiella bekymmer kommer en ofta nog synnerligen njugg hållning från skattemyndigheterna.

Enligt min mening är det av största betydelse att bryta detta mönster och öppna Sverige mer mot omvärldens kulturella liv. Det är viktigt för den enskilde konstnären likaväl som för det svenska kulturlivets allmänna kvalitet och stimulans. Frigörelsen i Öst- och Centraleuropa samt den fortgående europeiska integrationen är också viktiga argument för ett ökat kulturutbyte. Men perspektivet får inte göra halt vid Europa. Det är också viktigt med kontakter med kulturerna i tredje världen.

Jag vill i detta sammanhang påminna om beslutet av samordningskommittén för FN:s kulturårtionde att göra det mångkulturella samhället till ett svenskt tema under detta "kulturdecennium". Innebörden har redovisats i kapitel 2. Sverige är ett mångkulturellt samhälle men invandrarnas delaktighet i det svenska kulturlivet är förhållandevis liten. Det gäl-

ler såväl konstnärlig verksamhet som det publika intresset. Jag anser det av största betydelse att på olika sätt söka bryta detta mönster och lägger därför fram särskilda förslag vad gäller stimulans för konstnärer som invandrat till Sverige.

Jag har i det föregående redovisat vissa EG-förslag på kulturområdet. Som framgår är EG:s kulturpolitik i dag vag och inriktas i första hand på media och utbildningsområdet, vilket givetvis kan få en långsiktig betydelse för kulturell konsumtion och kommunikation.

Om konstnärer utan gränshinder kommer att kunna vara verksamma i hela EG eller i en möjlig vidare europeisk enhet, innebär detta inte att bindningen till språk och nation försvinner. Det är dessa djupare liggande gränser som är förutsättningen för den kulturella mångfald som alla är överens om att Europa måste slå vakt om och som av många anses som själva huvudkriteriet för europeisk kultur. En övergripande samordning kan då te sig som en mycket problematisk metod att stimulera konstnärlig kreativitet. Det finns knappast heller några sådana ambitioner.

Däremot är det möjligt att den ovan refererade EG-rapporten med sina förslag om bland annat en kulturfond av anseenlig storlek kan komma att förverkligas. Det skulle kunna leda till en mer aktivistisk kulturpolitik inom gemenskapens ra. Oavsett hur det blir med den saken är det uppenbart att det finns ett starkt svenskt intresse att så långt som möjligt delta i den europeiska kulturlivet. Det är av yttersta vikt, både för den enskilde konstnären och för kulturpolitiken i stort och det blir givetvis än mer accentuerat om förslagen om olika europeiska kulturcentra blir förverkligade.

I ett integrerat Europa kommer möjligen konkurrensen mellan de mest framgångsrika konstnärerna på alla områden att bli hårdare. Några kommer att kunna erövra en bred europeisk marknad, men de allra flesta blir säkerligen liksom tidigare hänvisade till sina resp. regionala kulturkretsar. Differenserna - eller om man ser svart: utslagningsmekanismerna - kommer sannolikt att framträda tydligare på denna större marknad, vilket torde innebära att behovet av stöd till konstnärer som inte har kommersiell framgång ingalunda kommer att minska.

Vilken betydelse en "harmonisering" av sociallagstiftning och arbetsmarknad kommer att få i EG - och för oss vid en eventuell anslutning - är i dag svårt att bedöma och det är ju en osäkerhet som gäller för alla samhällssektorer. Men kulturlivet - och konstnärernas situation - är utan tvivel en speciellt känslig sektor som måste ägnas uppmärksamhet i fortsatta europeiska förhandlingar.

6 Sysselsättningsfrämjande åtgärder

6.1 Inledning

Arbetsmarknadsverkets statistik bekräftar den höga arbetslösheten bland konstnärer. Samtidigt noteras att antalet på kulturområdet sysselsatta är väsentligt högre än tidigare. Till bilden hör att statistiken bara redovisar sådan sysselsättning som är mätbar. Det man brukar lyfta fram är den kraftigt ökade efterfrågan under 1980-talet på kontantstöd från de teateranställdas och musikernas arbetslöshetskassor. Flera av de konstnärskategorier som utredningen skall behandla har emellertid en icke mätbar undersysselsättning. Upphovsmännen bland konstnärerna, dvs. författare, bild- och formkonstnärer, koreografer, tonsättare m.fl. har egentligen hur mycket arbete som helst men brukar säga att de i stället är uppdrags/inkomstlösa. De inkomster som går att få räcker inte till för alla som vill vara yrkesmässigt konstnärligt verksamma.

En vanlig förklaring till läget på konstnärernas arbetsmarknad brukar vara att anslagen från stat, landsting och kommun har sjunkit eller urholkats. Så är emellertid inte fallet. Anslagen har, med få undantag, ökat i fasta priser sedan början av 70-talet. Trots betydande insatser både för att främja efterfrågan på konst och öka antalet sysselsättningstillfällen finns det flera individer som vill vara aktiva konstnärer än vad "marknaden" efterfrågar.

I det här kapitlet redovisas inledningsvis gällande arbetsmarknadspolitiska insatser, den nya regionalpolitiken, främjandeorganisationerna m.m. Utredningen behandlar därefter vad som kan göras för att främja sysselsättningen. Som påpekats tidigare har hela kulturpolitiken betydelse härvidlag. Vad som här behandlas är med nödvändighet vissa begränsade aspekter, framför allt vad gäller arbets- och regionalpolitiken. Jag vill i

sammanhanget understryka kommunernas och landstingens betydelse vad gäller kulturlivets utveckling och konstnärernas sysselsättning.

Mot den bakgrunden är det angeläget med en samordnad kraftsamling för att stimulera efterfrågan på konstnärlig verksamhet, vidga deltagandet i kulturlivet, öka antalet arbetstillfällen och höja nivån på de disponibla inkomsterna.

6.2 Arbetsmarknadspolitiska insatser

6.2.1 Syften och omfattning

I den tidigare nämnda svenska rapporten till Europarådet beskrivs arbetsmarknadspolitiken på kulturområdet relativt utförligt. Här följer en sammanfattning.

Arbetsmarknadspolitiken i Sverige är väl utvecklad. Grunden utgörs av arbetsförmedlingen. Målet är att snabbt och effektivt förmedla lediga platser så att arbetsgivarna får den arbetskraft de behöver och de arbetssökande sysselsättning som passar deras kvalifikationer och önskemål. Sysselsättningsskapande åtgärder skall användas för att komplettera och påverka efterfrågan. Kontantstöd skall komma i sista hand.

Detta synsätt gäller även kulturarbetsmarknaden som är en del av den totala arbetsmarknaden. En utgångspunkt för arbetsmarknadspolitiska insatser på kulturområdet är att dessa skall komplettera kulturpolitiska åtgärder.

Arbetsmarknadsverket har ansvaret för de arbetsmarknadspolitiska insatserna och sysselsätter 10 000 årsarbetare på central, regional och lokal nivå. Arbetsmarknadsstyrelsen (AMS) är det centrala organet och detta även inom kulturområdet. Särskilda kulturarbetsförmedlingar finns i Stockholm, Göteborg, Malmö, Umeå och Örebro. Dessa sysselsätter sammanlagt ca 60 personer.

På grundval av ett riksdagsbeslut 1986 beslutade arbetsmarknadsverket om ett arbetsmarknadspolitiskt program för kulturområdet. Det genomförs i etapper och syftar till att

★ minska arbetslösheten bland konstnärerna,

★ öka kulturarbetsförmedlingens service till kunderna,

★ anpassa de arbetsmarknadspolitiska åtgärderna för konstnärernas behov.

En kulturarbetsdelegation med representanter för konstnärernas och kulturarbetsgivarnas organisationer samt kulturrådet är knuten till arbetsmarknadsverket. Delegationen anger mål och riktlinjer och fördelar de resurser som står till förfogande.

Kostnaderna för de arbetsmarknadspolitiska insatserna på kulturområdet är betydande. Budgetåret 1988/89 uppgick de till 198,4 milj.kr., med följande fördelning:

Kulturarbetsförmedling	16,3
AMU	15,0
Beredskapsarbeten	52,4
Kontantstöd	114,7
Summa	198,4

I löpande priser innebär detta en ökning med 12,2 milj.kr. sedan budgetåret 1987/88 och med 168,5 milj.kr. sedan 1980/81. Enbart kontantstödet har ökat med 98,7 milj.kr. sedan 1980/81.

6.2.2 Platsförmedling

Antalet konstnärer, som efterfrågar kulturarbetsförmedlingens service, har ökat kraftigt sedan 1979/80. Det gäller både individuellt sökande och grupper.

Den dominerande uppgiften vid de fem kulturarbetsförmedlingarna är förmedling av anställningar och uppdrag.

AMS svarar också för förmedlingsverksamheten vid de så kallade centrumbildningarna, till vilka arbetsförmedlare är knutna. Detta förekommer vid 10 centrumbildningar i landet. Centrumbildningarna är konstnärernas egna organisationer och beskrivs närmare i ett senare avsnitt.

Vid sidan av AMS kulturarbetarförmedling arbetar fyra organisationsförmedlingar som med AMS tillstånd mot avgift sammanför arrangörer med enskilda artister, musiker och grupper med eget program - så kallad programförmedling. Därutöver finns det tre vinstsyftande förmedlingar som bedrivs i enskild regi med tillstånd från AMS.

Dessa organisationsförmedlingar och enskilda förmedlingar finansierar sin verksamhet genom att ta ut provision baserad på gagesumman av uppdragsgivarna. Ett högsta tak för provisionens storlek bestäms av AMS.

Det krävs särskilt tillstånd från AMS för att bedriva förmedlingsverksamhet mot avgift. AMS kulturarbetsförmedling är kostnadsfri men avgifter har sedan hösten 1988 tagits ut inom programförmedlingen för vissa grupper på det kommersiella området. Det gäller t.ex. dansorkestrar, entertainers.

Platsförmedlarna vid kulturarbetsförmedlingen har till uppgift att förmedla såväl kortare uppdrag som mer varaktiga arbeten. Programförmedlingen är den mest förekommande typen av förmedling.

Även konstnärer med mer eller mindre fasta anställningar, till exempel vid teatrar och orkestrar, har ofta tillfälliga uppdrag vid sidan om det ordinarie arbetet. De behöver därmed förmedlingshjälp, i likhet med dem som regelmässigt försörjer sig på tillfälliga uppdrag. Konstnärerna kan alltså vara ständigt arbetssökande och i behov av förmedlingsservice. Det är detta förhållande som kan ha påverkat arbetslöshetsstatistiken och gjort att den inte är direkt jämförbar med annan motsvarande statistik.

6.2.3 Arbetsmarknadsutbildning och beredskapsarbeten m.m.

Arbetsmarknadsutbildning och beredskapsarbeten på kulturområdet skall komplettera kulturpolitiska insatser.

★ Arbetsmarknadsutbildningen syftar till att under perioder av arbetslöshet och undersysselsättning upprätthålla och utveckla konstnärernas yrkeskunnande och därmed skapa förutsättningar för försörjning. Utbildningen är gratis och den som deltar får utbildningsbidrag. Utbildningen kan anpassas efter marknadens och individens behov och sträcker sig

vanligen över 2-20 veckor. Berörda högskolor deltar ofta i uppläggningen och genomförandet av kurserna. Hittills har ett 50-tal olika kurstyper genomförts.

Sedan 1979 har inemot 3 000 kulturarbetare fått arbetsmarknadsutbildning, varav 1 000 under 1987/88. 10 milj.kr. var då avsatt för ändamålet, ett belopp som 1988/89 har ökat till 15 milj.kr. De sceniskt verksamma kulturarbetarna har fått allt längre och allt tätare arbetslöshetsperioder.

★ Beredskapsarbeten för konstnärer används för att skapa behov av konstnärernas tjänster eller "produkter" och därmed vidga arbetsmarknaden. För den enskilde konstnären är målet att denna efter genomfört beredskapsarbete skall ha bättre utgångsläge på arbetsmarknaden än tidigare och ökade försörjningsmöjligheter inom sitt yrke. Kulturarbetsförmedlingens uppgift är att stimulera projekt och arbeten som inte skulle komma till stånd, om inte beredskapspengar hade varit tillgängliga. Ett beredskapsarbete sträcker sig i allmänhet över en tidsperiod på sex månader men kan förlängas. Som exempel på beredskapsarbeten kan nämnas:

- arbete som musiker inom sjukvården,

- komplettering av en fast musik- eller teatergrupp med ytterligare medarbetare,

- arbete med barn i skola, daghem och fritidshem.

De nämnda exemplen innebär också en satsning på nya publikgrupper. Inom bild- och formområdet har ett stort antal konstnärliga utsmyckningar kommit till som beredskapsarbeten.

Volymen på beredskapsarbeten inom kultursektorn har under de senaste tio åren ökat kraftigt 1980/81 uppgick de endast till 5 milj. 1987/88 var beloppet 47 milj.kr., vilket motsvarar 500 årsarbeten. 1988/89 uppgick kostnaden för beredskapsarbeten på kulturområdet till 52,4 milj.kr.

Yrkesträning

På initiativ av Teaterförbundet och AMS startades 1987 en försöksverksamhet med yrkesträning för skådespelare. Skådespelarna skall få chans att underhålla sina färdigheter under tider av arbetslöshet.

Poolverksamhet

I Stockholm pågår försök med s.k. teaterpoolverksamhet. Skådespelarna är anställda av AMS och placerade i poolen tills de får arbete. Under anställningen får de på olika sätt aktivt söka arbete. En motsvarande dansarpool förbereds för närvarande.

Kontantstöd vid arbetslöshet

Vid arbetslöshet utgår kontant arbetslöshetsersättning. Sammanlagt utbetalades 1988/89 114,7 milj.kr. i kontantstöd till kulturarbetare.

6.3 Regionalpolitiska insatser

6.3.1 Proposition 1989/90:76 Regionalpolitik inför 90-talet

Under senare år har intresset för sambanden mellan kultur och samhällsutveckling ökat även i Sverige. Detta kommer bl.a. till uttryck i regeringens proposition 1989/90:76 Regionalpolitik inför 90-talet.

Länsstyrelserna bör, enligt propositionen, ges möjligheter att delta i finansieringen av kultursatsningar med medel ur anslaget för regionala utvecklingsinsatser. Kulturinsatser bedöms ha stor betydelse för att skapa regional utveckling bl.a. genom att effekterna av ett rikt kulturutbud kan påverka människors val av bostadsort och skapa ett samhällsklimat som kan häva stagnation och tillbakagång. Tillgången till ett aktivt kulturutbud i form av t.ex. teater, dans och musik är viktigt för hur den egna orten och regionen uppfattas. Möjligheterna att själva delta i kulturverksamheter eller ett föreningsliv med kulturinriktning är av stor betydelse

för många människor. Den yttre miljöns kulturkvaliteter är viktiga för hur en stad eller ett landskap upplevs.

Kulturfrågorna hör därmed till den infrastruktur i vid mening, som avgör frågor om utveckling och dynamik och som bidrar till att skapa ett samhällsklimat som kan häva stagnation och tillbakagång.

Regionalpolitiken bör alltmer inriktas på att se till de samlade förutsättningarna för regional utveckling. Därför har det också varit naturligt att vidga möjligheterna att påverka den utvecklingen genom kulturpolitiska insatser.

Enligt propositionen finns det nu skäl att ytterligare bygga ut satsningarna inom kulturområdet för att stärka regional utveckling och regional identitet.

Förutsättningarna för effekter av satsningar inom kulturlivet är gynnsamma, inte minst därför att den statliga kulturpolitiken sedan länge i hög grad varit inriktad på att främja ett vitalt kulturliv i hela landet. Stora ansträngningar har gjorts för att tillsammans med landsting och kommuner bygga upp ett nät av professionellt drivna teater-, musik-, biblioteks- och museiinstitutioner i länen. Stödet till dessa institutioner uppgår för närvarande (budgetåret 1989/90) till ca 700 milj.kr. Samtidigt anslås ca 600 milj.kr. till lokal kulturverksamhet, huvudsakligen genom stödet till bildningsförbunden men också genom bidragsgivning från statens kulturråd till fria teater-, dans- och musikgrupper, till arrangerande föreningar, till biografer och distribution av spelfilm.

Kulturpolitiken bygger på att staten erbjuder ökade insatser på den regionala nivån. Den motprestation som fordras av landsting och kommuner, är att de, i egenskap av huvudmän för de regionala kulturinstitutionerna och för den lokala kulturpolitiken, själva medverkar i reformarbetet med insatser som samordnas med de statliga. På så sätt garanteras att ökade statsanslag kanaliseras till verksamheter som är väl förankrade hos huvudmännen. Samtidigt kan huvudmännen, genom beredskap att medverka i ambitionsökningarna, på ett avgörande sätt styra inriktningen av de statliga reformerbjudandena.

Det betyder att de landsting och kommuner, som av bl.a. regionalpolitiska skäl ser motiv för att stärka kulturens ställning i den egna landsdelen,

har goda förutsättningar att påverka den regionala fördelningen av de statliga kulturpolitiska reforminsatserna. Denna utformning skapar av kulturpolitiken, förutom konkreta insatser som riktas direkt till de prioriterade regionerna, regionalpolitiskt motiverade insatser.

I propositionen föreslås därför att medlen för regionala utvecklingsinsatser skall få utnyttjas också för projektstöd inom kulturområdet och för att främja kulturturism. Detta bör gälla generellt för dessa medel i samtliga län men för de tre nordligaste länen tillkommer också förslaget om det gemensamma anslaget för särskilda infrastrukturåtgärder. Medel ur detta anslag bör, om berörda länsstyrelser finner det angeläget, kunna utnyttjas för insatser inom kulturområdet.

6.4 Centrumbildningar

6.4.1 Allmänt

På kulturarbetarnas egna initiativ bildades i slutet av 60-talet centrumbildningar inom olika konstområden. Organisation och uppgifter varierar men i stort sett ingår arbetsförmedling, information och opinionsbildning i uppgifterna för samtliga centra. Statens kulturråd ger bidrag till verksamheten med f.n. 4,1 milj.kr. AMS stödjer verksamheten genom att ha arbetsförmedlare placerade vid

★ Konstnärscentrum i Stockholm och Göteborg
★ Teatercentrum i Stockholm
★ Filmcentrum i Stockholm
★ Författarcentrum i Stockholm, Göteborg och Umeå
★ Musikcentrum i Stockholm och Göteborg
★ Fotograficentrum i Stockholm.

Med arbetsförmedlaren följer bidrag till lokalhyra och andra omkostnader. Därmed bidrar AMS i väsentlig grad till finansieringen av nämnda centra.

Vid sidan av de AMS-stödda centrumbildningarna finns

★ Danscentrum

★ Illustratörscentrum
★ Invandrarnas kulturcentrum.

Statens kulturråd utreder för närvarande centrumbildningarnas uppgifter, organisation och ekonomi för att få underlag för höstens budgetarbete. Konstnärsutredningen har därför inte anledning att behandla centrumbildningarnas inre organisation. Däremot kan det finnas anledning att lägga synpunkter på deras övergripande funktion och på gränsdragningen i förhållande till arbetsförmedlingen.

Mot den bakgrunden är det förberedelsearbete som pågår för att bilda ett centrum för konst och hantverk av särskilt intresse. Projektet har inslag som förefaller utvecklingsbara och av långsiktigt intresse.

6.4.2 Centrum för konst och hantverk

Projektgruppen, som förbereder centrum för konst och hantverk, räknar med ett ökat intresse för kultur under 1990-talet bl.a. med hänsyn till den uppmärksamhet kulturverksamhet fått som regional utvecklingsfaktor. I det sammanhanget är konsthantverkare, liksom andra konstnärsgrupper med regional förankring, resurser som inte används i tillräcklig utsträckning.

Enligt projektgruppens förslag skall Centrum för Konst & Hantverk sprida information om och öka intresset för konsthantverk, slöjd och hantverk. Genom att presentera producent för konsument räknar man med att inspirera till större användning av utövarnas arbeten och resurser. Ambitionen är att på sikt bli självbärande.

Centrum för Konst & Hantverk skall i övrigt
- sträva efter hög kvalitet och god formgivning i de produkter som erbjuds och hög kvalitet i erbjudna tjänster,
- sprida intresset för konsthantverk i landet,
- arbeta med kontaktförmedling, rådgivning, information, seminarier och andra aktiviteter,
- koncentrera verksamheten till Stockholm för att utifrån denna bas arbeta med utvecklingen i övriga landet,
- initiera och utveckla samarbetet med angränsande verksamhet.

10 - 10 0573

Målgruppen skall i första hand vara företag, arkitekter, inredningsföretag, byggherrar, offentliga konstinköpare och konstföreningar. Samverkan skall äga rum med bl.a. konsthantverkskooperativ, hemslöjdskonsulenter och skolor. Centrum för Konst & Hantverk skall även finnas till för den intresserade allmänheten.

Till den nya centrumbildningen skall anslutas yrkesutövande konsthantverkare, slöjdare och hantverkare. Medlemskap i yrkesorganisationerna KIF, KRO, SID, SIR och STOK garanterar anslutning. Icke organiserade yrkesutövare kan ansluta sig via ett kontaktråd. Som bas för verksamheten skall finnas ett register som kan komma att omfatta ca 3 000 yrkesutövare.

6.5 Främjandeorganisationer

Främjandeorganisationerna har två gemensamma drag:

Syftet, nämligen att föra ut god kulturell verksamhet till de mest ovana kulturkonsumenterna.

Uppdragsgivarna, dvs. folkrörelserna som i stor utsträckning har just dessa kulturovana som medlemmar.

Däremot skiljer sig de tre främjandeorganisationerna åt både vad gäller historia, uppbyggnad och verksamhetsmetoder.

6.5.1 Skådebanan

Den ursprungliga Skådebaneverksamheten startade 1910. Efter svåra ekonomiska kriser redan på 1920-talet överfördes uppgiften som teaterarrangör på Riksteatern m.fl. organisationer. Från 30-talet har Skådebanan haft sin nuvarande inriktning, dvs. främjandeverksamhet - publikrekrytering och aktivt publikarbete främst bland de kulturellt sämre ställda i samhället. Skådebanan har sin tyngdpunkt regionalt.

Riksskådebanan inledde sin verksamhet i början av 1970-talet och administrerades i början av Stockholms-Skådebanan. Riksskådebanan har länge agerat för samverkan mellan främjandeorganisationerna, och anger

som ett av sina viktigast syften att sprida Konst- och Litteraturfrämjandenas produkter. Riksskådebanan tog initiativ till en sammanslagning i början av 80-talet, men fick då inget gehör hos de övriga organisationernas ledningar. Även i den senaste programförklaringen finns mycket klara samverkanstankar.

6.5.2 Litteraturfrämjandet

Litteraturfrämjandet räknar sitt ursprung från 1948. Stiftelsen Litteraturfrämjandet skapades 1965 för att ge en fastare grund för verksamheten. Stiftare är ABF, LO, KF, LRF och TCO.

Verksamheten skall enligt stadgarna inriktas på att främja svensk litteratur och konst genom att utdela pris och stipendier, samt "på annan sätt" främja intresset för litteratur och konst. En viktig verksamhetsgren är En bok För Alla, som bygger på avtal med staten. Administrationen sköts av Litteraturfrämjandet, som ger ut 40 titlar per år vilka trycks i 1,5 milj. ex. Statsbidraget för ändamålet uppgår till närmare 7 milj.kr. 1989/90.

6.5.3 Konstfrämjandet

Konstfrämjandets Riksförbund är en ideell förening med f.n. 19 distrikt och ett 60-tal medlemsorganisationer. Förbundet grundades 1947 av LO, TCO, ABF, TBV, KF, HSB, Våra Gårdar, Folkets Hus, SAF, m.fl.

Målet var och är:

- att verka för ett ökat intresse av och förståelse för bildkonsten, och
- att göra bildkonsten tillgänglig för alla oberoende av sociala, ekonomiska, geografiska eller bildningsmässiga hinder.

Riksförbundet centralt skall vara en administrativ instans för lager, ekonomi, utställningsproduktion, förlagsutgivning, konstklubb, diabildsarkiv m.m.

Distrikten har i de flesta fall egna utställningslokaler, där de dels kan visa separatutställningar, dels visa Konstfrämjandets utgivning av grafik.

Tonviken i verksamheten ligger dock på att föra ut konsten till människor genom ombud på arbetsplatser och i bostadsområden, i samlingslokaler m.m. I samverkan med andra anordnar man ofta föredrag, utställningar och andra konstbildande aktiviteter.

Ett viktigt instrument är konstklubben, där man kan gå med som enskild, organisation eller företag. Konstklubben arrangerar resor, föredrag, utställningsbesök m.m. och ger en rad medlemsförmåner: tidskriften SYNPUNKT, förmånserbjudanden av grafik m.m.

6.6 Sveriges Konstföreningars Riksförbund

Sveriges Konstföreningars Riksförbund, SKR, är det samlande organet för landets konstföreningar. Förbundet bildades 1973 och har 2 400 konstföreningar registrerade, varav över 1 800 är anslutna och omsluter över 700 000 enskilda medlemmar. SKR har till uppgift att ta till vara landets konstföreningars intressen samt att arbeta för en seriös utveckling av konstföreningarnas verksamhet.

För finansiering av verksamheten är SKR helt beroende av statsanslag och medlemsavgifter. Distrikten erhåller anslag från förbundet och respektive landsting eller kommun.

6.7 Statens konstråd

Statens konstråd har till uppgift att "genom förvärv av konstnärliga arbeten till statens byggnader och andra lokaler för statliga myndigheter verka för att konstnärliga värden införlivas med samhällsmiljön". Dessutom ska rådet informera myndigheter, företag och enskilda om konst i samhällsmiljön.

På detta sätt uppnås samtidigt att:

- arbetsmiljön förbättras inom den statliga sektorn,
- samtidskonsten görs tillgänglig för en större allmänhet,
- de konstnärer som är verksamma i landet stöds.

Enprocentregeln

År 1937 när konstrådet inrättades på initiativ av ecklesiastikminister Arthur Engberg, var målsättningen att motsvarande 1 % av byggkostnaderna inom den statliga sektorn skulle avsättas till konstnärliga åtgärder. Målet är numera uppnått, vilket innebär att konstrådet f.n. (1989/90) tilldelas ett förvärvsanslag på drygt 27 milj.kr.

De förvärv av konst som görs kan delas upp i två kategorier:

- den fasta, byggnadsanknutna konsten. Denna beställs för en särskild lokal eller utrymme och i en viss mening ses som en del av byggnaden. Tillkomstförloppet för dessa konstverk löper parallellt med byggnadens färdigställande,

- den lösa, ej byggnadsknutna konsten är oftast av mindre format och köps på utställningar. Den kan, till skillnad från den fasta, även placeras i förhyrda lokaler.

Informationscentrum för offentlig konst

Avdelningen Informationscentrum för offentlig konst inom statens konstråd har till uppgift att informera om konsten i samhällsmiljön - dvs. såväl den statligt ägda konsten som tillkommer inom ramen för konstrådets verksamhet, som den övriga offentliga konsten i landet - till statliga, kommunala och landstingskommunala myndigheter, företag och enskilda personer.

Syftet är att sprida kunskap om den offentliga konstens särskilda problematik vad gäller lämpliga arbetsformer för beställaren, konstnader, miljöanpassning, olika tekniker, allmänhetens mottagande, exempel på utförda offentliga konstverk osv. Däremot ingår det inte i uppgiften att fungera som konsult när det gäller val av lämplig konstnär till enskilda uppdrag.

Projektet "konst där vi bor"

Informationsprojektet *KONST DÄR VI BOR* har som mål att informera byggherrar, arkitekter och andra aktiva inom byggnadsproduktionen om de statliga lånen och bidragen till konstnärliga insatser vid ny- och ombyggnad av bostadsområden för att skapa bättre boendemiljöer i Sverige.

Genom att kunskapen om lånen och bidragen sprids och utnyttjas skapas intressanta bomiljöer och nya arbetstillfällen för bildkonstnärer av alla kategorier.

Projektet startade i januari 1989, men hade föregåtts av diskussioner mellan AMS, Boverket, KRO och Statens konstråd. Dessa parter bildar en samrådsgrupp som kontinuerligt följer projektets verksamhet. Pengar till projektet beviljades av AMS medan Statens konstråd tog ansvaret som huvudman för projektet samt ställer upp med gratis kontorslokaler och kontorsmaterial. En projektledning på två personer samt 20 halvtidsarbetande informatörer, spridda jämt över Sverige, anställdes efter samarbete med de regionala kulturarbetsförmedlingarna. Informatörerna, liksom projektledaren, är aktiva konstnärer inom olika fack - alla med en solid konstnärlig erfarenhet och bra relationer med kulturarbetsförmedlingarna och sina fackliga organisationer.

Projektet har ända från planeringsstadiet varit tänkt att sträcka sig över två år och arbetet har därför lagts upp av projektledningen och informatörerna med utgångspunkt från den tidsramen.

De tjugo informatörerna har i stort utformat sina egna arbetsrutiner och metoder. Dessa har anpassats till de speciella förutsättningar som finns i den egna regionen, exempelvis hur bostadsproduktionen ser ut, om det är en storstads- eller landsbygdsregion, om bygget har en kommunal eller privat huvudman osv. Informationen sker i de flesta fall genom uppsökande verksamhet. Informatörerna har etablerat goda förbindelser med länsbostadsnämnderna och genom att Boverket aktivt stödjer projektet har informatörernas kontakter med kommunala byggnadsförvaltningar underlättats.

Projektet hade en budgetram för 1989 på drygt fyra miljoner kronor. Uppgifter från informatörerna och Boverkats statistik visar att det första halvåret av projektets existens hade gett upphov till nya arbeten för ca

30 milj.kr. Ett sextiotal konstnärer är redan kontrakterade för att skissa eller utföra konstverk i bostadsområden. Vid årsskiftet räknade projektledningen med att man fått i gång arbeten för minst 50 milj.kr.

Bostadbyggnadsplanering är en långsam process, därför väntas projektets budskap få sin genomslagskraft tidigast under 1990 med påtagliga resultat för både konstnärer och de boende. Det kan också nämnas att storstadskommunerna började bearbetas på allvar först i mitten av 1989. Under 1990 är det tänkt att informatörerna skall följa upp sina första mer ytliga kontakter med en fördjupad information. Under året kommer flera konstnärliga insatser att bli klara. Det kommer att medföra att informatörerna får referensobjekt att peka på för tveksamma byggare. Projektledningen kommer under året att bl.a. arbeta på hur projektet naturligt skall tas över av andra organisationer för ett fortsatt liv i nya former.

6.8 Synpunkter och förslag

6.8.1 Arbetsmarknadspolitik

De arbetsmarknadspolitiska insatserna har fått stor betydelse under 80-talet. AMS har intagit en generös och innovativ hållning till kulturlivet och uppmuntrat många olika initiativ för att främja efterfrågan på kultur och konstnärer, också utanför de reguljära konstmarknaderna. Beredskapspengar och i viss mån också kontantstödet har delvis blivit en finansieringsform framför allt för fria teater-, dans- och musikgrupper. Beredskapspengar håller i gång verksamheter som annars inte kommit till stånd. Kontantstödet fyller ut de inkomster frilansartisterna kan få från produktioner och tillfälliga uppdrag. Det är ingen överdrift att hävda att AMS-insatserna samt i viss mån även kontantstödet har kommit att bli en del av kulturstödet. Det har delvis blivit ett sätt att finansiera en ökad kulturproduktion och försörja konstnärer som annars måste ägna sig åt annat. Det finns flera konstnärer inom dessa kulturområden än vad det offentliga via sedvanliga kulturbidrag eller publiken via sin efterfrågan är beredd att betala för. Arbetslösheten är också ett uttryck för den deltidsarbetslöshet som ofrånkomligen uppstår inom "fri" scenkonst.

Men därav följer också att de arbetsmarknadspolitiska insatserna på detta område har en speciell karaktär. De är knappast av övergångsnatur, i

avvaktan på en konjunkturell uppgång av efterfrågan. De är bara delvis inriktade på att söka slussa in den arbetslösa arbetskraften på andra områden. De är starkt koncentrerade till storstäderna, särskilt Stockholm.

Trots betydande insatser både för att främja efterfrågan på konst och öka antalet sysselsättningstillfällen finns det fler individer som vill vara aktiva konstnärer än vad "marknaden" efterfrågar.

Det är också ofrånkomligt att det blir en kollision mellan konstnärernas konstnärliga ambitioner och krav och de arbetsmarknadspolitiska kraven på t.ex. arbetslöshet som villkor för beredskapsarbete. För den enskilde konstnärern ter sig systemet osäkert och nyckfullt. Men både kulturpolitiskt och från konstnärernas egna utgångspunkter skulle läget vara mycket värre om stödet inte fanns eller vara mer snålt bedömt.

För att trygga kvalificerade fria konstnärers inkomster och möjligheter att arbeta krävs emellertid insatser utanför arbetsmarknadspolitikens ram. I första hand gäller det att stärka produktions- och projektbidrag till fria scenartister, särskilt koreografer och dansare. En utbyggnad av dessa bidrag har skett men är vad gäller just den sistnämnda gruppen ännu otillräcklig. Utredningen föreslår därför en ökning av anslagen till fria teater-, dans- och musikgrupper med ytterligare 4 milj.kr.

För att ge kvalificerade fria konstnärer drägliga inkomster och göra dem mindre beroende av kontantstöd och beredskapspengar föreslår jag vidare ett väsentligt ökat antal konstnärliga inkomstgarantier (se kapitel 8). Jag förordar vidare en förstärkning av centrumorganisationerna m.m. (se nedan). Med insatser av detta slag liksom insatser inom ramen för regionalpolitiken borde det vara möjligt att begränsa de arbetsmarknadspolitiska insatserna.

Vad beträffar beredskapsinsatser m.m. har jag följande synpunkter:

★ Beredskapsarbeten inom kulturområdet bör inriktas på att stödja sådana aktiviteter inom kulturområdet där det finns rimliga chanser att stödet så småningom kan ersättas av reguljära kulturbidrag eller där en förväntad efterfrågan på annat sätt kan finansiera verksamheten. Det kan inte vara rimligt att man via beredskapspengar år efter år håller i gång en kulturverksamhet som inte kan få tillräckligt stöd från annat håll.

★ Det är angeläget att AMS fortsätter sin verksamhet att främja konstnärers sysselsättning utanför de reguljära konstmarknaderna av det slag som redovisats ovan. Också sådana insatser bör efter hand sugas upp av respektive sektor som ett reguljärt inslag. Det är också angeläget att AMS fortsättningsvis ger stöd till insatser som avser att främja efterfrågan (t.ex. konst i boendet).

★ Omskolnings- och utbildningsverksamhet är viktig. De arbetsmarknadspolitiska myndigheterna bör söka anpassa omskolningen av konstnärer till andra yrken med större hänsyn tagen till deras kompetens och intressen. En särskild viktig fråga är omskolning och stöd till fria dansare som måste sluta sin konstnärliga dansverksamhet kring 40 års ålder.

6.8.2 Regionalpolitiska insatser

Under förutsättning att riksdagen fattar beslut enligt vårens regionalpolitiska proposition öppnas nya möjligheter för sysselsättningsfrämjande åtgärder på kulturområdet. Medlen för regionala utvecklingsinsatser skall få utnyttjas också för projektstöd inom kulturområdet. Detta bör gälla generellt för dessa medel i samtliga län men för de tre nordligaste länen tillkommer förslaget om det gemensamma anslaget för särskilda infrastrukturåtgärder. Anslaget för regionala utvecklingsinsatser föreslås uppgå till 900 milj.kr. budgetåret 1990/91. Det nya anslaget för regionalpolitiska infrastrukturåtgärder är uppfört med 330 milj.kr.

Sannolikt kommer de nya möjligheterna, åtminstone under en övergångstid, att i första hand användas för materiella investeringar på kulturområdet. De innebär därmed en förstärkning och en komplettering av den kulturpolitiska satsningen på kultur i hela landet. Sammantaget borde effekten bli en ökad regional efterfrågan på konstnärlig verksamhet.

För att skapa goda möjligheter till samspel mellan kulturpolitiskt motiverade reformer och regionalpolitiskt motiverade insatser bör regeringen inte ta ställning till enskilda förslag. I stället bör projekten prövas inom ramen för en samverkan mellan kulturpolitiska reformerbjudanden och ambitioner på regional nivå.

Förslagen innebär att en ny situation skapats för såväl den statliga länsförvaltningen som för de centrala kulturinstitutionerna och kulturarbets-

förmedlingen. En ny aktör har inträtt på arenan. Hittills har den regionala nivån för flertalet kulturbyråkrater varit liktydig med landstingen. I fortsättningen bör företrädare för den nya samordnade länsförvaltningen kunna delta i planeringen av regionala kultursatsningar.

För länsstyrelserna innebär förslaget att de tilldelas en ny uppgift som syftar till att ta med kulturinsatser inom den samlade regionplaneringen. Det är viktigt att detta sker i nära samverkan med de kulturinstitutioner som verkar i länet och att man ger ett generöst utrymme för idéer och uppslag från konstnärer och fria grupper. Propositionens tankegångar är för sitt förverkligande helt beroende av ambitionerna hos länsmyndigheter, landsting och kommuner.

En ökad efterfrågan på kultur i hela landet kan också minska trycket mot Stockholm och vidga konstnärernas arbetsmarknad. Storstäderna och särskilt Stockholm kommer visserligen alltid vara något av en magnet på konstnärligt arbetande personer men detta kan delvis motverkas genom en kulturpolitik som direkt främjar en konstnärlig verksamhet i hela landet och också ökat konstnärligt utbyte mellan land och storstad.

För konstnärer som bor och arbetar utanför Stockholm ter det sig viktigt att komma i kontakt med och bedömas av Stockholms publik och kritiker; det anses många gånger som en förutsättning för framgång på marknaderna. Detta gäller särskilt bild- och formkonst men i viss utsträckning också scenisk framställning. Denna uppfattning bidrar i sin tur till koncentrationen av konstnärer i Stockholm.

Statens kulturråd bör få i uppdrag att överväga hur konstnärernas arbetsmarknader i dessa avseenden kan bli rörligare. Centrumbildningarnas verksamhet bör ses i detta perspektiv (se nedan). De statliga ansvarsmuseernas verksamhet liksom nationalscenerna som har ett ansvar för scenkonst i hela landet bör också dras in i detta arbete. Konstnärsutredningen vill i detta sammanhang erinra om förslaget i rapporten Kultur i hela landet om avtal mellan statsmakterna och Operan och Dramaten i här berörda avseenden. I sådana avtal skulle man komma överens om att nationalscenerna regelmässigt ordnade gästspel för regionala ensembler i Stockholm. Sveriges Radio har vidare ett stort ansvar och måste mer aktivt söka rekrytera konstnärer utanför Stockholm till sina produktioner.

6.8.3 Centrumbildningarna

Kulturrådets översyn av centrumbildningarna är inte slutförd när detta skrives. Rådets förslag med anledning av översynen kommer emellertid att behandlas i regeringskansliet samtidigt med konstnärsutredningens förslag. Därför kan det vara lämpligt att utredningen i det här sammanhanget fäster uppmärksamheten på centrumbildningarnas roll i ett samlat program med sysselsättningsfrämjande åtgärder för konstnärer.

Centrumbildningarna är konstnärernas egna organisationer. Det innebär att staten inte ensidigt kan reglera deras uppgifter och organisation. Den möjlighet till påverkan som finns ligger i systemet för statsbidrag och den därav följande budgetdialogen. Mot den bakgrunden kan det vara en nackdel att centrumbildningarna i dag i praktiken får statsbidrag från två centrala statliga instanser, nämligen statens kulturråd och arbetsmarknadsverket. Centrumbildningarna kan därmed sägas ha två olika statliga huvudmän. Bidraget från AMS är indirekt genom att AMS betalar lön och omkostnader för de förmedlare som är placerade vid vissa av centrumbildningarna. Konstruktionen kan bl.a. få till följd att tyngdpunkten i verksamheten kan komma att ligga på ren förmedlingsverksamhet i alltför hög grad. Arbets- och ansvarsfördelningen blir därmed oklar mellan kulturarbetsförmedlingen och centrumbildningarna. Enligt konstnärsutredningens uppfattning borde centrumbildningarna få möjlighet att utvecklas till rena branschorganisationer för berörda konstnärsgrupper med ekonomiskt och annat stöd från statens kulturråd. Regionala centrumbildningar bör därutöver kunna räkna med stöd från regionala instanser, bl.a. den nya länsförvaltningen.

Förslaget innebär att AMS får möjlighet att koncentrera och vidareutveckla förmedlingsverksamheten inom kulturarbetsförmedlingens ram. Bl.a. kan det bli fråga om att bygga upp en s.k. poolverksamhet för fler konstnärsgrupper än scenartisterna.

Det har varit svårt att få en uppgift om AMS kostnader för förmedlarna vid centrumbildningarna. Efter samråd med kulturrådets översyn uppskattar vi kostnaderna till ca 2 milj.kr. per budgetår, dvs. ungefär hälften av rådets bidrag. Den ökning utredningen föreslår av rådets anslag för bidrag till utvecklingsverksamhet inom kulturområdet m.m. bör räcka till en ökning av anslaget till de befintliga centrumbildningarna som gör det möjligt att kompensera dessa för ett ev. bortfall av ekonomiskt stöd

från AMS. I den föreslagna ökningen ingår också stöd till det planerade centrum för konst och hantverk.

Självklart skall centrumbildningarna även i fortsättningen samverka med kulturarbetsförmedlingarna men inte i sådan utsträckning att de tar över förmedlingarnas uppgifter. Förstärkta centrumbildningar bör tvärtom kunna ställa ökade krav på förmedlingsverksamheten.

De nya centrumbildningarna bör främst vara branschorganisationer med uppgift att ge anslutna konstnärer den service de behöver.

Invandrarnas kulturcentrum, IKC, intar en särställning. Enligt gällande politik skall invandrade konstnärer inte särbehandlas. De skall successivt få möjligheter att söka samma stöd som svenska konstnärer. Erfarenheten visar emellertid att denna politik är svår att förverkliga. Under en övergångstid behövs det ett särskilt stöd för IKC:s medlemmar.

I sammanhanget vill vi också hänvisa till Svenska Rikskonserters pilotprojekt Musikaktiviteter på flyktingförläggningar, som beskrivits i annat sammanhang. Kulturrådet bör få ökade möjligheter att stödja denna typ av projekt, som rimmar väl med det mångkulturella temat för FN:s kulturårtionde.

6.8.4 Främjandeorganisationer m.m.

För alla konstnärer är det angeläget att nå ut till en publik med sin konst. Ett förstärkt publikarbete måste också ses som ett nödvändigt led i den verksamhet som pågår för att öka sysselsättningen för konstnärer. Inte minst angeläget är det, ur såväl kulturpolitisk som arbetsmarknadspolitsk synvinkel, att nå ut till nya grupper.

Flertalet av de tidigare beskrivna främjandeorganisationerna får sina statsbidrag från anslagsposten Bidrag till organisationer inom bild- och formkonstområdet m.m. under anslaget G 2. Bidrag till utvecklingsverksamhet inom kulturområdet. Anslagsposten uppgår i dag till drygt 10 milj.kr. som fördelas bl.a. på följande organisationer:

- Stiftelsen Gerlesborgsskolan,
- Konstfrämjandet,

- Sveriges konstföreningars riksförbund,
- Grafiska sällskapet,
- Föreningen för nutida svenskt silver,
- Föreningen Svensk Form,
- Föreningen Handarbetets vänner,
- Konsthantverkskooperativen.

I sin kommentar till anslagsposten i årets budgetproposition tar kulturministern upp förslaget om central föreningsfond för utställningsersättning och nämner att han överlämnat ärendet till konstnärsutredningen. Utredningens principiella syn på förslaget redovisas i kapitlet om upphovsrätt. Enligt vad som där framgår är frågan om ersättning till upphovsmannen för utställning av verk som fortfarande är i dennes ägo uteslutande en fråga mellan utställaren och konstnären/upphovsmannen. Avtal har också träffats mellan staten samt vissa kommuner och konstnärernas organisationer om sådan ersättning. Ersättningen måste erläggas av de utställande organisationerna eller institutionerna. Det kan inte vara rimligt att staten skall stå för andra utställares kostnader.

Det kan däremot finnas skäl att allmänt stärka främjandeorganisationerna på konstområdet, bland annat för att ge dem större resurser att betala utställningsersättningar. Det är vidare angeläget att stödja konsthantverkskooperativen.

Statsbidraget till dessa uppgår för 1989/90 till 483 000 kr. Detta skall fördelas på 16 kooperativ, varav 11 ute i landet. I genomsnitt får alltså varje kooperativ ca 30 000 kr. Det innebär att var och en av de totalt 508 anslutna konsthantverkarna/företagarna får mindre än en tusenlapp i statsbidrag för sin försäljningsorganisation. Statsbidraget föreslås ökat så att varje kooperativ får ca 100 000 kr. för sin verksamhet. Det innebär en ökning med 1,2 milj.kr. En möjlighet som också bör prövas är att söka medel från det regionala utvecklingsanslaget för kooperativen.

Sammantaget föreslår jag - med hänvisning till ovanstående - en ökning av anslaget till främjandeorganisationer mm på 4 milj.kr. (under G 2. Bidrag till utvecklingsverksamhet inom kulturområdet). Det ankommer på statens kulturråd att fatta beslut om den exakta fördelningen.

6.8.5 Förstärkt frilansverksamhet ute i landet

Länsmusikreformen har inneburit att frilansproduktionerna ute i landet minskat kraftigt. De medel som anvisas för länsmusiken under anslaget Bidrag till regional musikverksamhet används i första hand för länsmusikens fasta kostnader. I pågående förhandlingar om bidragets storlek för 1990 hävdar landstingen att det saknas 20 milj.kr. för den fasta verksamheten. De fasta kostnaderna för den nya verksamheten har ökat på ett oförutsett sätt. Lönekostnaderna har stigit kraftigt. Frilansverksamheten har på detta sätt kommit i kläm.

Detta är inte en önskvärd utveckling. Utan att föregripa resultatet av de pågående förhandlingar föreslår utredningen att en del av den av det statliga bidraget - förslagsvis 10 milj.kr. öronmärkes för frilansverksamhet inom länsmusiken. Under förutsättning att landstingen bidrar med lika mycket bör staten också tillskjuta 5 milj.kr. i reformmedel för ändamålet.

6.8.6 "Husartister"

Vissa konstnärskategorier har särskilt svårt att få fotfäste på arbetsmarknaden samtidigt som de ofta har en avgörande betydelse för förnyelse av verksamheten. Dit hör i första hand dirigenter, tonsättare, dramatiker, dramaturger, koreografer, regissörer, och scenografer. Även sångsolister, dansare, konsertpianister och mimartister skulle kunna räknas hit eftersom det normalt inte finns tjänster för dessa kategorier vid de regionala institutionerna.

För att förbättra möjligheterna för unga, oetablerade artister inom nämnda kategorier att nå ut till en ev. marknad bör nya finansieringsvägar öppnas. Utredningen föreslår en ny anslagspost under kulturrådets anslag Bidrag till utvecklingsverksamhet på kulturområdet. Arbetsnamnet på anslagsposten är Husartister. Benämningen är lånad från den försöksverksamhet med husdirigenter som pågår med stöd från kulturrådet.

Under konsertsäsongerna 1988/89 och 1989/90 har vi i Sverige för första gången haft vad som kallats husdirigenter vid tre symfoniorkestrar och en musikteater. De fyra aktuella projekten har möjliggjorts genom fyra

statliga bidrag på vardera 75 000 kr. Med tanke på vad dirigentundervisning normalt kostar är det mycket väl använda pengar.

Bakgrunden är det kända förhållandet att möjligheten att vistas hos en orkester, att få praktik med handledning av en erfaren dirigent, att få eget ansvar och egna uppgifter i en positiv atmosfär är det allra värdefullaste för en dirigent i vardande vid sidan av en väl fungerande övningsorkester vid musikhögskolorna. Utomlands har man länge talat om "assistant conductors". Begreppet återfinns ofta i dirigenters antecedentia, också hos de berömda.

Anslagsposten skulle göra det möjligt för kulturrådet att efter ansökan lämna bidrag till i första hand regionala kulturinstitutioner som är beredda att under en period av två år projektanställa en ung husartist. En rimlig och samtidigt maximal nivå på det årliga bidraget per artist skulle kunna vara fem basbelopp, dvs. i år 5 * 29 700 = 148 500 kr. Förslagsvis skulle 20 utrymmen för sådana husartister kunna inrättas till en kostnad av ca 3 milj.kr.

För att kunna förverkligas behöver förslaget beredas ytterligare av kulturrådet.

6.8.8 Statens konstråd

Sedan den 1 januari 1989 är statens konstråd huvudman för det framgångsrika tvåårigа projektet Konst där vi bor. Övriga deltagare är Boverket, AMS och KRO. Projektet, som nu finansieras av AMS, bör permanentas. Statens konstråd bör få medel och möjligheter att driva liknande projekt i andra sammanhang än det nu aktuella, dvs. en utökad användning av den s.k. bostadslåneregeln. Det kan t.ex. gälla en kampanj för att få de affärsdrivande verken och näringslivet att tillämpa enprocentsregeln i sitt byggande. Affärsverken, inte minst SJ, vägverket och vattenfall är särskilt intressanta. Tunnelbanekonsten visar att konstnärlig utsmyckning mycket väl kan nå framgång i nya miljöer.

Kostnaden för Konst där vi bor uppgick till 4 milj.kr. år 1989 och finansieras tills vidare av AMS. Statens konstråd bör överta finansieringen och få motsvarande projektmedel.

Statens konstråd disponerar också anslaget G 20. Förvärv av konst för statens byggnader. Anslaget är uppfört med drygt 20 milj.kr. för budgetåret 1990/91. Det är beräknat efter principen 1 % av de statliga byggkostnaderna, vilket fått till följd att det som regel bara är nybyggen som smyckas. Endast i undantagsfall kan medlen användas för utsmyckning av befintliga eller förhyrda lokaler. Rådet har därför begärt 4 milj.kr. för det ändamålet.

Ett alternativ som konstnärsutredningen föredrar, är att vidga myndigheternas möjligheter att använda förvaltningsanslagen för konstnärlig utsmyckning.

7 Skatter och avgifter

7.1 Allmänt

Översynen av de statliga insatserna för att förbättra konstnärernas villkor skall bl.a. innehålla en kartläggning av litterära och konstnärliga yrkesutövares arbetsförhållanden samt en granskning av de direkta bidrag som staten lämnar till dessa grupper. I detta ingår som en naturlig del en analys av kulturarbetarnas ekonomiska situation. En sådan kan dock inte genomföras utan beaktas av skatte- och avgiftssystemets inverkan på den enskilde konstnärens verksamhet.

I dagsläget beskattas flertalet fria konstnärer som rörelseidkare och berörs därför av ett komplicerat regelsystem vars utformning och tillämpning i hög grad påverkar det ekonomiska utbytet av verksamheten. Vidare kan en lagändring på skatteområdet direkt förändra verkningarna av kulturpolitiska åtgärder. Som exempel kan nämnas en eventuell framtida beskattning av punktstipendier. Konstnärsorganisationerna har också under en följd av år hävdat att skatte- och avgiftsreglerna är illa anpassade till konstnärlig verksamhet.

Mot den bakgrunden är det självklart att skattereformens framtida innehåll får stor betydelse för konstnärerna. En analys av utredningsförslagen visade att dessa skulle medföra en rad negativa konsekvenser för konstnärskollektivet. Utredningarna hade över huvud taget inte beaktat konstnärens situation. Detta är beklagligt då en grundläggande förändring av skattesystemet innebär en unik chans att komma till rätta med problemen avseende beskattning av konstnärer.

Konstnärsutredningen har i en särskild skrivelse till statsrådet och chefen för utbildningsdepartementet överlämnat synpunkter på skattefrågorna,

11 - 10 0573

för beaktande i samband med skattereformen. Dessa synpunkter sammanfattas här. Jämförelser görs med de skattepropositioner som regeringen nyligen avgivit. Vissa kvarstående frågor som ej berörs i propositionerna behandlas, främst frågorna om ev. beskattning av stipendier samt egenavgifter för konstnärer.

7.2 Dagsläget

En beskrivning av dagens konstnärsbeskattning kan utgå från en indelning av konstnärerna i två grupper. Den första gruppen består av frilansare, t.ex. musiker, skådespelare och dansare, vars verksamhet kan ses som en lång rad av tillfälliga anställningar. Karaktäristiskt är att deras yrke också kan utövas inom ramen för en fast anställning. Denna grupp beskattas normalt i inkomstslaget tjänst. Den andra gruppen består av fria yrkesutövare, t.ex. författare, bildkonstnärer och tonsättare. Dessa beskattas i inkomstslaget rörelse.

Gränsen mellan de två kategorierna kan ibland vara svår att dra. Vidare kan samma gränsdragningsproblematik aktualiseras beträffande vissa enskilda inkomster i en verksamhet. En rörelseidkande konstnär kan t.ex. erhålla konstnärsinkomster som enligt skattelagstiftningens systematik alltid måste hänföras till inkomstslaget tjänst. Hans verksamhet blir därmed skattemässigt fördelad på två olika inkomstslag.

De två konstnärsgrupperna har också i viss mån olika problem i förhållande till skattelagstiftningens innehåll och tillämpning. För frilansarna är det rätten till kostnadsavdrag som står i centrum. För rörelseidkarna är frågeställningarna ofta av betydligt mer komplex natur. Det handlar här om tillämpningen av socialavgiftsreglerna, möjligheter till inkomstutjämning, kostnadsavdrag, uppbördsregler m.m.

Inom rörelsebeskattningen återfinns i dag vissa speciella regler med stor betydelse för konstnärerna. Det viktigaste regelsystemet är lagen om upphovsmannakonto som ger rörelseidkande upphovsmän möjlighet att utjämna inkomster mellan åren. Vidare återfinns i kommunalskattelagens rörelseregler speciella bestämmelser om avdrag för arbetsrum i hemmet och även en erinran om att resor är ett naturligt led i en konstnärlig och litterär verksamhet.

Det är också viktigt att betona att både frilansande och rörelseidkande konstnärer är mycket atypiska i förhållande till andra löntagare och rörelseidkare. Under senare år har det dock skett en viss anpassning hos skattemyndigheterna. Man accepterar i viss mån att konstnärer inte fullt ut agerar som jämförbara rörelseidkare resp. löntagare. Inrättandet av särskilda taxeringsnämnder bl.a. i Stockholmsområdet har lett till en mer konsekvent och rättvis taxering.

Den kritik som konstnärerna i dag riktar mot skattesystemet kan sammanfattas i tre huvudpunkter:

1. Systematiken i skattesystemet tar inte hänsyn till konstnärernas speciella verksamhetsvillkor. Detta leder till tillämpningsproblem, ett komplicerat deklarationsförfarande och ibland till ekonomiska förluster. Som exempel kan nämnas att en konstnärs inkomster delas upp på flera inkomstslag.

   Författaren A har under inkomståret dels haft royaltyinkomster dels fått arvode vid framträdande på bibliotek. Dessutom har han under två månader varit anställd för att leda ett skrivprojekt vid en skola (beredskapsarbete för kulturarbetare).

   I sin deklaration skall A deklarera sin anställningsinkomst i tjänst och resten av intäkterna på rörelsebilaga. Alla avdrag måste fördelas mellan inkomstslagen. Eftersom olika regler gäller för avdragsrätt i tjänst respektive rörelse kan tillämpningsproblem uppkomma. Dessutom måste A i sin rörelsebilaga fördela alla inkomster utifrån socialavgiftsreglerna.

2. Konstnärer medges inte alltid avdrag för sina driftkostnader. Det schablonmässiga avdraget för arbetsrum anses otillräckligt. Resekostnader får ej dras av i tillräcklig omfattning. Skattemyndigheterna förutsätter felaktigt att uppdragsgivare betalar omkostnader för frilansare inom teater- och musikområdet.

3. Ett för högt skatte- och avgiftstryck vid låga inkomstnivåer samt en mycket svårtillämpad socialavgiftslagstiftning. En rörelseidkande konstnär med en årsinkomst på 75 000 kr. kommer 1990 att betala 46 % av sin inkomst i skatt och socialavgifter[1]. En löntagare med samma löneinkomst erlägger endast 29 % i skatt. Att arbetsgivaren också måste erlägga socialavgifter för den anställdes lön påverkar

[1] Om ej annat anges bygger alla skatteberäkningar på gällande skatteskala för inkomståret 1990. Socialavgifter i form av egenavgifter utgår med 34,19 % och kommunalskatten antas vara 30 %.

inte direkt den anställdes inkomstnivå. Detta ser arbetsgivaren i stället som en del av sina allmänna produktionskostnader. Löneutvecklingen för anställda knyts normalt till den allmänna prisutvecklingen i samhället. Konstnärerna har dock alltid haft en svag inkomstutveckling i jämförelse med andra samhällsgrupper. De har vidare haft svårt att värdesäkra sina ersättningar. Än mindre har de lyckats kompensera sig för socialavgifterna. Skatteförmågan hos en konstnär är ofta jämförbar med skatteförmågan hos en anställd låginkomsttagare.

7.3 Skattereformen

7.3.1 Konstnärsutredningens skrivelse

Skatteutredningarna hade som en huvudtes - i den mån man överhuvud taget beaktade den konstnärliga och kulturella verksamhetens särspräglade problem - att man inte skall främja konstnärerna särskilt via skattesystemet: "Om man anser en verksamhet vara konstnärligt värdefull kan de få stöd från samhället på annat sätt" (SOU 1989:33 del III s. 144). Detta låter sig sägas och ter sig från tekniska utgångspunkter rationellt. Den faktiska anslagsfördelningen i stat och kommun låter sig emellertid inte styras av sådana överväganden. Försämringar av konstnärernas ekonomiska situation genom förändringar i skattesystemet leder inte automatiskt till motsvarande ökning av bidrag eller andra former för stöd. Den av utredningen tänkta principen skulle dessutom, om den realiserades, gå stick i stäv mot det klara och uttalade kulturpolitiska önskemålet att samhället så långt som möjligt skall främja konstnärernas förmåga att via sitt eget arbete klara sin försörjning.

Reformeringen av skattesystemet syftar bl.a. till att åstadkomma en ökad enhetlighet. De olika skatteutredningar, som ligger till grund för reformen, har systematiskt undvikit att ta hänsyn till vad man uppfattat vara särintressen. Det är i och för sig en naturlig skattepolitisk strävan, men förslagen skulle, om de genomförts, ha lett till avsevärda försämringar för konstnärerna och därmed direkt motverkat den kulturpolitik som riksdagen fastslagit. Skatteomläggningar enligt förslaget skulle i vissa avseenden ha försvårat för konstnärerna att klara sin försörjning genom inkomster från eget arbete. Därtill kommer att skatteutredarna inte be-

handlade vissa i sammanhanget grundläggande problem, som länge uppmärksammats i debatten. Dit hör främst den s.k. egenavgiftens betydelse för de konstnärligt aktiva. Mot den bakgrunden överlämnade konstnärsutredningen i december 1989 en särskild skrivelse till kulturministern om konstnärernas skatter och avgifter.

Konstnärsutredningen avstyrkte därför bl.a. den förordade principen om *beskattning av stipendier*. Principen synes främst ha motiverats av önskemålet om enhetlighet. Den innebar emellertid en avsevärd försämring av konstnärernas situation. Ett konstnärsstipendium ersätter inte annan arbetsinkomst. Stipendierna innebär inte heller att konstnären avstår från annan beskattningsbar inkomst. Stipendierna utgår i första hand av allmänna medel och de resurser som i övrigt finns för ändamålet är begränsade. Utredningen bedömde det som uteslutet att en stipendiebeskattning helt skulle kunna kompenseras med däremot svarande anslagsökningar. Genomförd på kulturområdet skulle principen alltså innebära en avsevärd försämring för konstnärskollektivet.

Utredningen avrådde också från den föreslagna omfattningen av *mervärdeskatteplikten*, som skulle ha fört in nästan samtliga konstnärskategorier i mervärdeskattesystemet. Om förslaget genomförts skulle det lett till svåra ekonomiska och administrativa problem för konstnärerna utan att staten får ökade intäkter av någon betydelse. I den nya lagstiftningen bör nuvarande undantag för alster av bildkonst finnas kvar. Vidare bör undantag införas för immateriella rättigheter samt tjänster inom det konstnärliga och litterära området.

Förslaget att avskaffa lagen om *upphovsmannakonto* innebar att konstnärerna skulle ha förlorat sina möjligheter att utjämna upphovsrättsliga intäkter mellan åren. De nya reserveringsmöjligheter som införs i enskild näringsverksamhet utgör inget alternativ, då dessa förutsätter eget kapital eller anställda i verksamheten. Utredningen föreslog därför att rätten till avsättning på upphovsmannakonto skall finnas kvar även i framtiden.

Förslaget om *höjt vinstkriterium* i det nya inkomsslaget näringsverksamhet i kombination med ojämna inkomstförhållanden skulle medföra negativa effekter för ett stort antal konstnärer. Om förslaget genomförts skulle det ha funnits en uppenbar risk för att en konstnär som redovisar underskott åter blir betraktad som hobbyverksam. Utredningen föreslog därför att yrkesmässigheten hos en konstnärlig och litterär yrkesutövare

skulle bedömas med beaktande av att ojämna inkomstförhållanden är normalt förekommande i sådan verksamhet.

De föreslagna reglerna om *förbud mot kvittning av underskott mellan olika inkomstslag* skulle också ha lett till problem för många konstnärer. Systematiken i skattelagstiftningen tar idag inte hänsyn till dessas gruppers speciella verksamhetsvillkor. En rörelseidkande konstnär kan därför erhålla konstnärsinkomster som måste deklareras i inkomstslaget tjänst. Hans verksamhet blir därför skattemässigt fördelad på två olika inkomstslag. I en underskottsituation skulle, enligt föreslagna regler, inte kvittning få ske. Utredningen föreslog därför att konstnärer skulle få rätt att hänföra inkomst av tillfällig anställning till inkomstslaget näringsverksamhet. Detta under förutsättning att anställningsinkomsten kan anses som ett naturligt utflöde av en yrkesmässigt bedriven konstnärlig och litterär verksamhet.

Vidare fäste utredningen uppmärksamheten på ett välkänt problem som inte beaktats i skatteutredningarna. Det hör samman med skattemyndigheternas bristande kännedom om konstnärernas arbetssituation. Det medför att konstnärerna vid taxeringen inte beviljas berättigade *avdrag för omkostnader* i den konstnärliga verksamheten. Därför bör i anvisningarna för inkomstslaget tjänst föras in en erinran om att frilansverksamhet normalt medför förhöjda kostnader för intäkternas förvärvande. För rörelseidkande konstnärer föreslås utvidgade möjligheter till avdrag för arbetsrum och utlandsresor.

Konstnärsutredningen tog till sist upp frågan om konstnärernas egenavgifter. Ett av de stora problemen för rörelseidkande konstnärer är att deras marginalskatt i praktiken är hög även vid låga inkomster beroende på uttaget av socialavgifter i form av egenavgifter. Då sambandet mellan avgift och förmån i stor utsträckning försvunnit utgör en betydande andel av egenavgifterna i realiteten en skatt. Konstnärerna har låg skatteförmåga och har också haft svårt att kompensera sig för egenavgifterna. Det kan därför anses önskvärt att på något sätt åstadkomma en lättnad för dessa grupper.

Konstnärsutredningen föreslog en lösning utanför skattesystemets ram i form av ett nytt generellt verkande kulturstöd med syfte att minska effekterna av avgiftsbelastningen på konstnärernas arbetsinkomster. Genom en ny förordning skulle alla rörelseidkande upphovsmän på kul-

turområdet ges rätt att söka stöd för sin konstnärliga verksamhet från *en ny egenavgiftsfond*. I princip skulle det vara fråga om att efter särskild prövning utbetala ett särskilt stöd i förhållande till hur stora egenavgifter den enskilde konstnären erlagt. Ett maximalt stödbelopp borde fastställas. Om detta bestäms till 15 000 kr. får en konstnär med en årsinkomst upp till 90 000 kr. samma disponibla inkomst som en löntagare med motsvarande lönenivå. Stödet bör vara skattefritt annars försvinner en stor del av dess effekt. Hanteringen av den nya stödordningen kan lämpligen knytas till en befintlig myndighet, t.ex. konstnärsnämnden.

Ett rimligt antagande (baserat på konstnärsorganisationernas medlemstal, inkomstundersökningar m.m.) är att systemet årligen skulle beröra ca 3 000 personer. Med de begränsningar som finns i förslaget skulle kostnaden för stödet uppgå till ca 25 milj.kr. per år.

7.3.2 Regeringens skattepropositioner 1989/90: 110–111

I de nyligen presenterade skattepropositionerna har regeringen tagit hänsyn till de invändningar som riktades mot de ursprungliga förslagen.

Regeringen föreslår bl.a. följande:

att upphovsmannakontot bibehålls.

att nuvarande krav för att en verksamhet skall anses som rörelse (näringsverksamhet) kvarstår. Ett högt vinstkriterium kan medföra en ökad risk för att seriös konstnärlig och litterär verksamhet blir bedömd som hobby.

att underskott i konstnärlig och litterär näringsverksamhet, under vissa förutsättningar, får dras av mot inkomst av tjänst.

att undantaget från mervärdeskatteplikt bibehålls vad avser alster av bildkonst som ägs av upphovsmannen eller hand dödsbo.

att immateriella rättigheter omfattas av mervärdeskatteplikt. Från skatteplikt undantas dock upplåtelse eller överlåtelse av vissa rättigheter, enligt lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk, under förutsättning att den som förfogar över verket är upphovsmannen

eller hans dödsbo. Undantaget omfattar också konstnärers framförande av litterära eller konstnärliga verk.

att regeringen avser att återkomma i stipendiebeskattningsfrågan så snart stiftelse- och föreningsskattekommittén avlämnat sitt betänkande.

Sammanfattningsvis innebär innehållet i propositionerna att konstnärernas skattesituation, efter skattereformen, är relativt oförändrad. Ett betydande reformbehov kvarstår och det finns därför anledning att åter behandla några av de punkter som togs upp i vår tidigare skrivelse.

7.4 Stipendier

Konstnärer mottar i viss omfattning bidrag från stat och kommun samt från privata organisationer och stiftelser. Till detta kommer förekomsten av belöningar och priser inom det konstnärliga området. Gemensamt för alla dessa intäkter är deras absoluta anknytning till den konstnärliga verksamheten samt deras stora betydelse för den enskilde konstnärens ekonomiska situation. Den här kategorin intäkter är mindre förutsebara än andra slags intäkter i verksamheten. Det finns alltid ett stort osäkerhetsmoment dvs. erhållandet av intäkten påverkas av förhållanden utanför den enskilde konstnärens kontroll.

Beskattningen av stipendier har ingen anknytning till konstnärsbeskattningen i övrigt. Gällande rätt kan sammanfattas på följande sätt: Utbildningsstipendier är skattefria enligt 19 § KL. Övriga statliga och privata stipendier följer praxis för beskattning av periodiska understöd. Periodicitet och därmed skatteplikt föreligger om bidraget utgått under minst tre år i följd. Den fasta treårsgränsen har troligen sitt ursprung i praktiska överväganden men kan också anses som en tillämpning av skatteförmågeprincipen. Punktstipendier som utgår under högst två år blir därför normalt skattefria. Denna skattefrihet förutsätter att mottagaren inte är skyldig att utföra någon motprestation för att erhålla stipendiet. Vad avser statliga och kommunala bidrag kan man utgå ifrån att sådant krav inte föreligger. Praxis har dock prövat frågan i samband med privata stipendier. Finns det tecken på att stipendiet utgör maskerad ersättning för kommande eller utfört arbete sker beskattning. För tävlingspriser och konstnärliga belöningar gäller analogt att dessa är skattefria under förutsättning att mottagaren inte utfört någon prestation i syfte att få priset.

Om en författare lämnar in ett manus till en romanpristävling blir utgående prissumma således beskattad.

En av de viktigaste målsättningarna i skattereformen är att skattskyldiga med samma inkomst skall betala samma skatt. Mot bakgrund av detta kan det förefalla logiskt att inkomstbeskatta och socialavgiftsbelägga alla former av stipendier. Detta antagande bygger dock på helt felaktiga förutsättningar.

Bristande neutralitet i skattesystemet uppkommer om en skattskyldig kan välja mellan att ta ut en skattefri förmån i stället för en fullt beskattad lön. En sänkning av marginalskattesatserna i kombination med en breddad skattebas, dvs. alla förmåner beskattas fullt ut, innebär att förmån och lön blir två likvärdiga alternativ.

Detta resonemang kan dock inte tillämpas på konstnärer och deras stipendier. Ett stipendium ersätter aldrig annan arbetsinkomst. En författare kan inte uppmana sitt förlag att betala en royalty i form av stipendium. I rättspraxis har all anknytning mellan utgivare och mottagare lett till beskattning. Stipendierna innebär inte heller att konstnären avstår från annan beskattningsbar inkomst. Bidraget syftar till att premiera eller på annat sätt belöna en konstnär.

Konstnärsutredningen anser därför tilläggsdirektiven till stiftelse- och föreningsskattekommittén ger felaktiga grundförutsättningar för utredningsarbetet genom att uttala följande:

> "I ett skattesystem där man eftersträvar neutralitet är det angeläget att alla ersättningar som i grund och botten har karaktär av lön också behandlas som sådan. En neutral behandling av löneinkomster är också eftersträvansvärd i socialavgiftshänseende. Kommittén bör därför också ta ställning till hur och i vilken utsträckning stipendier och liknande bidrag bör avgiftsbeläggas."

Ett uttalande av detta slag anlägger en snäv skatteteknisk syn på vad som nu är en kulturpolitisk fråga.

Stipendierna utgår i första hand av allmänna medel. Vidare existerar inom stiftelser, fonder, vissa organisationer och företag, medel som är destinerade till konstnärsstipendier, priser och belöningar. Dessa medel har ofta byggts upp under en lång tidsperiod. Resurserna är således begränsade och kan inte plötsligt föröka sig. För bidragsmyndigheterna är

skattefriheten väsentlig då den ger möjlighet att fördela bidragen utan hänsynstagande till mottagarens skattesituation.

Ett genomförande av principen om stipendiebeskattning skulle drastiskt försämra konstnärernas arbetssituation och förändra förutsättningarna för en väl fungerande stödform inom kulturlivet. Detta utan att staten vinner några nya betydande inkomster. Förändringen skulle utan tvekan också medföra krav på kraftigt höjda statliga anslag inom konstnärsområdet.

Konstnärsutredningen anser att nuvarande praxis bör tillämpas även i framtiden. Om lagstiftningen anses nödvändig bör skattefrihet explicit införas i 19 § KL.

7.5 Kostnader i konstnärlig verksamhet

Att driftkostnader i konstnärlig verksamhet ofta orsakar tillämpningsproblem beror på flera faktorer. För det första existerar ofta en direkt anknytning till privatlivet. Som exempel kan nämnas arbetsrum i anslutning till bostad. För det andra saknar ofta skattemyndigheten kännedom om konstnärernas arbetssituation. Om konstnärerna vid taxeringen inte medges berättigade avdrag leder detta till en betydande merbeskattning av dessa grupper. Hithörande frågor bör ses över

Frilansverksamhet

Allmänt sett är problemen mest besvärande för frilansare t.ex. skådespelare, musiker, dansare, regissörer, koreografer och journalister. Dessa deklarerar sin verksamhet i inkomstslaget tjänst och drabbas därför av taxeringsnämndernas mycket restriktiva syn på avdragsfrågorna. Det finns exempel på frilansande skådespelare som själva tvingats betala betydande belopp för smink, hårvård, telefon, resor och litteratur. Taxeringsnämnden har trots detta nekat avdrag med hänvisning till begreppet privata levnadskostnader. Vidare förutsätts det att verkligt nödvändiga kostnader alltid betalas av uppdragsgivaren. Något som inte förekommer inom frilanssektorn.

Därför bör i anvisningarna till inkomstslaget tjänst införas en erinran om att frilansverksamhet normalt medför förhöjda kostnader för intäkternas förvärvande. Anvisningen kan utformas generellt (för all frilansverksamhet) eller direkt hänvisa till frilansverksamhet inom det konstnärliga området. En sådan erinran i kombination med utbyggda anvisningar från RSV bör leda till att problemen minskar i omfattning. En sådan effekt kunde tydligt spåras när man i kommunalskattelagen införde en påminnelse om att resor kan ingå som ett naturligt led i en konstnärlig och litterär verksamhet.

För *rörelseidkande konstnärer* föreligger ett reformbehov avseende två speciella kostnadsavdrag, avdrag för arbetsrum och utlandsresor.

Arbetsrum

1984 infördes en generell rätt till avdrag för arbetsrum i anslutning till bostad. Denna innebär att avdrag medges antingen för verklig kostnad eller för en schablonkostnad, f.n. 4 000 kr. i lägenhet och 2 000 kr. i villa. För erhållande av schablonavdrag krävs endast att man arbetat i hemmet minst 800 timmar under beskattningsåret, vilket motsvarar en knapp halvtid. För att få avdrag med verklig kostnad (andel av hyra eller motsvarande) krävs enligt rättspraxis att rummet är helt avskilt från övriga bostaden dvs. att det existerar separat ingång utifrån. För konstnärsateljé medges, enligt praxis, dock avdrag även om egen ingång saknas. Skälet är att det förvaras kemikalier i lokalen som anses förhindra privat nyttjande. Övriga konstnärskategorier t.ex. författare, dramtiker, tonsättare m.fl. erhåller normalt endast schablonavdrag. Detta avdrag motsvarar i lägenhet, räknat på en genomsnittlig hyresnivå för landet, ett arbetsrum på 3x3m^2.

Dagsläget på bostadsmarknaden innebär att det är omöjligt för konstnärer att välja lägenhet eller hus där det finns tillgång till en separat arbetsdel. Att hyra en speciell arbetslokal är ofta för dyrt - särskilt i storstäderna. Ofta krävs också tillgång till arbetslokalen dygnet runt. Dessa fakta innebär att en stor andel konstnärer i dag inte medges avdrag för sina verkliga arbetsrumskostnader. Inom den närmaste framtiden kan vi också påräkna höjda boendekostnader i samhället vilket ytterligare minskar värdet av schablonavdraget. Avdraget har också urholkats då det legat på samma nivå, sedan införandet 1985.

För att på ett enkelt sätt höja och även för framtiden värdesäkra avdragsrätten för arbetsrum i bostaden bör avdragsrätten knytas till basbeloppet. Avdrag bör medges med 25 % av basbeloppet i lägenhet (1989: 6 975 kr.) samt 15 % av basbeloppet i villa (1989: 4 185 kr.).

Resor

Att resor är ett naturligt led i en konstnärlig och litterär verksamhet slås uttryckligen fast i anvisningarna till inkomstslaget rörelse. Införandet av detta stadgande har medfört att konstnärerna idag har lättare att få igenom avdrag för sina resor. Fortfarande uppkommer dock tvister vid fastställande av avdragens storlek.

I teorin skall avdrag medges för styrkta kostnader dvs. kvitton skall finnas för varje måltid, varje telefonsamtal m.m. Många arbetsresor för konstnärer går dock till delar av världen där verifikationer är ett okänt begrepp. Att under en resa föra noggrann bok över sina utlägg är ofta svårt. Att dokumentera själva resan genom anteckningar, fotografering och filmning kan för den enskilde konstnären förefalla angelägnare än bokföring.

För att förenkla taxeringsförfarandet bör en schablonregel införas i anslutning till den tidigare nämnda anvisningspunkten.

Kostnader för utlandsresor i konstnärlig och litterär verksamhet skall utöver styrkta kostnader för resa och logi, om ej annat yrkas, beräknas till 50 % av det för resmålet gällande statliga utlandstraktamentet.

Genom att medge schablonavdrag på en relativt låg nivå förhindras också missbruk av den föreslagna regeln. Samtidigt beaktas inbesparade levnadskostnader under resan.

7.6 Egenavgifter

Konstnärerna och egenavgifterna - förslag till ny stödordning

Ett av de stora problemen för rörelseidkande konstnärer är att deras marginalskatt även vid låga inkomstnivåer är hög beroende på uttaget av socialavgifter i form av egenavgifter. Detta förhållande kommer att bestå även efter skattereformens genomförande.

Från statsmakterna har det alltid hävdats att även låginkomsttagare måste betala avgifter för att erhålla sociala förmåner. I föreliggande skatteutredningar fastslås dock att sambandet mellan avgift och förmån har försvunnit. En stor del av utgående avgifter utgör i realiteten en skatt. Av denna orsak kommer i framtiden även pensionärernas förvärvsinkomster att belastas med en andel av de totala socialavgifterna, s.k. löneskatt.

Mot detta ska ställas det faktum att konstnärerna ofta har mycket låg skatteförmåga. Till skillnad från andra rörelseidkare fortsätter man ofta att driva sin verksamhet även om den är olönsam. Eftersom det ekonomiska utbytet inte utgör något mått på konstnärlig kvalitet är det till och med ett önskvärt beteende. Historiskt sett är det också lite av en slump att konstnärerna blivit skyldiga att själv betala sina sociala kostnader. Det är resultatet av att konstnärerna i allmänhet är svaga avtalsparter och att man i skattesammanhang hänförts till kategorin rörelseidkare.

Med tanke på att de kommande marginalskattesänkningarna i mycket liten omfattning förbättrar konstnärernas ekonomi kan det anses önskvärt att åstadkomma en lättnad vad avser socialavgiftsansvaret. En konstnär borde för en viss inkomst erlägga högst samma skatt som en motsvarande anställd löntagare. Frågan är hur detta ska genomföras.

En lösning är att inom ramen för socialavgiftslagstiftningen befria konstnärerna som grupp från egenavgifter. Ett annat alternativ är att undanta vissa inkomster från avgifter. Båda metoderna innebär stora tillämpningssvårigheter och skulle också medföra rättvisediskussioner i förhållande till andra småföretagare. Skattemyndigheten skulle tvingas bevaka om en person alternativt en inkomst skulle undantas vid avgiftsdebiteringen. Besluten skulle bli föremål för överklagande. Besvärliga gränsdragningsproblem skulle uppkomma. Andra grupper kan komma att

kräva likartad behandling med hänvisning till kravet på enhetlig behandling *inom* skattesystemet.

Därför bör frågan lösas utanför skattesystemets ram genom ett generellt verkande kulturstöd i syfte att undanröja den hårda avgiftsbelastningen på konstnärernas inkomster. Förslaget innebär en väsentlig lindring av en pålaga som av konstnärskollektivet uppfattats som orättvis och skadlig. I praktiken innebär förslaget en maximerad återbetalning av egenavgifter. Detta är en viktig åtgärd också med tanke på att konstnärer ofta har låga pensioner och fortsätter sin konstnärliga verksamhet i hög ålder. För dessa grupper innebär de nya socialavgiftsreglerna kraftiga försämringar. Vidare kan man se förslaget som ett försök att göra konstnärerna mer självförsörjande. Det nya kulturstödet kan i någon mån få s.k. dynamiska effekter inom kultursektorn.

Stödet föreslås utformat efter följande modell:

Enligt en ny förordning ges alla rörelseidkande upphovsmän rätt att söka stöd för sin konstnärliga verksamhet från den nya egenavgiftsfonden.

I samband med upprättande av sin deklaration lämnar den rörelseidkande konstnären också in en ansökan till fonden. Stödet kan endast utgå till fysisk person som bedriver näringsverksamhet enskilt. Den som driver verksamhet i bolagsform får ej använda stödordningen.

I sin ansökan anger konstnären totalsumman av inkomster för vilka han själv erlägger egenavgifter. Därefter anger han totalsumman av inkomster för vilka stöd kan utgå. De stödberättigade inkomsterna finns uppräknade i fondförordningen. I första hand avses upphovsrättsliga ersättningar men även närliggande ersättningar som t.ex. författarpenning bör ingå. I ansökan lämnar konstnären sitt medgivande till att fonden från skattemyndigheterna dels kan begära in deklarationskopia, dels uppgift om totalt debiterade egenavgifter för det aktuella beskattningsåret.

När ansökningen kommit in till fonden registreras den på personnummer. Detta sker i början av april. Under sommaren och hösten genomförs vissa stickprovskontroller dvs. att lämnade uppgifter stämmer överens med ingiven deklaration. I samband med att skattemyndigheterna debiterar egenavgifter för föregående inkomstår, begär fonden ut dessa uppgifter från myndigheterna. Därefter kan fonden med stöd av den för-

delning som finns angiven i konstnärens ansökan snabbt utbetala aktuellt belopp. För att eliminera effekten av s.k. avsättning för egenavgifter i självdeklarationen (vilket medfört en skattelättnad för konstnären) bör beloppet vara maximerat till 70 % av debiterade egenavgifter på den andel av totalinkomsten som berättigar till stöd. Ett maximalt stödbelopp bör fastställas. Om detta bestäms till 15 000 kr. får en konstnär med en årsinkomst upp till 90 000 kr. samma disponibla inkomst som en löntagare med motsvarande lönenivå.

Två exempel kan illustrera den enkla teknik som används för att åstadkomma denna effekt:

Bildkonstnären A har sålt tavlor för med 110 000 kr. (brutto) under inkomståret. Efter avdrag är hennes nettointäkt före avsättning för egenavgifter 90 000 kr.

I samband med upprättande av självdeklaration i mars, ansöker A om stöd enligt den nya förordningen. Hon anger då i ansökan att hennes inkomster till 100 % består av upphovsmannaintäkter, dvs. ersättning för överlåtelse av konstnärligt verk. Ansökan kommer in till fondmyndigheten, registreras och i december får myndigheten uppgift från skatteverket. A:s påförda egenavgifter uppgår till 23 078 kr. A erhåller då stöd med 70 % x 23 078 kr,. dock maximerat till 15 000 kr.

För A:s del innebär det att hon i vanlig ordning erhåller sin skattsedel med debiterad skatt och egenavgifter i december månad. I början av påföljande år erhåller hon en utbetalning från den nya fonden med 15 000 kr. Detta får till effekt att hennes totala skatt efter avräkning för bidraget uppgår till endast 27 053 kr. En löntagare med 90 000 kr. i anställningsinkomst betalar inkomstskatt med 26 400 kr.

Löntagaren och konstnären A har därmed erhållit ungefär samma disponibla belopp.

Författaren B har dels författarverksamhet dels konsultuppdrag. Han har under året erhållit 50 000 kr. i royalties och 50 000 kr. i konsultinkomster. För båda inkomsterna skall han själv erlägga egenavgifter. Hans nettointäkt i rörelsen efter avdrag uppgår till 80 000 kr.

B ansöker om bidrag till egenavgifter och anger i sin ansökan att han haft 50 000 kr. i bidragsberättigad inkomst samt 50 000 kr. i annan inkomst för vilken han själv ska erlägga egenavgifter. Vid debitering av egenavgifter kommer B att påföras 20 514 kr. Hans fördelningsnyckel har av fondmyndigheten fastställts till 50 % dvs. B har rätt till bidrag för hälften av sina debiterade egenavgifter x 70 %. Bidrag utgår med 7 179 kr.

Effekten är att avgiftsbelastningen undanröjs på royaltyinkomsten men kvarstår för konsultinkomsten.

Bidraget bör vara skattefritt annars försvinner en stor del av dess effekt.

Hanteringen av den nya stödordningen kan lämpligen knytas till en befintlig myndighet t.ex. konstnärsnämnden. Rätten till bidrag skall alltid vara beroende av att ansökan inges inom en viss ansökningsperiod.

Systemet är mycket enkelt att bygga upp och möjligheterna till missbruk är få. Anknytningen till näringsverksamhet och upphovsrättslag har tidigare prövats i lagstiftningen om upphovsmannakonto. Erfarenhetsmässigt visar det sig att få gränsdragningsproblem uppkommer. Egenavgiftsfondens styrelse bör ha möjlighet att självständigt fatta beslut i dessa frågor.

Ett rimligt antagande (baserat på konstnärsorganisationernas medlemstal, inkomstundersökningar m.m.) är att systemet årligen berör ca 3 000 personer. Då rörelseidkande konstnärer (de flesta återfinns inom bildkonstnärsområdet) har mycket låg medelinkomst är det rimligt att anta att kostnaden för stödet uppgår till ca 25 miljoner per år.

8 Bidrag och ersättningar

8.1 Inledning

Kapitlet inleds med en beskrivning av det statliga stöd som förmedlas av konstnärsnämnden och författarfonden. Därefter gör utredningen en bedömning av de offentliga direkta bidragens betydelse i förhållande till andra former för stöd till konstnärer. Vissa förslag presenteras med syfte att förstärka stödet. Mot bakgrund av de strävanden som pågår att förnya den statliga förvaltningen lägger utredningen också fram vissa synpunkter avseende den nuvarande organisations- och anslagsstrukturen.

8.2 Konstnärsnämnden

8.2.1 Myndighetens uppgift

Konstnärsnämnden inrättades år 1976 med uppgift att handha ärenden om bidrag till konstnärer. Den övertog då uppgifter som tidigare hade skötts av konstnärsstipendienämnden, Konstakademien och Musikaliska akademien. Nämnden skall också hålla sig underrättad om konstnärernas ekonomiska och sociala förhållanden och tillsammans med styrelsen för Sveriges författarfond avge förslag till regeringen om innehavare av inkomstgaranti för konstnärer.

Genom förändringen 1976 ville statsmakterna skaffa sig bättre överblick över behoven och främja samordningen av stödet till konstnärerna. Förutsättningarna för att uppnå dessa syften skapades genom att grupper av aktiva konstnärer fick i uppgift att fördela de pengar som står till förfogande inom olika konstområden.

12 - 10 0573

8.2.2 Avsikten med konstnärsstödet

I en rad propositioner och riksdagsbeslut har statsmakterna formulerat målen för konstnärsstödet. De kan sammanfattas på följande sätt.

Stödet skall ges till yrkesverksamma konstnärer, som dokumenterat arbete av god konstnärlig kvalitet. Vid fördelningen skall hänsyn tas också till de sökandes ekonomiska förhållanden. Bidragen och ersättningarna skall vara tillräckligt stora för att ge mottagarna möjlighet att ägna sig åt sin konst. Såväl unga som mer etablerade konstnärer skall stödjas. Bidrag skall utgå till konstnärer som är bosatta i olika delar av landet och som företräder olika genrer, stilar och tekniker. Vid fördelningen av projektbidrag skall behovet av att utveckla uttryckssätt som lätt kan uppfattas av handikappade uppmärksammas.

8.2.3 Ersättningar och bidrag

De medel som konstnärsnämnden fördelar anvisas under två anslag i statens budget, nämligen G 4. Visningsersättning åt bild- och formkonstnärer och G 5. Bidrag till konstnärer. Uppgifterna i det följande är hämtade ur årets budgetproposition (prop. 1989/90:100).

Visningsersättningen utgår till bild- och formkonstnärer för att konstnärliga verk i offentliga institutioners ägo visas för allmänheten eller används på annat allmännyttigt sätt. Medlen tillförs Sveriges bildkonstnärsfond. Dess styrelse ingår i konstnärsnämnden. Anslaget uppgick 1989/90 till 38 000 000 kr. För 1990/91 föreslås 39 520 000 kr.

Ersättning ur fonden kan utgå till konstnär som är svensk medborgare eller har sin vanliga vistelseort i Sverige. Ersättningen skall användas till ändamål som i första hand syftar till att ge yrkesverksamma konstnärer ekonomisk och arbetsmässig trygghet. Styrelsen för fonden har enligt uttalande av departementschefen (prop. 1981/82:100 bil. 12 s. 32) stor frihet att bestämma hur fonden skall användas.

Anslaget Bidrag till konstnärer innehöll budgetåret 1989/90 åtta olika anslagsposter. Två av dem fördelades av styrelsen för Sveriges författarfond. Konstnärsnämnden fördelade de övriga sex (anslagspostens storlek inom parentes).

3. Bidrag till bild- och formkonstnärer (4 923 000 kr.)
4. Bidrag till upphovsmän på musikområdet (2 535 000 kr.)
5. Bidrag till scen- och filmkonstnärer samt musiker och sångare (8 892 000 kr.)
6. Särskilda insatser för upphovsmän på musikområdet samt musiker och sångare (1 097 000 kr.)
7. Särskilda insatser på filmområdet (200 000 kr.)
8. Statistisk undersökning av konstnärers ekonomiska och sociala förhållanden (500 000 kr.).

Anslagen till stöd åt konstnärer har regelmässigt räknats upp med tre à fyra procent. Därutöver har konstnärsstödet vid flera tillfällen tillförts ytterligare medel.

År 1982 tillkom visningsersättningen som senare höjts successivt.

År 1984 tillfördes nämnden 0,3 milj.kr. för tonsättare och koreografer.

År 1988 tillkom en ny anslagspost på 1 milj.kr. för upphovsmän på musikområdet samt för musiker och sångare. Samtidigt tillfördes nämnden 0,3 milj.kr. för att särskilt beakta dansarnas situation.

År 1989 höjdes anslagsposten Bidrag till bild- och formkonstnärer med 1,4 milj.kr. Därutöver räknades anslagsposten Bidrag till konstnärer på ton- och scenområdet upp med 0,65 milj.kr. utöver priskompensationen.

Sammanfattningsvis har stödet till bild- och formkonstnärer under 80-talet höjts med 20 milj.kr. Bidragen till upphovsmän på musikområdet har under samma tid höjts med ca 0,9 milj.kr., till musiker och sångare med 0,5 milj.kr. och till scen- och filmkonstnärer med ca 0,6 milj.kr., allt i nominella belopp.

Under tio år har både antalet sökande och antalet mottagare ökat i de flesta konstnärskategorier. Det har bl.a. fått till följd att realvärdet av det genomsnittliga bidragsbeloppet är lägre än för tio år sedan.

8.2.4 Konstnärsnämndens organisation

Konstnärsnämnden leds av en styrelse, som ansvarar för verksamheten.

Fyra organ fördelar bidrag och ersättningar till olika konstnärskategorier, nämligen styrelsen för Sveriges bildkonstnärsfond och tre arbetsgrupper, en för upphovsmän på musikområdet, en för musiker och sångare och en för scen- och filmkonstnärer.

Konstnärsnämndens styrelse beslutar bl.a. om anslagsframställning och årsbokslut och i anledning av revisionsberättelse. Styrelsen beslutar vidare i frågor som inte skall avgöras av de fyra organen, om den närmare fördelningen av ärenden dem emellan, om fördelningen av anslag mellan olika organ, såvida den inte fastställts av regeringen, samt i frågor som är av principiell betydelse eller annars av större vikt.

Vid konstnärsnämnden finns ett kansli, som svarar för den löpande verksamheten.

Konstnärsnämndens styrelse består av 13 ledamöter som utses av regeringen. Ordföranden och ytterligare några ledamöter är lekmän, dvs. företräder allmänintresset; de övriga representerar olika konstarter.

Styrelsen för Sveriges bildkonstnärsfond består av 13 ledamöter. Ordföranden, vice ordföranden och ytterligare en ledamot samt suppleanter för dessa förordnas av regeringen. Övriga ledamöter och suppleanter för dessa utses av Konstnärernas Riksorganisation (6), Föreningen Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare (2), Föreningen Svenska Tecknare (1) och Svenska Fotografernas Förbund (1).

Ordförande och ledamöter i de tre arbetsgrupperna förordnas av regeringen. Arbetsgrupperna utser inom sig vice ordförande. Samtliga ledamöter utom ordföranden representerar olika fackliga konstnärsintressen.

Arbetsgruppen för upphovsmän på musikområdet består av nio ledamöter.

Arbetsgruppen för musiker och sångare består av 13 ledamöter.

Arbetsgruppen för scen- och filmkonstnärer består av elva ledamöter.

För handläggning av frågor rörande s.k. integrerad konst, dvs. ansökningar som inte direkt kan hänföras till något enskilt organs arbetsområde, har det funnits ett för berörda organ gemensamt beredningsutskott.

8.2.5 Granskningsarbetet

Granskningen av ansökningarna från konstnärerna är det viktigaste och mest omfattande i myndighetens verksamhet.

Budgetåret 1988/89 inkom till konstnärsnämnden 1 714 ansökningar om bidrag till konstnärer på ton-, scen- och filmområdena, vilket var något färre än föregående budgetår.

Samma år inkom 2 842 ansökningar om ersättningar och bidrag på bild- och formområdet, jämfört med 3 040 föregående budgetår.

Vart och ett av de fyra organ, som handlägger frågor om ersättningar och bidrag till konstnärer inom sina resp. verksamhetsområden tillsätter erforderliga granskningsgrupper för det förberedande arbetet med granskning av ansökningar.

Bildkonstnärsfondens verksamhet omfattar fem områden, nämligen bildkonst, konsthantverk, teckning/illustration, fotografi och arkitektur. Fondstyrelsen är indelad i nio granskningsgrupper.

Fondstyrelsen har också en särskild granskning av arbetsprover. Denna har de senaste två åren ägt rum i förhyrda lokaler i Hammarbyskolan. Verksamhetsåret 1988/89 har 750 konstnärer anmodats inlämna arbetsprover, varav 391 målare, grafiker och skulptörer, 58 textilkonstnärer, 131 keramiker och övriga konsthantverkare, 16 tecknare och illustratörer samt 154 fotografer. Granskningen omfattade ca 1 500 originalverk (måleri, grafik, skulptur och textil) samt ca 3 000 diabilder och fotografier.

8.2.6 Bidragsfördelning

Konstnärsnämndens fördelning av bidrag och ersättningar budgetåret 1988/89 framgår av följande sammanställningar:

Ton- och scenområdena

Antal bidrag	Utdelat belopp
243 konstnärsbidrag	4 544 000
140 konstnärsbidrag för resa	1 784 500
10 projektbidrag	895 000
4 pensionsbidrag	40 000
7 tillfälliga bidrag	45 500
Summa	**7 309 000**

Av 1 714 sökande har alltså 397 (23 %) erhållit någon form av bidrag, de tillfälliga bidragen ej medräknade. Härtill kommer 25 femåriga konstnärsbidrag och 78 pensionsbidrag som beslutats under tidigare år.

Bidragens storlek varierar, beroende på de ändamål för vilka de sökts. Femårsbidragen har utgått med 53 000 kr. och 62 000 kr., pensionsbidragen med 10 000 kr.

Bild- och formområdet

Antal ersättningar och bidrag	Utdelat belopp
2 012 individuella visningsersättningar	6 039 000
117 grundersättningar	1 310 400
632 arbetsbidrag	18 980 000
54 resebidrag	471 500
48 projektbidrag	2 722 000
19 pensionsbidrag	190 000
13 tillfälliga bidrag	75 000
64 bidrag för utställning i utlandet	430 100
Summa	**30 218 000**

Totalt har 3 216 ersättningar och bidrag betalats ut. Av dem är 1 951 sådana som tidigare beslutats, nämligen 1 578 individuella visningsersättningar (utgår tills vidare), 117 grundersättningar (utgick detta år för sista gången) och 256 pensionsbidrag (utgår tills vidare).

Under året beslöt fondstyrelsen dela ut 735 bidrag, vilket motsvarar 26 % av de 2 842 ansökningarna (häri ingår inte individuell visningsersättning, tillfälliga bidrag eller bidrag till utställning i utlandet).

Individuell visningsersättning har utgått med 3 000 kr., arbetsbidragen med 20 000, 30 000 och 40 000 kr. samt pensionsbidragen med 10 000 kr. Storleken av övriga bidrag varierar.

8.2.7 Inkomstgarantier

Enligt förordningen(1976:504) om inkomstgarantier för konstnärer kan inkomstgaranti beviljas konstnärer som står för konstnärlig verksamhet av hög kvalitet och stor betydelse för svenskt kulturliv. Beslut om innehavare av inkomstgaranti fattas av regeringen efter gemensamt förslag av konstnärsnämnden och styrelsen för Sveriges författarfond eller efter yttrande av dessa organ.

Inkomstgaranti kan per år uppgå till högst fem gånger basbelopp som enligt lagen (1962:381) om allmän försäkring gällde vid kalenderårets ingång. Det för kalenderåret 1990 fastställda basbeloppet är 29 700 kr. Garantins maximibelopp för år 1990 uppgår därför till 148 500 kr. Detta minimibelopp minskas med innehavarens årsinkomst upp till ett basbelopp med 75 % av årsinkomsten i övrigt.

Regeringen har för budgetåret 1989/90 fastställt antalet inkomstgarantier till 138. Härav avser nio garantirum personer som innehaft tidsbegränsade lärartjänster inom högre utbildning och ett garantirum professor Pontus Hultén.

Till konstnärsnämnden har under detta budgetår inkommit 15 framställningar med förslag till innehavare av inkomstgaranti, avseende 13 olika konstnärer. Konstnärsnämnden har tillsammans med styrelsen för Sveriges författarfond avgivit tio förslag till nya innehavare av inkomstgaranti för konstnärer. Regeringen har beslutat i enlighet med förslagen.

8.3 Författarfonden

8.3.1 Allmän översikt

Den statliga biblioteksersättningen har, som framgår av sammanställningen nedan, nått en betydande nivå.

1988/89	Utgift	55 188 000
1989/90	Anslag	62 054 000
1990/91	Förslag	(kan ej anges)

Sveriges författarfond bildades år 1955 med ändamål att ta emot och administrera den så kallade biblioteksersättningen, om vilken riksdagen fattat beslut året dessförinnan. Biblioteksersättningen utgår av statsmedel till författare, översättare och bokillustratörer (tecknare och fotografer) för folk- och skolbibliotekens utnyttjande av deras verk.

"Fonden" består alltså av de medel som riksdagen årligen anslår i biblioteksersättning. Fondstyrelsens huvuduppgift är att förmedla ersättningen till upphovsmännen - dels direkt i relation till utnyttjandet, dels i andra former som anges i förordningen (1962:652) om Sveriges författarfond.

Fondstyrelsen har också fått statsmakternas uppdrag att fördela vissa andra statliga anslag, nämligen

★ av anslaget Bidrag till konstnärer dels den del som skall gå till författare, översättare och kulturjournalister, dels den del som skall gå till dramatiker och översättare av dramatik;

★ de nordiska resestipendierna till författare.

Författarfondens styrelse fungerar också som remissinstans i frågor som faller inom fondens ansvarsområde eller har samband med detta.

8.3.2 Författarfondens styrelse och administration

Författarfondens verksamhet leds av en styrelse, bestående av ordförande och 113 ledamöter. Ordföranden och tre ledamöter utses av regeringen. Åtta ledamöter utses av Sveriges Författarförbund, medan Föreningen Svenska Tecknare och Svenska Fotografernas Förbund utser vardera en ledamot. 14 suppleanter utses på motsvarande sätt; de har rätt att delta i överläggningarna. Upphovsmannaorganisationerna har således majoritet i styrelsen.

Styrelsen utser inom sig vice ordförande och tillsätter inom sig två arbetsutskott, beredningsutskottet och bidragsutskottet. Beredningsutskottet förbereder styrelsens behandling av alla ärenden; det har också behörighet att besluta i vissa brådskande ärenden. Bidragsutskottets uppgift är att självständigt handlägga frågor om tillfälliga bidrag.

Enligt bestämmelserna i förordningen om författarfonden utser styrelsen även ett "utskott", som på styrelsens vägnar beslutar om fördelningen av de bidrag till dramatiker som utgår ur anslaget Bidrag till konstnärer.

Majoriteten av dramatikerutskottets medlemmar utses utanför fondstyrelsen efter förslag av Sveriges Dramatikerförbund.

Till fondstyrelsen är knutet ett kansli, vars chef tillika är styrelsens sekreterare.

Kostnaderna för verksamheten tas av fondmedel. De utgör ca sju procent av fondens totala utgifter.

Dramatikerutskottet har särskild sekreterare. Kostnaderna för utskottets verksamhet tas av det särskilda anslaget för Bidrag till dramatiker.

8.3.3 Verksamhetens huvuddrag

Ersättning åt författare m.fl. för utlåning av deras verk genom bibliotek är en anslagspost under anslaget VIII F 7. Ersättning åt författare m.fl. för utlåning av deras verk genom bibliotek m.m. I övrigt utgår från detta anslag ersättning åt författare och ersättare för utnyttjande av deras verk i form av talböcker och i taltidningar samt medel för nordiska författar-

stipendier och nordiskt författarsamarbete. De två sistnämnda anslagsposterna har t.o.m. budgetåret 1988/89 anvisats under anslaget Bilateralt nordiskt kultursamarbete m.m. (VIII H 5.). Talboksersättningen samt medlen för nordiskt författarsamarbete fördelas av Sveriges Författarförbund, medan styrelsen för Sveriges författarfond fördelar de nordiska författarstipendierna.

Biblioteksersättningen infördes genom beslut av 1954 års riksdag, varvid medel anvisades för "beredande av ersättning åt författare för utlåning av deras verk genom bibliotek". Ersättningen gavs i proposition (1954: 133) två motiv: den skulle dels ge skälig gottgörelse för det samhälliga utnyttjande av författarnas verk som biblioteksutlåningen innebar, dels medföra en viss förbättring av författarnas ekonomiska betingelser vilken framstod som angelägen.

Redan från början konstruerades biblioteksersättningen som ett visst öretal per boklån, vilket skulle avsättas till en fond, benämnd Sveriges författarfond, med en styrelse vars majoritet utses av upphovsmannaorganisationen.

Ersättning utgår för utlåning genom folk- och skolbibliotek av upphovsrättsligt skyddade litterära verk i original och litterära verk i skyddad svensk översättning. Ersättning utgår endast i de fall verkets resp. översättningens upphovsman, eller, om verket resp. översättningen har två eller flera upphovsmän, någon av dessa är svensk medborgare eller har sin vanliga vistelseort i Sverige. Ersättning utgår även för verk som ingår i bibliotekens referenssamlingar.

Från biblioteksersättningsanslaget överförs årligen till Sveriges författarfond medel bestämda av biblioteksutnyttjandets omfattning och av vissa multiplar för biblioteksersättningen. Innevarande budgetår uppgår multiplarna i fråga om originalverk till 63 öre för hemlån och till 252 öre för referensexemplar samt i fråga om översatt verk till 31,5 öre för hemlån och till 126 öre för referensexemplar.

Regeringen förväntas inom kort godkänna förhandlingsuppgörelsen med författarna om biblioteksersättningens storlek under de närmaste två budgetåren. Under förutsättning av godkännande kommer ersättningen att höjas med 6 öre, från 63 till 69 öre, fr.o.m. den 1 juli 1990. En ytterligare höjning är avtalad fr.o.m. den 1 juli 1991. Då höjs ersättningen med

ytterligare 8 öre, dvs. från 69 till 77 öre. Om inga väsentliga förändringar inträffar i biblioteksutlåningen skulle detta innebära att den totala biblioteksersättningen kommer att uppgå till 67,4 milj.kr. under budgetåret 1990/91 och till 75,2 milj.kr. under 1991/92.

Av fondens medel utbetalas *individuell ersättning, s.k. författarpenning och översättarpenning*, till sådana upphovsmän till litterära verk i original resp. översättare av litterära verk till svenska, vilka antingen är svenska medborgare eller har sin vanliga vistelseort i Sverige. Författarpenningen utgår med 38 öre av multipeln för hemlån och med 152 öre av multipeln för referensexemplar av litterära verk i original. Översättarpenningen utgår med 19 öre av multipeln för hemlån och med 76 öre av multipeln för referensexemplar av till svenska översatta verk. I förekommande fall samordnas den till en och samma upphovsman utgående författar- och översättarpenningen. För upphovsmän med höga utlåningssiffror gäller vissa avtrappningar av författar- och översättarpenningen, varvid den första avtrappningsgränsen går vid 38 000 kr. Författar- och översättarpenning understigande 760 kr. utbetalas ej.

Sedan författar- och översättarpenningarna betalats, används återstoden av fondens medel - med avdrag för administrationskostnaderna - till arbetsstipendier, pensioner och andra ändamål, som berör litterär verksamhet. Av tillgängliga medel under budgetåret 1988/89, 54 milj.kr., användes omkring 19,5 milj.kr. till garanterad författarpenning, 16,8 milj. kr. till pensioner, stipendier och bidrag, samt 4,2 milj.kr. till administration.

Återstoden av fonden, den s.k. fria delen, används efter styrelsens bestämmande till pensioner, understöd, stipendier samt bidrag till särskilda ändamål som berör litterär verksamhet. Även administrationskostnaderna betalas ur fondens fria del.

Inom ramen för författarfondens verksamhet har utvecklats ett trygghetssystem för de litterära yrkesutövarna. I systemet ingår som väsentliga led långtidsåtaganden av tre slag:

- *Femåriga arbetsstipendier* som är avsatta att ge främst yngre författare, översättare och bokillustratörer en grundtrygghet under de viktiga "utbildningsåren", då inkomsterna i övrigt ofta är små;

- *Författar- och översättarpenningar* - i förekommande fall i form av garanterade författarpenningar - som ger de "etablerade" litterära yrkesutövarna en skälig grundinkomst av biblioteksersättningen;

- *Pensioner* som - i avvaktan på att de fria kulturarbetarna mer allmänt erhåller ATP med rimliga belopp - ger de ej längre yrkesverksamma samt efterlevande till litterära yrkesutövare en ekonomisk grundtrygghet.

Styrelsen kan bestämma att författarpenning/översättarpenning till viss upphovsman skall utgå med högre belopp än vad som följer av reglerna för beräkning av sådan ersättning. Sålunda fastställd författarpenning/ översättarpenning har av styrelsen givits beteckningen *garanterad författarpenning*. Beloppet för den garanterade författarpenningen var för år 1989/90 80 000 kr.; antalet innehavare uppgår till 234.

För närvarande omfattar författarfondens trygghetssystem ca 80 femårsstipendiater, 225 innehavare av garanterad författarpenning samt ca 190 pensionärer. Av de omkring 4 500 mottagarna av statistiskt beräknade författar- och översättarpenningar erhåller ett hundratal personer ersättningar med belopp överstigande 38 000 kr.

Som komplement till trygghetssystemet, för vilket omkring 75 procent av fondens medel tas i anspråk, utdelas också *tvåårigа och ettåriga arbetsstipendier, resestipendier samt tillfälliga bidrag*. Kostnaden för dessa stipendier/bidrag av punktkaraktär utgör ca 11 procent av fondens utgifter.

Vidare utgår ur fonden *bidrag till de fackliga upphovsmannaorganisationer* som är representerade i fondstyrelsen. För detta ändamål används knappt 6 procent av fondens medel.

Kostnaderna för administrationen tas från fondmedlen. Administrationskostnaderna uppgår för närvarande till 8 procent av fondens totala utgifter.

8.3.4 Andra bidrag och stipendier som fördelas av författarfondens styrelse

Bidrag till konstnärer

Författarfondens styrelse handhar fördelningen av de bidrag ur statsanslaget Bidrag till konstnärer, vilka är avsedda för *författare, översättare och kulturjournalister.*

Antalet bidrag samt bidragens belopp bestäms av styrelsen.

Styrelsen har beslutat att konstnärsbidragen skall utgå för högst två år i följd.

Författarfondens styrelse ansvarar också för fördelningen av bidrag till dramatiker ur statsanslaget Bidrag till konstnärer.

Nordiska författarstipendier

Fyra stipendier utdelas årligen till svenska författare för vistelse i Danmark, Finland, Island resp. Norge. Stipendierna, som utgår ur ett särskilt statsanslag, är avsedda att ge tillfälle till kontakt med nordiska författarkollegier. Motsvarande stipendier finns i de andra nordiska länderna.

8.3.5 Biblioteksutnyttjandets utveckling

Storleken av den totala biblioteksersättning, som för varje år skall tillföras författarfonden, bestäms dels av ersättningens öretal (multiplar), dels av omfattningen av utlåningen och antalet referensexemplar i folk- och skolbibliotek.

De senaste 10 årens utveckling av den ersättningsgrundande biblioteksutlåningen framgår av följande tabell (tusental lån):

År	Utlåning i folkbibliotek enl. SCB:s statistik[1]	"Merutlåning" i folkbibl. uppsökande verksamhet[2]	Utlåning i skolbibliotek	Sammanlagd ersättningsgrundande utlåning	Förändring från föregående år absoluta tal	Förändring från föregående år procent
1979	78 894		22 600	101 494	- 264	- 0,3
1980	79 571		23 200	102 771	+ 1 277	+ 1,3
1981	78 839		23 400	102 239	- 532	- 0,5
1982	80 527		25 600	106 127	+ 3 888	+ 3,8
1983	80 467		26 900	107 367	+ 1 240	+ 1,2
1984	79 303		24 800	104 103	- 3 264	- 3,0
1985	77 146		28 000	105 146	+ 1 043	+ 1,0
1986	74 802	8 000	22 000	104 802	- 344	- 0,3
1987	74 815	8 552	22 500	105 867	+ 1 065	+ 1,0
1988	73 423	11 200	18 600	103 223	- 2 644	- 2,5

1) För folkbibliotekens utlåning anges här de preliminära siffror som SCB årligen rapporterar till författarfonden och som ligger till grund för regeringens beslut om medelstilldelning till fonden. Dessa siffror avviker i regel något från de slutgiltiga uppgifter som senare publiceras av SCB.

2) I SCB:s folkbiblioteksstatistik räknas varje i uppsökande verksamhet utlämnad volym som 1 lån. Fr.o.m. utlåningsåret 1986 har SCB tagit fram särskilda uppgifter om hur många böcker som folkbiblioteken lämnar ut i sådan uppsökande verksamhet där den faktiska utlåningen inte registreras. Med stöd av regeringsbeslut erhåller författarfonden för varje utlämnad bok ersättning motsvarande ytterligare två lån.

8.4 Överväganden och förslag

8.4.1 Allmänt

Det statliga stödet till konstnärer kan närmast jämföras med det statliga stödet till forskning. Den icke ändamålsbestämda fria forskningen är en kulturfunktion vars avkastning inte går att fastställa men som de allra flesta anser vara en omistlig del i ett gott samhälle. Så här heter det i regeringens nyligen avgivna forskningsproposition: "I vår strävan mot ett mänskligt samhälle, måste det därför finnas plats för humanistisk forsk-

ning och konstnärlig utveckling med en vid tolkning av dessa begrepp. Humanioras och de konstnärliga verksamheternas kritiska funktion är oundgänglig för ett samhälle som strävar efter att ge alla människor rätt till ett värdigt liv." (prop. 1989/90:90). Detsamma kan sägas om konsten och konstnärerna.

Om det allmänna stödet till konstnärlig verksamhet och dess institutioner - teatrar, orkestrar, litteratur etc. - kan liknas vid statens finansiering av forskningens basorganisation vid universitet och högskolor kan författarfondens och konstnärsnämndens stöd till konstnärerna närmast jämföras med forskningsråden och deras stöd till forskare i form av forskartjänster och projektpengar. Jämförelse med humanistiska samhällsvetenskapliga forskningsrådet ligger nära till hands. Anslaget till detta forskningsråd uppgår till 152 milj.kr.

Inom forskningen är det också självklart att samhället stödjer blivande forskare: den sammanlagda studiefinansieringen för doktorander uppgår till 410 milj.kr.

Staten är onekligen generösare vad gäller forskare: en forskartjänst på sex år - med mycket blygsam undervisningsbörda - ger en årsinkomst på ca 200-220 000 kr. och projektbidragen handlar ofta om flera hundratusentals kronor, också inom det humanistiska och samhällsvetenskapliga området med förhållandevis begränsade maskin- och laboratoriekostnader. Om en forskare gör en analys av en konstnär avlönas det av samhället med flera hundratusen kronor per år medan konstnären själv i allmänhet får nöja sig med betydligt blygsammare och osäkrare ersättning. Ändå torde det onekligen vara så att den estetiska verksamheten är en förutsättning för den estetiska forskningen, inte tvärtom.

Om vi önskar främja kvalificerad konstnärlig verksamhet krävs ett rejält samhällsstöd. Det räcker inte med att främja efterfrågan och konstnärlig produktion. Samhället borde inta samma generösa hållning till konstnärliga verksamheter som till forskningen. Det betyder inte att alla som vill ha stöd kan få det - lika lite som när det gäller forskare. Kvalitetskraven är viktiga. De konstnärliga stödformerna måste vara utformade så att de tillgodoses. Men stödet måste också vara utformat så att de som har visat att de har förmåga också skall kunna ägna sig åt sin verksamhet, också under tider då de upphovsrättsliga inkomsterna är små. Precis som fors-

kare måste de ha rätt att misslyckas. Samhället - finansiären - måste vara berett att ta risker.

Enligt konstnärsutredningens uppfattning bör bidragen framför allt ha följande inriktning och syften:

★ Bidragen bör underlätta för unga ännu icke etablerade konstnärer att komma i gång med sin konstnärliga verksamhet och vinna tillträde till marknaderna.

★ Genom projekt och resebidrag etc. kan bidragen ge möjlighet för konstnärer att satsa på nya konstnärliga verksamheter, skaffa sig erfarenheter och kunskaper samt bidra till ett nödvändigt internationellt kulturutbyte.

★ Genom rejäla bidrag under några år kan konstnärer få chansen att helt koncentrera sig på sitt konstnärliga arbete. Det kan också i bästa fall göra det möjligt för konstnären att senare i livet få tillräckliga upphovsrättsliga inkomster för sin försörjning.

★ Genom inkomstgarantin skapas förutsättningar för erkända och kvalificerade konstnärer att ägna sig åt sin konstnärliga verksamhet. Garantin gör det möjligt att klara försörjningen också de år då den konstnärliga inspirationen tryter eller då det av andra skäl är svårt att livnära sig på verksamheten. Garantin kan ha särskilt stor betydelse för kvalificerade fria konstnärer som i dag har mycket stora försörjningsproblem.

★ Bidragssystemet måste också kunna fylla vissa sociala syften bland annat vad gäller pensioner.

8.4.2 Flera inkomstgarantier m.m.

Det är uppenbart att det krävs en kraftig ökning av de statliga insatserna för konstnärliga bidrag och ersättningar om de ens till närmelsevis skall kunna tillgodose de krav som ovan angivits.

Enligt min uppfattning är det mest angelägna i nuvarande läge att genomföra en kraftig ökning av antalet inkomstgarantier. Garantierna ger konstnärer en visserligen låg men dock inkomsttrygghet. Det kan inte

vara rimligt att erkända konstnärer efter åratal av konstnärligt arbete måste få stöd från a-kassa eller socialbidrag för att överleva eller att de för sin försörjning är beroende av sin make eller maka. Ökningen bör främst utnyttjas för att ge sådana garantier till kvalificerade dansare, koreografer, mimare, tonsättare, solister, jazzmusiker, fotografer, bild- och formkonstnärer och konsthantverkare. Utredningen föreslår en ökning med 149 garantier, utöver den ökning riksdagen förordat för 1991/92, vilket gör ett sammanlagt antal på 300 garantier. Kostnaden för de nya 149 garantierna kan uppskattas till ca 15 milj.kr. Jag har då räknat med att kostnaden per garantirum blir högre ju fler garantier som ges, eftersom man kan räkna med att åtskilliga av de konstnärer som då kommer ifråga har mycket låga inkomster och därför kan beräknas utnyttja en betydande del av garantin.

Med en kraftig utvidgning av antalet garantirum är det naturligt att man öppnar en möjlighet för kvalificerade konstnärer att ansöka om garantier. Man bör också överväga om icke besluten om garantier bör tas av en reorganiserad konstnärsnämnd (se nedan) i stället för som nu regeringen. En sådan förändring skulle ligga i linje med de allmänna strävandena att decentralisera beslut inom statsförvaltningen.

Utöver utökning av antalet inkomstgarantier är en allmän höjning av bidraget till konstnärer av alla kategorier liksom en höjning av visningsersättningen naturlig och angelägen. Den kan lämpligen ske i flera steg under den närmaste treårsperioden. Av särskild betydelse är därvid att man i större utsträckning uppmärksammar "smala" konstnärskategorier: tonsättare, jazzmusiker, dansare och koreografer, fotografer och konsthantverkare. I ett första steg bör anslaget Bidrag till konstnärer höjas med 4 milj.kr. med särskild inriktning på dessa grupper. Det är vidare angeläget att fortlöpande förstärka konstnärsnämndens stöd till internationellt utbyte. Anslaget har nyligen höjts till 1,5 milj.kr. vilket emellertid måste anses vara en blygsam summa i förhållande till det stora behovet. Jag föreslår en uppräkning till 2,5 milj.kr.

Syftet med den föreslagna utökningen av antalet inkomstgarantier är att ge en ekonomisk trygghet för kvalificerade fria konstnärer. Det ligger i sakens natur att tilldelningen av garantier lämpligen sker stegvis men med ett rejält första steg. Uppbyggnaden bör kunna ske under en treårsperiod.

13 - 10 0573

8.4.3 Bidragsstruktur

Liksom vad gäller forskningen och forskarna har statsmakterna traditionellt sökt begränsa det direkta statliga inflytandet över bidragsgivningen och gett konstnärena själva en betydelsefull för att inte säga avgörande roll. Enligt konstnärsutredningen är det en riktig princip. De detaljerade besluten om bidragssystemens utformning liksom självfallet besluten i de enskilda ärenden bör fattas av organ med ett betydande inflytande för konstnärerna själva. Det kan emellertid inte lägga hinder i vägen för statsmakterna att slå fast vissa principer som bör vara vägledande för bidragssystemen. De medel som anslås av riksdagen är en del av den statliga kulturpolitiken och det är då naturligt att man också fastställer sådana riktlinjer. Detta gäller även biblioteks- och visningsersättning som visserligen är utformade med referenser till upphovsrätten men som likväl också är offentliga anslag till kulturlivet. Statsmakterna måste också här kunna lägga fast vissa riktlinjer även om fördelningen sker med stort inflytande av konstnärerna själva.

Det är angeläget att de resurser som står till buds används på ett effektivt och kvalitetsmedvetet sätt. I valet mellan att utnyttja medlen i form av ett begränsat stöd till många eller mer rejäla stöd till ett färre antal vill jag förorda det senare. Författarfondens bidragssystem är i det stora hela utformat i enlighet med dessa principer. Vad gäller bidragssystem under konstnärsnämndens ansvarsområde gäller som ovan påpekats en betydande variation. Enligt min mening bör statsmakterna rekommendera konstnärsnämnden att den särskilda individuella visningsersättningen som utgår till 2 012 konstnärer på 3 000 kr. bör slopas. Ett så blygsamt belopp - som dessutom är beskattat, också med egenavgifter - har ingen betydelse för mottagarnas ekonomiska situation. De 6 milj. som bidraget kostar skulle i stället t.ex. kunna utnyttjas för 100 stipendier på 60 000 kr. En sådan reform bör vara en förutsättning för en fortsatt ökning av visningsersättningen.

Också de övriga bidragen inom samtliga arbetsgruppers områden bör prövas av konstnärsnämnden och arbetsgrupperna i samma syfte.

8.4.4 Organisationsfrågor

Enligt konstnärsutredningens mening bör man överväga om den nuvarande myndighetsorganisationen i alla delar stämmer med de riktlinjer som nyligen av riksdagen antagits för styrningen av statliga myndigheter. Enligt beslutet med anledning av verksledningspropositionen skall riksdagens styrning gälla verksamhetens inrikning och huvudprinciper. Myndigheterna bör ges en större frihet vid verksamhetens utövande.

Ledningsfunktionen i forskningsråden och de små nämndmyndigheterna skiljer sig från andra myndigheter genom att deras beslutsfunktion i huvudsak eller till väsentlig del gäller rena verkställighetsärenden. Det är också det kollektiva beslutsorganet eller dess ordförande som bär ansvaret inför regeringen. För forskningsråden gäller dessutom att ledamöterna inte enbart utses av regeringen.

Gemensamt för verksamheten inom kultursektorn är att den bör bedrivas under stor frihet. Kultursektorns myndigheter har i vissa fall uppgifter som skiljer dem från förvaltningen i övrigt. Det kan finnas skäl att ge styrelserna i sådana myndigheter en mer framskjuten roll än i förvaltningen i övrigt. Beslut om styrelsens uppgifter bör därför fattas utifrån förhållandena kring den enskilda institutionens uppgifter och roll. Även inom kulturområdet bör dock givetvis gälla att ansvarsfördelningen mellan myndighetschef och styrelse skall vara tydlig.

Konstnärsnämnden har mot denna bakgrund en något speciell karaktär. Styrelsen har ett begränsat mandat i de bidragsfrågor som behandlas av styrelsen för bildkonstnärsfonden och de tre arbetsgrupperna. Samtidigt har styrelsen utvidgade uppgifter genom att ha beslutsbefogenheter i en rad frågor som enligt verksförordningen normalt brukar ligga på myndigheternas chef, också vad gäller kulturmyndigheter. Myndigheternas styrelser och de olika arbetsgrupperna är helt dominerade av representanter för de olika konstnärliga fackliga intressena.

För närvarande fungerar konstnärsnämnden och författarfonden knappast som myndigheter i den meningen att de på statsmakternas uppdrag hanterar förhandlingar med konstnärsorganisationerna, genomför utredningar etc. Utbildningsdepartementet får i praktiken ta på sig vad som egentligen borde vara myndighetsuppgifter. Många också mycket små ärenden inom konstnärsfonden- och författarfondens verksamhetsområ-

den pressas uppåt till regeringsnivå. Riksdag och regering måste t.ex. ge konstnärsnämnden ett särskilt anslag för att nämnden skall kunna genomföra en analys av konstnärernas ekonomiska och sociala villkor.

Enligt utredningens mening bör man i högre grad än hittills betona författarfondens och konstnärsnämndens ställning av myndigheter på kulturområdet och med myndigheters uppgifter och ansvarstagande.

Det saknas egentliga skäl att ha två styrelser inom detta område, en författarfond och en konstnärsfond. Problemen inom respektive verksamhetsområde är likartade.

Enligt min mening borde man i stället överväga en organisation där författarfonden och konstnärsnämnden slås samman till ett organ, låt oss kalla det för konstnärsnämnden. Det bör i sin tur ha ett antal beredningsgrupper (motsvarande) för de olika konstnärskategorierna. Riksdagens beslut bör omfatta dels författarersättning och visningsersättning som är direkt styrd till respektive område, dels ett klumpanslag för övrig verksamhet som nämndens styrelse själv fördelar på olika konstnärsområden. Styrelsens roll bör fastställas i enlighet med de regler som råder enligt den antagna verksförordningen. Verksamheten bör ledas av en myndighetschef. Styrelserna bör ges en något mer markerad representation av allmänna intressen som icke är partsbundna. Styrelsen bör själv utse ledamöterna i de olika beredningsgrupperna.

En sådan ordning skulle avlasta riksdag/regering och departementet en del detaljbeslut. Nämnden skulle med en sådan konstruktion utöver sina nuvarande arbetsuppgifter kunna vara en dialog- och förhandlingspartner. Det skulle göra det onödigt att som nu sker av regeringen specificera anslagen till olika konstnärsgrupper och olika verksamheter.

Myndigheten skulle också kunna utföra utrednings- och analysuppgifter inom sina verksamhetsområden.

En naturlig följd av en sådan ordning vore att kostnaderna för myndigheternas administration liksom vad gäller forskningsråden fastställes av regeringen. Det bör vara så tilltaget att det räcker också till myndigheternas utredningsverksamhet, m.m. Författarersättning, visningsersättning, stipendiepengar etc. skall gå oavkortat till konstnärer och inte betala administrationen.

En nydaning av detta slag skulle renodla rollerna inom detta känsliga område på ett tydligt sätt. Statsmakterna skulle emellertid vara fria - precis som vad gäller t.ex. forskningen - att fastställa vissa principiella riktlinjer enligt ovan samt fästa uppmärksamheten på eftersatta behov etc. Nämnden och dess chef skulle ansvara för dialogen med konstnärsorganisationerna.

Jag är medveten om att en förändring av detta slag kräver en djupare prövning än vad som varit möjligt med hänsyn till den tid som stått till konstnärsutredningens förfogande. En sådan prövning ter sig emellertid angelägen.

9 Upphovsrätt

9.1 Inledning

I deluppdraget att kartlägga arbetsvillkoren för de konstnärliga och litterära yrkesutövarna ingår bl.a. att studera utvecklingen av de upphovsrättsliga ersättningarna. Av direktiven framgår vidare att konstnärsutredningen i den mån upphovsrättsliga frågor berörs bör samråda med upphovsrättsutredningen (Ju 1976:02). Därtill kommer att utredningen genom särskild skrivelse från regeringen 1989-09-14 även fått frågan om central föreningsfond för utställningersättning att ta ställning till.

De upphovsrättsliga ersättningarna har kommit att få en växande betydelse för de konstnärer som arbetar som fria yrkesutövare. Mot den bakgrunden behandlar konstnärsutredningen i detta kapitel några av de upphovsrättsliga frågor som i dag är föremål för överväganden i olika instanser. Dit hör bl.a.

- Konstavgift/Droit de suite
- Utställningsersättning
- Upphovsrättslig avgift på tomkassetter.

Närmast följer emellertid en redogörelse för den rättsliga grunden för de ersättningar som utgår. Den delen av kapitlet bygger i allt väsentligt på material som upphovsrättsutredningen ställt till förfogande. Framhållas bör att upphovsrättsutredningen inom kort kommer att lägga fram ett betänkande som kan leda till att dagsläget delvis förändras.

9.2 Gällande rätt

Bestämmelser om den rätt som tillkommer författare, kompositörer och bildkonstnärer m.fl. finns i lagen (1960:729) om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk (upphovsrättslagen, URL). Till URL ansluter sig lagen (1960:730) om rätt till fotografisk bild (fotografilagen, FotoL).

URL bygger på grundtanken att rättsordningen bör skydda det litterära och andliga skapandet i alla dess utrycksformer. Reglerna har därför utformats så att de ger upphovsmännen en principiell ensamrätt att förfoga över sina verk och dessutom ett skydd för deras ideella och personliga intressen. Samtidigt har dock hänsyn tagits till behovet att göra vissa inskränkningar i upphovsrätten, i vissa fall av praktiska skäl och i andra fall för att tillgodose kulturella och andra samhälleliga intressen.

Enligt 2 §§ URL innefattar upphovsrätten till ett verk bl.a. en uteslutande rätt för upphovsmannen att förfoga över verket genom att göra det tillgängligt för allmänheten genom att bjuda ut det till försäljning, uthyrning eller utlåning eller annan spridning till allmänheten eller visa det offentligt.

Som nyss antytts är denna ensamrätt till spridning inskränkt genom olika bestämmelser. Beträffande litterära och musikaliska verk finns bestämmelser härom i 23 § URL. Bestämmelserna innebär att sedan ett sådant verk har getts ut får exemplar som omfattas av utgivningen spridas vidare och visas offentligt. Exemplar av musikaliska verk får dock inte hyras ut utan upphovsmannens samtycke. Ett verk anses utgivet när exemplar därav med upphovsmannens samtycke förts i handeln eller eljest blivit spridda till allmänheten (8 § andra stycket URL). Regleringen innebär således att ett sådant exemplar av ett litterärt eller musikaliskt verk som omfattas av utgivningen i princip fritt kan spridas vidare, dvs. det kan utan upphovsmannens samtycke uthyras, utlånas eller ges bort till allmänheten.

För andra typer av verk gäller i stort liknande regler. Sålunda får exemplar av konstverk (t.ex. teckningar och målningar) som upphovsmannen överlåtit eller låtit utgiva spridas vidare och visas offentligt (25 § URL). Även fotografier får visas offentligt (1 § FotoL). Däremot får filmverk (t.ex. videogramfilmer) inte spridas till allmänheten utan upphovsmannens samtycke.

Genom 1960 års upphovsrättslag (URL 45 §) fick de s.k. utövande konstnärerna (= musiker, sångare m.fl.) ett skydd som innebar att deras prestationer inte utan "samtycke" fick spelas in, utsändas i radio/TV eller direkt göras tillgängliga för allmänheten.

Inte heller fick en inspelad prestation utan medgivande föras över till "annan anordning" (= kopieras) förrän den fastställda skyddstiden 25 år löpt ut. Samtidigt tillkom § 47, som ålade radioföretag en betalningsskyldighet för användning av grammofonskivor (fonogram) i programverksamheten.

Några år senare (1964) ratificerade Sverige den s.k. "Rom-konventionen". Härigenom blev svenska radioföretag betalningsskyldiga för sin användning av inte bara svenska skivor/kassetter utan också för inspelningar från alla övriga länder som ratificerat Rom-konventionen.

I början rörde det sig enbart om ett fåtal länder: Sverige, England, Danmark, Väst-Tyskland och Österrike. Efter svåra inledande år med mycket motstånd har nu Rom-konventionen undan för undan antagits av ett ständigt ökat antal länder. Täckningsområdet omfattar år 1988, 32 länder. Andelen skyddad och därmed ersättningsberättigad repertoar har därigenom utökats betydligt.

Den svenska lagstiftningen av år 1960 innebar att betalningsskyldigheten begränsades till att enbart gälla för radioföretag. Detta föranledde Svenska Artisters och Musikers Intresseorganisation (SAMI) m.fl. att aktivt agera för en utvidgning av betalningsskyldigheten till att omfatta all offentlig användning av inspelad musik. Samtidigt krävdes en förlängning av skyddstiden till 50 år.

Den förändring av lagstiftningen som genomfördes år 1986 innebär att utövande konstnärer och "fonogramframställare" (grammofonbolag och liknande) utöver den tidigare ersättningsrätten vid radio- och TV-utsändningar nu också har rätt till ersättning vid annat offentligt framförande i förvärvssyfte av "grammofonskiva eller annan anordning på vilken ljud upptagits".

Motsvarande ersättningsrätt gäller också när ljudradio- och televisionssändningar vidaresänds till allmänheten.

Skyddstiden utökades samtidigt från 25 år till 50 år efter det år då inspelningen (upptagningen) gjordes.

9.3 Upphovsrättens ekonomiska betydelse

Under de senaste tjugo åren har de upphovsrättsliga ersättningarna fått ökad betydelse för de fria konstnärerna. I den offentliga kulturstatistiken kan man tyvärr bara avläsa utvecklingen av de bidrag med upphovsrättsliga inslag som utgår av statliga anslagsmedel. En viss uppfattning om läget utanför den offentliga sektorn ger emellertid de upphovsrättsliga organisationernas verksamhetsberättelser m.m. Här följer närmast en sådan ofullständig belysning.

STIM-ersättningar

Föreningen Svenska Tonsättares Internationella Musikbyrå kallas allmänt för STIM.

Av STIM:s årsredovisning för 1988 framgår att de rättigheter som STIM förvaltar för sina uppdragsgivare inbringade 304 milj.kr. under 1988, en ökning på drygt 15 % jämfört med föregående år. Det belopp som efter avdrag för omkostnader kunde fördelas till rättighetsinnehavarna uppgick till 245 milj.kr.

En ev. upphovsrättslig avgift på tomkassetter i stället för den punktskatt som föreslås avskaffad i vårens skatteproposition skulle kunna inbringa avsevärda belopp. Skatteintäkterna från den s.k. kassettskatten för år 1988 uppgick till 124 milj.kr. För budgetåret 1989/90 kan intäkterna komma att uppgå till sammanlagt 181 milj.kr. enligt en aktuell prognos. Endast ca 3 miljoner går till rättighetshavarna (1988).

STIM disponerar 40 % av nämnda 3 milj.kr. eller 1 200 000 kr. Därav går 80 % till svenska rättighetshavare och 20 % till utgivning av "smala" fonogram.

SAMI-ersättningar

SAMI fördelade under åren 1985-1987 i genomsnitt ca 7 milj.kr. till svenska rättighetshavare. I beloppet ingår inte några ersättningar för "annat offentligt nyttjande" enligt den ändring av upphovsrättslagen som genomfördes 1986. Den första utbetalningen av sådan ersättning beräknades ske 1989. Förändringen har alltså ännu inte fått genomslag i verksamhetsberättelser o.dyl. För ett par år sedan gjorde emellertid SAMI en försiktig uppskattning som gick ut på att de nya rättigheterna fr.o.m. 1986 skulle innebära en inkomstökning med ca 50 % i förhållande till då existerande ersättningar från radio och TV. Det torde innebära att SAMI-ersättningarna i dag uppgår till ca 10 milj.kr.

Författarnas royalties

Enligt författarförbundet har författarnas royaltyvillkor försämrats under senare år genom vissa omläggningar av beräkningsgrunden för royalty. Den allt mer markerade uppdelningen av bokförsäljningen i flera delmarknader har tydligen varit en viktig orsak till att detta inträffat. Författarsidan har hittills fått godta särskilda - och sämre - villkor vid bokklubbsdistribution, dvs. paradoxalt nog för den delmarknad som tillkommer de titlar som enligt förlagens bedömning är de försäljningsmässigt attraktivare i utgivningen.

BONUS

Föreningen BONUS (Bild Ord Not - Upphovsrättslig Samorganisation) bildades 1973 och företräder rättsinnehavare med avseende på tryckt material som kopieras för undervisningsändamål. BONUS inkasserar ca 35 milj.kr. per år för den kopiering av text och bild som sker med stöd av 15 a § URL.

9.4 Statliga bidrag med upphovsrättsliga inslag

9.4.1 Biblioteksersättningen

Ersättningen av statliga medel för utlåning av svenska litterära verk vid folk- och skolbiblioteken utgår sedan 1955 (prop. 1954:133, SU 105, rskr. 254). Motiven för att införa en sådan ersättning var huvudsakligen två. Dels fann man det rimligt att författarna ersattes för det samhälleliga utnyttjande av deras verk som biblioteksutlåningen innebär. Dels ansågs det angeläget att förbättra författarnas ekonomiska villkor generellt sett.

Ursprungligen utgick biblioteksersättningen endast vid hemlån av originallitteratur av svensk upphovsman. År 1957 blev även referenslitteraturen ersättningsgrundande (prop. 1957:1, SU 8, rskr. 304) och fr.o.m. 1961 utgår ersättning också för lån och referensexemplar av utländska verk i svensk översättning (prop. 1961:56, SU 121, rskr. 304).

Konstnärsutredningen konstaterar att biblioteksersättningen inte är en rent upphovsrättslig ersättning. Den skulle i så fall vara lagbunden och ålägga användarna - kommunerna - att betala ersättningen. Med stöd i den praxis som vuxit fram kan man emellertid hävda att statsbidraget har vissa upphovsrättsliga inslag.

Några skäl till förändringar av nuvarande system för ersättning till författare finns inte.

9.4.2 Talboksersättningen

I 18 § URL föreskrivs bl.a. att bibliotek och organisation med regeringens tillstånd får framställa talböcker och taltidningar för utlåning till blinda och andra svårt vanföra. Upphovsmannen har inte någon rätt till ersättning för sådan exemplarframställning. Han kan dock avbryta vidare tvångslicens genom att själv ge ut verket som kommersiell talbok.

Bestämmelser om talböcker infördes i URL under riksdagsbehandlingen av lagen, sedan De blindas förening och Sveriges Författareförening (en föregångare till Författarförbundet) förgäves sökt nå en överenskommelse om villkoren för sådan framställning. Första lagutskottet (L 1960 nr

41 s. 58 ff). föreslog en lösning som innebar en tvångslicens med rätt till författarna. I riksdagen bifölls emellertid en utskottsreservation enligt vilken sådan ersättning inte borde lagfästas av hänsyn till de blindas intressen. Det uttalades samtidigt från riksdagens sida att den omständigheten att lagtexten inte innehöll någon ersättningsbestämmelse inte uteslöt att "skälig ersättning" till upphovsmännen kunde utgå av allmänna medel.

Sedan budgetåret 1960/61 finns det ett särskilt anslag för ersättning till författare och översättare för utnyttjande av deras verk i form av talböcker och taltidningar. Medlen utbetalas till Sveriges författarförbund för fördelning mellan de utnyttjade verkens upphovsmän. För budgetåret 1989/90 har 2,2 milj.kr. anslagits till sådan ersättning.

9.4.3 Visningsersättning

Frågan om ersättning till konstnärer för att verk som inte längre är i konstnärens ägo visas offentligt behandlades i propositionen 1975/76:135 om den statliga kulturpolitiken kulturpolitiken 3. Med anledning av riksdagens uttalande uttalande (KrU 1975/76:35, rskr. 1975/76:335) att frågan om visningsersättning borde studeras tillsattes i juni 1977 en särskild utredare. Denna avlämnade betänkandet (Ds U 1981:3) Visningsersättning åt bildkonstnärer.

Utredningen föreslog att visningsersättningen skulle omfatta konstverk som förvärvats av staten, kommunerna, landstingskommunerna samt vissa museer. Ett ersättningssystem som grundade sig på det faktiska utnyttjandet av konstverk skulle förutsätta ett omfattande registrerings- och rapporteringsarbete. Utredningen, som inte fann det möjligt att föreslå ett sådant system, förordade i stället att ersättningen beräknades enligt ett starkt förenklat system som byggde på det allmännas förvärv av konst, dvs. en visningsrättsersättning. I ett sådant system ansågs det inte rimligt att beräkna en individuell ersättning. Endast kollektiv ersättning borde förekomma.

I budgetpropositionen 1981/82:100 bil. 12 föreslog utbildningsministern att en visningersättning skulle införas. Han konstaterade att även ett starkt förenklat beräkningssystem kräver inrapportering och bearbetning av statistiskt material och ville inte biträda ett förslag som innebar ökade administrativa kostnader. Det rådande ekonomiska läget utgjorde också

ett skäl för att inte lägga fram ett förslag till finansieringssystem som berövade regering och riksdag möjligheten att i full utsträckning styra kostnadsutvecklingen. Han föreslog därför att visningsersättningen skulle anvisas från ett fast anslag vars storlek skulle fastställas för ett budgetår i sänder. Medlen skulle tillföras en särskild fond, Sveriges bildkonstnärsfond.

Reglerna om visningsersättningen finns i förordningen (1982:600) om Sveriges bildkonstnärsfond. Staten anvisar årligen medel som ersättning åt bild- och formkonstnärer för att deras konstverk som är i offentliga institutioners ägo visas för allmänheten eller används på annat allmännyttigt sätt. Medlen tillförs Sveriges bildkonstnärsfond, som beskrevs närmare i kapitel 8 Bidrag och ersättningar.

Konstnärsutredningen konstaterar att inte heller visningsersättningen i dess nuvarande utformning är en rent upphovsrättslig ersättning. Den skulle - i alla händelser teoretiskt - kunna omvandlas till en sådan men de praktiska problemen är betydande. Man får se visningsersättningen som ett statligt stöd med upphovsrättsliga inslag, avsett för bild- och formkonstnärer.

9.5 Utställningsersättning

9.5.1 Inledning

Frågan om utställningsersättning har varit aktuell i olika sammanhang under 1980-talet. Konstnärernas Riksorganisation (KRO) och Sveriges Konstföreningarns Riksförbund (SKR) skrev redan 1983 till regeringen och föreslog att ett särskilt statligt anslag för utställningsersättning skulle inrättas, främst för utställningar i kommunal regi. Anslaget skulle administreras av den s.k. bildkonstnärsfonden, som föreslogs få en särskild nämnd för ändamålet. Kommunförbundet uppgavs vara berett att svara för samtliga kringkostnader i sammanhanget. Frågans fortsatta behandling är av intresse vid bedömningen av förslaget om central föreningsfond för utställningsersättning.

Regeringen remitterade skrivelsen till kulturrådet, som i sammandrag anförde följande.

9.5.2 Statens kulturråds bedömning

Riksdagen uttalade sig vid 1975/76 års riksmöte för principen att konstnärerna bör ersättas för sin medverkan i utställningar. I det utskottsbetänkande som föranledde uttalandet framfördes även uppfattningen att ett statligt stöd är motiverat och nödvändigt för att principen om utställningsersättning skall kunna realiseras. Utskottet fann emellertid att vissa överväganden borde göras beträffande avgränsning och konstruktion när det gäller ett sådant bidragssystem.

Regeringen uppdrog därför åt statens kulturråd 1976-06-23 att utföra och redovisa de utredningar som behövs för att av riksdagen åsyftade förslag skall kunna läggas fram.

Kulturrådets utredning

Utredningen, som fick beteckningen Stöd till konstutställningsverksamhet (Rapport från kulturrådet 1979:2), överlämnades till regeringen i september 1979. Regeringen har inte tagit ställning till rapporten.

KRO och Svenska kommunförbundet har därefter fört förhandlingar om frågan utan att komma till något resultat. Förhandlingarna avbröts därför våren 1982. KRO har sedan sökt nya vägar att genomföra utställningsersättning.

I det nämnda utredningsarbetet eftersträvade kulturrådet att bidra till att utställningsersättning införs men även stimulera utställningsverksamheten både i kvantitativt och kvalitativt hänseende. Sammanfattningsvis föreslog kulturrådet följande.

Tre nya statsbidrag bör inrättas. Ett till kommuners och föreningars offentliga utställningsverksamhet, ett till konstnärskooperativ och ett till utställningsprojekt i privata gallerier.

Det förstnämnda bidraget föreslogs utgå direkt till arrangerande kommun eller förening och uppgå till en viss procent av bidragsunderlaget, som även avsågs omfatta omkostnader. Procentsatsen skulle uppgå till 55 % för kommuner och 75 % för föreningar.

Vad gäller de övriga förslagen avsågs stödet till konstnärskooperativ utgå som projektbidrag. Det tredje delförslaget, som gällde bidrag till privata galleriers utställningar, hade likaledes formen av projektbidrag avsett för utställningar som inte bygger på försäljning. Stödet skulle omfatta kostnader för såväl produktion som genomförande.

Utvecklingen efter överlämnandet av kulturrådets utredning

Som tidigare nämnts har regeringen inte tagit ställning till Kulturrådets förslag. Kommunförbundet å sin sida har i förhandlingar med KRO konsekvent hävdat att kommunerna vid vad som kallas försäljningsutställningar endast bör betala omkostnaderna med däremot inte någon ersättning till konstnären. Detta ställningstagande innebär att Kommunförbundet avvisat kulturrådets förslag. För andra utställningar än försäljningsutställningar var emellertid förbundet berett att rekommendera att utställningsersättning skall utgå.

Kulturrådet har ansett sitt uppdrag slutfört i och med överlämnandet av rapporten till regeringen och avvaktat såväl regeringens ställningstagande som resultatet av förhandlingarna mellan Kommunförbundet och KRO. Kulturrådet har därför inte heller ansett sig kunna föreslå några alternativa förslag till dem som presenteras i rapporten. Skrivelsen från KRO och SKR jämte den utredning som samtidigt slutförs inom rådet om konsthantverkets situation aktualiserar emellertid frågan om utställningsersättning, liksom andra frågor som rör de statliga insatserna för bildkonsten.

Efter att kulturrådets rapport överlämnats till regeringen har vidare en reform inom bildområdet genomförts som har relevans i detta sammanhang, nämligen den tidigare beskrivna visningsersättningen.

Kulturrådets uttalanden

Tanken att staten skall betala ut en ersättning direkt till konstnärerna prövades och avvisades av kulturrådet under utredningsarbetets gång av ovan angivna principiella skäl. Det är heller ingen nyhet att Kommunförbundet är berett att rekommendera kommunerna att stå för omkostnaderna i händelse av att staten betalar utställningsersättning. Kulturrå-

det ser därför inte någon anledning att ändra sitt tidigare i rapporten om stöd till konstutställningsverksamhet redovisade ställningstagande på denna punkt.

Kulturrådet vill också påpeka att staten för sin del träffat avtal som tillförsäkrar konstnärerna utställningsersättning vid utställningar i statlig regi. Staten har också iklätt sig ett ansvar för det offentligas utnyttjande av redan försålda konstverk genom visningsersättningen. Det skulle strida emot den ansvarsfördelning mellan stat, kommun och landsting, som ligger till grund för kulturpolitiken i övrigt om staten ensam skulle bekosta utställningsersättning för utställningar i kommunal regi. Staten kan inte heller stå för en sådan kostnad eftersom det rör sig om ersättning för kontraktsbundna avtal där staten inte är part.

Frågan om hur ett statligt bidrag av den här typen skall fördelas är enligt kulturrådets mening så viktig att den omöjligen kan ses som isolerad från själva principen om statligt bidrag eller inte. Rådet finner att man i skrivelsen utgår ifrån att medlen skulle vara utan tak och att det därför endast skulle vara befogat med en kvalitativ bedömning. Detta är en orealistisk utgångspunkt. Man måste räkna med att ett statligt anslag skulle beslutas med ett fast belopp varje år och att beloppet i varierande grad år från år skulle räcka för att ersätta samtliga utställare.

Ett urval av utställare skulle komma att få ersättning genom den statliga fonden. De kommuner som i dag betalar utställningsersättning skulle helt logiskt upphöra därmed om staten träder in och slutresultatet för konstnärernas del kan lika gärna bli en försämring som en förbättring. Det skulle också kunna hända att endast de utställningar kommer till stånd för vilka utställningsersättning utgår och att det totala antalet utställningar därigenom minskas.

Svårigheterna att nå fram till en överenskommelse i utställningsersättningsfrågan gör att kulturrådet drar slutsatsen att frågan inte kan primärt lösas genom statens försorg. Minst ett fyrtiotal kommuner har redan infört utställningsersättning, en siffra som kan förefalla låg men som med hänsyn till att långt ifrån alla kommuner anordnar konstutställningar ändå är intressant. Kulturrådet menar också att en konstutställning i kommunal regi måste förmodas vara anordnad i avsikt att erbjuda kommunens invånare ett kulturarrangemang och är därvid att jämställa med en konsert eller en teaterföreställning. Att ersätta konstnären för att han

14 - 10 0573

ställer sina verk till förfogande är med detta sätt att se föga märkvärdigt. Att utställningen sedan erbjuder ett naturligt tillfälle för konstnären att sälja konst borde inte behöva leda till någon förändring i förhållandet mellan arrangör och konstnär.

Mot denna bakgrund uttalade kulturrådet

att rådet inte finner att skrivelsen från KRO och SKR ger rådet anledning att frångå sitt tidigare i rapporten Stöd till konstutställningsverksamhet redovisade ställningstagande, samt

att rådet ser det som angeläget att regeringen slutligt tar ställning till statens roll när det gäller konstutställningar i annan än statlig regi.

9.5.3 Särskild skrivelse

Den skrivelse om central föreningsfond för utställningsersättning som regeringen tillställt utredningen innehåller inledningsvis en hänvisning till att frågan om utställningsersättning under många år diskuterats inom organisationer, kommuner och statsförvaltning. Riksdagen har uttalat sitt principiella stöd och det berättigade i att konstnärerna ersätts då de visar sina arbetsresultat offentligt. Utställningsersättningsavtal har upprättats mellan KRO och staten gällande staten som utställningsarrangör. Detta avtal har under senare år förnyats och utvecklats. Då kommuner står som arrangör finns f.n. inget enhetligt avtal. Kommunförbundet har motsatt sig att till kommunerna förmedla en allmän rekommendation. I dag har dock ett 40-tal av landets 284 kommuner någon form av ersättning vid utställningar. Under olika uppvaktningar 1988 har de flesta kommuner visat sig positiva till att ersättning skall utgå. KRO förhandlar nu enskilt med landets samtliga kommuner med mål att nå ett enhetligt avtal gällande hela landet. Målet är att kommunerna skall teckna samma avtal som KRO tecknat med staten. KRO för även samtal med galleristerna om utställningsvillkoren.

Föreningslivet arrangerar de flesta konstutställningarna i landet. Där finns det en stor principiell enighet som sammanfaller vad gäller det berättigade i att konstnärerna skall erhålla utställningsersättning. Ett stort problem är att ideella föreningar har små ekonomiska resurser vilket begränsar deras ersättningsmöjligheter. Detta påverkar även föreningsarbe-

tet i sin helhet. Att inte kunna ge konstnärerna en rimlig ersättning innebär dessutom att stora delar av det konstpedagogiska arbetet lätt kan gå förlorat, ett arbete som till stora delar ingår i bl.a. Konstfrämjandets och SKR:s målsättning.

Tillsammans föreslår KRO, SKR och Konstfrämjandet att en central föreningsfond inrättas. Från denna fond skall utgå ersättning till berättigade utställande konstnärer. Fördelningskonstruktionen kan, enligt förslagsställarna, vara synnerligen enkel och lätthanterlig och styras av de i fonden ingående organisationerna. Genom ökade ekonomiska möjligheter kommer kvalitet och yrkesmässiga arbetsresultat att i betydligt större omfattning berika det fria föreningslivet. Vidare föreslås att fonden får ett startbelopp på 3 milj.kr. och att fondstyrelsen sammansätts av det fria föreningslivets företrädare inom bildkonstområdet, dvs. SKR och Konstfrämjandet samt yrkesorganisationen KRO.

9.5.4 Överväganden och förslag

Utställningsersättning är en rent upphovsrättslig ersättning i den meningen att upphovsmannen, konstnären, kräver en ersättning för att utställa sitt konstverk. Konstnären förfogar helt över verket och dess användning. Ersättningen är en fråga mellan konstnären och utställaren. Den kan beslutas individuellt men också regleras i avtal mellan utställare och konstnärernas organisationer.

Staten har tagit ställning i frågan genom att sluta avtal med bildkonstnärernas upphovsmannaorganisationer om bl.a. ersättningens storlek. Ersättningen gäller utställningar som arrangeras av statliga organ.

Statens kulturråd har i en skrivelse avvisat tanken att staten skulle ersätta kommunerna för att dessa betalar konstnärerna ersättning. Konstnärsutredningen delar kulturrådets uppfattning. Staten bör inte ge specialdestinerade bidrag av detta slag: Kommunerna bör ersätta konstnärerna för rätten att ställa ut konsten utan att detta bör föranleda ett särskilt statligt stöd. Detsamma gäller enligt min mening andra utställares ersättning till konstnärerna. Det finns inte tillräckliga skäl för att med statliga medel bygga upp en särskild föreningsfond för utställningsersättning.

Fondtanken har aktualiserats för att utställarna, i detta fall Konstfrämjandet och Sveriges Konstföreningars riksförbund, inte anser sig ha tillräckliga medel föratt betala ersättning. Huruvida så verkligen är fallet eller ej kan konstnärsutredningen inte bedöma. Om man vill främja de nämnda organisationernas verksamhet kan det ske genom en ökning av de statliga verksamhetsbidragen till organisationerna. Jag vill i sammanhanget påminna om statens kulturråds program för ökad konstbildning som för närvarande är under beredning inom regeringskansliet. Frågan om en eventuell ökning av statsbidragen till de nämnda organisationerna får prövas i detta samlade sammanhang.

9.6 Konstavgift

9.6.1 Bakgrund

Vid flera tillfällen har från konstnärshåll framförts önskemål om att andrahandsförsäljning av konst skall beläggas med en särskild avgift eller skatt, som skulle komma konstnärerna till del. Med "andrahandsförsäljning" brukar man avse sådan försäljning som sker efter den första överlåtelsen från konstnären. Frågan har i ett par omgångar diskuterats inom regeringskansliet, men något förslag har inte lagts fram.

Som skäl för att belägga andrahandsförsäljning av konst med avgift eller skatt anförs ofta behovet att förbättra konstnärernas ekonomi och att komma till rätta med en orättvisa. Samtidigt som många konstnärer lever i misär ökar konstförsäljning och spekulation.

Konstnärsnämnden anser det vara viktigt att pröva möjligheterna att införa skatt eller avgift på vidareförsäljning av konst för att därigenom ge bildkonstnärerna större möjligheter att leva av sin konstutövning.

En sådan skatt eller avgift är ett sätt att öka den ekonomiska ramen för bild- och formkonstnärer. Den kan utformas antingen som en individuell ersättning till de konstnärer vars verk säljs eller som en avgift att fördela till konstnärskollektivet som helhet. I förra fallet blir argumenteringen upphovsrättslig, i andra fallet får generella kulturpolitiska motiv anföras.

Det finns inget motsatsförhållande mellan de båda slagen av argument. Lagstiftning om upphovsrätt är ett sätt att slå vakt om konstnärers möjlighet att få ekonomiskt utbyte av sin verksamhet. Den danska upphovsrättsutredningen tar i betänkandet Billedret konstnärernas knappa ekonomiska villkor som utgångspunkt för förslag som syftar till att stärka deras upphovsrättsliga ställning. Det får dock, skriver utredningen, inte ske på bekostnad av konststödet.

9.6.2 Konstnärsnämndens förslag

Mot angiven bakgrund lade konstnärsnämnden hösten 1988 fram sitt förslag till konstavgift. Förslaget innebar sammanfattningsvis

att en avgift om fem procent på försäljningssumman tas ut på yrkesmässig andrahandsförsäljning av originalkonst,

att skyldigheten att erlägga avgift regleras genom ett avtal mellan å ena sidan staten och å andra sidan auktionsfirmorna och konsthandeln, innebärande att staten avstår från en så stor del av mervärdeskatten på andrahandsförsäljningen av konst som motsvaras av femprocentavgiften,

att avgiftsplikten skall omfatta sådana konstverk som enligt nu gällande regler är undantagna från mervärdeskatt, när de ägs av upphovsmannen eller dennes dödsbo,

att avgiften skall inkasseras, förvaltas och fördelas av en särskild fond,

att dess styrelse skall bestå av konstnärer, företrädare för auktionsnäringen och konsthandeln samt för staten, varvid konstnärerna skall vara i majoritet, samt

att fonden organisatoriskt skall knytas till konstnärsnämnden, där dess styrelse blir ett femte organ vid sidan av de nuvarande.

9.7 Droit de suite

9.7.1 Inledning

Riksdagen har behandlat frågan om konstavgift men beslutat avvakta upphovsrättsutredningens överväganden om en eventuellt införande av en upphovsrättslig grundad rätt till ersättning vid vidareförsäljning av konstverk.

Tanken är inte ny att stärka konstnärernas ställning genom en på upphovsrätten grundad ordning enligt vilken upphovsmannen tillförsäkras rätt till ersättning vid försäljning av originalexemplar av vissa verk. En sådan ordning infördes första gången 1920 i Frankrike. Därefter har olika varianter därav införts i drygt 30 länder. Ersättningen har utformats antingen som en andel av försäljningspriset eller som en andel av den värdestegring som inträffat i förhållande till tidigare försäljning. Grunden för att införa sådana ersättningssystem var ursprungligen att det ansågs skäligt att konstnärer eller deras anhöriga skulle få rätt till del i den värdestegring som ofta uppkommit vid vidareförsäljning av konstnärernas konstverk.

I de nordiska länderna har man tidigare vid flera tillfällen övervägt att införa en rätt av antytt slag men avstått från att lägga fram förslag härom. I Norge har man sedan 1948 haft en särskild avgift på all vidareförsäljning av konstverk. Under senare tid har Island infört en särskild lagstiftning som bl.a. ger konstnärerna rätt till ersättning vid vidareförsäljning av konstverk. I Danmark överväger folketinget en rent upphovsrättslig reglering av samma innebörd.

Rätten brukar i allmänhet omnämnas vid sin ursprungliga franska benämningen "droit de suite", en term som inte är helt lyckad för svenskt språkbruks vidkommande, men som antyder vad det är frågan om; en rätt för konstnären att ekonomiskt följa sitt konstverk sedan han överlåtit det eller givit ut det i mindre upplaga. I tysk rätt används ordet "Folgerecht". Detta uttryck kan dock avse även utövande konstnärers rätt till andel i intäkter vid överlåtelse av fonogram och film- eller videogramexemplar. I anglosaxisk rätt används förutom det franska uttrycket även termer som "follow-up right", "royalty right" och "art proceeds right". I Danmark används ordet "följeret", samma ord som återfinns i den nya

isländska lagen, och i Norge används uttrycket "följerett". Här används det franska uttrycket.

9.7.2 Allmänt

Den upphovsrättsliga lagstiftningens syfte är att ge skydd åt det andliga skapandet på det litterära och konstnärliga området. Detta sker bl.a. genom att upphovsmän ges en principiell ensamrätt till utnyttjandet av sina verk. Denna ensamrätt ger också upphovsmän ett ekonomiskt underlag för sin verksamhet.

I URL finns bestämmelser som inskränker upphovsmannens ensamrätt till spridning av exemplar av verket till allmänheten. För litterära och musikaliska verk finns bestämmelserna i 23 § och för konstverk finns de i 25 §. Sistnämnda bestämmelse innebär bl.a. att exemplar av ett konstverk fritt kan spridas bland allmänheten sedan det överlåtits av konstnären eller är utgivet.

I den mån en författares verk verk röner uppskattning bland allmänheten har han möjlighet att begära kompensation i form av royalty när verket ges ut i nya upplagor. För kompositörer är förhållandena i princip likartade, när det är fråga om utgivning av noter. Kompositörer och textförfattare har dessutom möjlighet att begära ersättning i samband med att deras verk framförs offentligt t.ex. vid konserter eller i radio eller TV. Dessa upphovsmannakategorier kan därmed i betydande utsträckning dra nytta av den grundläggande ensamrätten.

Bildkonstnärerna kan inte på motsvarande sätt dra nytta av upphovsrättens elementära rättigheter. Normalt begränsar sig konstnärernas möjligheter att utnyttja verket till överlåtelse av originalexemplaret eller, som t.ex. vid grafiska verk, till utgivning av en liten upplaga. Inskränkningarna i upphovsrätten får därför betydligt kraftigare effekt när det gäller bildkonstnärerna.

Efter vad jag erfarit anser upphovsrättsutredningen därför att man bör moderera inskränkningen i 25 § så att bildkonstnärerna ges en ny inkomstkälla.

Förbättringen av bildkonstnärernas ekonomiska villkor kan från upphovsrättslig synvinkel ske genom att konstnärerna ges en rätt till ersättning vid vidareförsäljning av exemplar av deras verk, dvs. droit de suite.

I allmänhet innebär vidareförsäljning av exemplar av ett konstverk att exemplaret övergår till en ny krets av personer, som privat eller offentligt, kan utnyttja verket. Man kan därför hävda att konstnären bör ha rätt till ersättning för detta nya utnyttjande på samma sätt som exempelvis en författare har rätt till royalty när hans verk ges ut i ny upplaga och en kompositörer har rätt till ersättning varje gång hans verk offentligt framförs på nytt. Att konstverk normalt säljs för att användas i privata hem är inget bärande argument mot detta synsätt. Upphovsrätten innebär bl.a. att författare och andra upphovsmän har rätt till ekonomisk kompensation när det framställs exemplar av deras verk, exemplar som är avsedda att användas i privata sammanhang.

Jag anser att det finns starka skäl för införande av en rätt till ersättning för vidareförsäljning av konstverk. Enligt vad jag erfarit föreslår upphovsrättskommittén införande av en sådan rätt som ett särskilt moment i spridningsrätten, som en droit de suite. Den bör utformas som en rätt för konstnären till andel i försäljningspriset vid vidareförsäljning av sina verk. Det innebär att avgiften utgår oavsett om det inträffat en värdestegring eller ej. Vad gäller vidare analys, bl.a. av de olika lagtekniska frågorna hänvisar jag till upphovsrättskommitténs kommande betänkande.

En droit de suite av detta slag skulle kunna medföra icke oväsentliga inkomster för bild- och formkonstnärer. En avgift på t.ex. 5 % skulle enligt upphovsrättskommittén ge intäkter på ca 10-16 milj.kr. Kommittén har gjort denna beräkning på grundval av relativt gamla siffror över den totala konstförsäljningen. I dag skulle sannolikt intäkterna bli större än så. Ersättningen utgår av praktiska skäl till en legitimerad upphovsmannaorganisation som också avgör hur intäkterna fördelas.

9.8 Kassettskatt/avgift

Enligt lagen (1982:691) om skatt på vissa kassettband (ändrad senast 1987:1242) (LSK) skall skatt erläggas vid omsättning eller uthyrning inom landet eller vid införsel till landet av inspelade eller oinspelade vi-

deokassettband och oinspelade ljudkassettband. Kassettskatten infördes 1982. Skatten för videokassettband är 15 kr. per band och för ljudkassettband 1 kr. 50 öre per band. Skattesatsen är densamma oavsett bandets speltid. Skattesatserna är för närvarande 15 kr. per videokassett och 1:50 kr. per ljudkassett. Intäkterna från kassettskatten kommer enligt aktuell prognos för budgetåret 1989/90 att uppgå till sammanlagt 181 milj.kr. Av detta belopp torde 157 milj.kr. hänföra sig till videokassetter och 24 milj.kr. till ljudkassetter. Denna uppskattning bygger på fördelningen mellan intäkterna från de två kassettslagen under 1988/89.

Det huvudsakliga motivet för införandet av kassettskatten var att skapa ekonomiska förutsättningar att kompensera rättighetsinnehavare av olika slag för att deras verk, till följd av hemkopieringen, utnyttjades på ett sätt som inte varit avsett. I skattepropositionen föreslås att skatten slopas. Kassettskatten har inte bidragit till att stärka upphovsrätten. Skatten utgör inte heller en förutsättning för den kompensation till rättighetsinnehavare som omnämndes i lagmotiven.

9.9 Upphovsrättslig avgift på kassettband

I ett flertal andra länder beläggs oinspelade ljud- och videokassetter med en upphovsrättsligt motiverade avgifter. Motivet är att tomkassetterna till stor del används för kopiering och tidsförskjutet lyssnande/tittande på upphovsrättsligt skyddade verk. De svenska upphovsmännen och deras organisationer har länge framfört krav på att motsvarande ordning skall införas i Sverige.

Ett förslag om avgift lades fram av upphovsrättsutredningen i delbetänkande 2, SOU 1983:65, som behandlade närstående rättigheter, enskilt bruk och videogram. I den proposition som då följde med anledning av utredningsförslagen tog regeringen inte upp frågan om avgift på tomkassetter.

Frågan bör nu aktuliseras i samband med att kassettskatten upphör, dvs. den 1 januari 1992. Enligt uppgift lär man också inom regeringskansliet förbereda en lagrådsremiss med innebörden att en upphovsrättsligt motiverad kassettavgift skall införas. Avgiftens storlek, beräkningsmetoder och former för inkassering anses böra fastställas i förhandlingar mellan de avgiftsskyldiga och upphovsmännen.

En sådan renodlad upphovsrättslig avgift skulle bl.a. kunna medföra att utländska och inhemska rättighetshavare likställs vid fördelningen av intäkterna. Konstnärsutredningen anser emellertid att Sverige bör kunna inta en restriktiv hållning när det gäller behandlingen av de utländska upphovsmännen. De internationella konventionerna och upphovsrättsorganisationernas tillämpning av dessa lär inte innebära någon absolut skyldighet att likställa utländska och inhemska upphovsmän.

Utgångspunkten i förhandlingarna bör i stället vara att större delen av intäkterna från den nya kassettavgiften avsätts för indirekta ändamål. Andelen för direkta ersättningar bör vara högre för ljudkassetter än för videokassetter, eftersom ljudkassetterna i större utsträckning utnyttjas för sådan privatkopiering som innebär ett försäljningsbortfall för fonogram.

Konstnärsutredningen förordar att en upphovsrättsligt motiverad kassettavgift bör införas från den 1 januari 1992. Intäkterna bör i likhet med vad som i övrigt gäller på det upphovsrättsliga området gå till såväl direkta (individuella mottagare) som indirekta ändamål (kollektiv användning). Avgiftens storlek bör fastställas i förhandlingar mellan å ena sidan upphovsmännen, å andra sidan tillverkare och importörer. Genom en avgift av detta slag finns det möjligheter att förbättra stödet till konstnärer och konstnärlig produktion vad gäller musik, film och video.

10 Utbildning och utveckling

10.1 Inledning

I uppdraget ingår att bedöma om de konstnärliga utbildningarna på skilda nivåer till inriktning och dimensionering är rätt avvägda i förhållande till arbetsmöjligheterna inom olika konstnärsyrken. Mot den bakgrunden har utredningen studerat utvecklingen under 1980-talet när det gäller konstnärlig yrkesutbildning och yrkesförberedande utbildning inom högskolan, gymnasiet, folkhögskolan och vissa fristående skolor.

I årets budgetproposition sammanfattar föredragande statsråd läget inför 90-talet på följande sätt.

Sektorn för utbildning för kultur- och informationsyrken är högskolans minsta sektor vad avser både studerandeantal och anslagsvolym. Utbildningen inom sektorn har inte mer än ca 2 000 nybörjarplatser fördelade på ett trettiotal allmänna utbildningslinjer, däri inräknat några påbyggnadslinjer. Det går emellertid inte att bedöma utvecklingen på kultur- och informationsområdet enbart utifrån kapaciteten på den linjebundna utbildningen. En stor del av den konstnärliga utbildningen bedrivs som lokala och individuella linjer samt fristående kurser. Detta gäller främst den humanistiska grundutbildningen.

En viss utbyggnad och spridning av utbildningen på kultur- och informationsområdet har skett under 1980-talet. Exempel på det är de tre nya utbildningslinjer som har tillkommit vid universitetet i Göteborg, nämligen fotograflinjen, konservatorslinjen och den bebyggelseantikvariska linjen. Den konstnärliga utbildningens koncentration till storstäderna i södra Sverige har brutits genom att linjen för fri konst och design-

linjen nu finns vid universitetet i Umeå och kyrkomusikerlinjen vid högskolan i Luleå med lokalisering till Piteå.

Utredningen om den konstnärliga utbildningens villkor och betydelse bör, enligt budgetpropositionen, följas upp med en mer djupgående *översyn av den konstnärliga utbildningen inom högskolan*. Det är angeläget att nu klarlägga vad som hänt med den konstnärliga utbildningen sedan högskolereformen genomfördes. Det är också angeläget att göra en jämförelse mellan likartade utbildningar vid olika högskoleenheter, bl.a. för att få en bättre uppfattning om på vilket sätt utbildningen bedrivs och hur resurserna utnyttjas vid de olika enheterna. Utbildningsministern avser att senare återkomma till regeringen med förslag om en sådan översyn. Mot den bakgrunden begränsar utredningen sin framställning till en översiktlig analys och vissa allmänna synpunkter inför det kommande utredningsarbetet.

10.2 Konstnärlig högskoleutbildning

10.2.1 Bakgrund

Den högskolereform som genomfördes 1977 innebar bl.a. att i princip all eftergymnasial utbildning vid universitet och fackhögskolor (motsvarande) sammanfördes under ett enhetligt högskolebegrepp. Reformen innebar också att vissa utbildningar som tidigare legat utanför universitet och högskolor kom att inordnas i högskolan. Detta gällde bl.a. de konstnärliga utbildningarna.

Högskolereformen föregicks av flera utredningar som berörde de konstnärliga högskoleutbildningarna. Konstnärsutbildningssakkunniga (KUS) lade 1970 fram betänkandet Högskolor för konstnärlig utbildning. Deras förslag om innehåll, organisation och dimensionering av bild- och formutbildningarna bearbetades senare av 1973 års expertgrupp för konstutbildning (K 73). På musikområdet arbetade den s.k. organisationskommittén för högre musikutbildning (OMUS) med genomförandet av den reform av den högre musikutbildningen som riksdagen antog riktlinjer för 1970. OMUS, som sedemera fick vidgade direktiv, sammanfattade reformkraven för hela musikområdet i ett principbetänkande 1976, Musi-

ken - människan - samhället. Ett år senare kom OMUS betänkande om dimensionering och lokalisering av högre musikutbildning.

Också utbildningen vid Statens scenskolor var föremål för utredning under slutet av 1970-talet. Statens kulturråd och UKÄ/UHÄ svarade gemensamt för den översynen.

De nämnda utredningarna underlättade på olika sätt de konstnärliga utbildningarnas inträde i högskolan. Några av utbildningarna hade redan före högskolereformen statlig huvudman, andra däremot hade kommunal eller i något fall privat huvudman. Rent organisatoriskt kom rätt skilda lösningar att prövas i olika delar av landet. I Stockholm, där det mest differentierade utbudet av konstnärlig högskoleutbildning finns, organiserades verksamheten i åtta fristående högskolor medan de konstnärliga utbildningarna i Göteborg och Malmö inordnades i universitetet i Göteborg respektive Lund.

Sedan högskolereformen genomfördes har såväl antalet konstnärliga högskoleutbildningar som antalet utbildningsplatser och utbildningsorter ökat. Utbildningarna har förstärkts på olika sätt genom bl.a. ökade medel för undervisningen och det konstnärliga utvecklingsarbetet, liksom för nya tjänster, bättre lokaler och utrustning. Allmänt kan man konstatera att de konstnärliga utbildningarna alltmer integrerats i högskolan samtidigt som respekten för deras särart och speciella behov ökat.

10.2.2 Nuvarande grundutbildning

I dag finns konstnärlig högskoleutbildning vid följande universitet/högskolor.

Danshögskolan

Vid danshögskolan, som är den enda i sitt slag i Sverige, utbildas koreografer, danspedagoger och mimartister.

Dramatiska institutet i Stockholm

Även Dramatiska institutet, DI, erbjuder utbildning som är den enda i sitt slag i Sverige. Där utbildas regissörer, scenografer, dramaturger och producenter för verksamhet inom film, TV, teater och radio. Även utbildning inriktad på mask och peruk ges vid DI. Sedan några år tillbaka ger Dramatiska institutet också teaterteknikerutbildning. DI är för närvarande föremål för en särskild utredning.

Grafiska institutet och institutet för högre kommunikations- och reklamutbildning i Stockholm

Grafiska institutet är inte en renodlat konstnärlig högskola men det är likväl skäl att redovisa den i detta sammanhang. Vid skolan finns två utbildningslinjer, den grafiska linjen och linjen för reklam och kommunikation. Utbildningarna förbereder för varierande verksamhet inom det grafiska området (faktor, försäljare, formgivare) respektive kommunikations- och informationsuppgifter inom reklam, marknadsföring och försäljning.

Konstfackskolan i Stockholm

Inom konstfackskolan i Stockholm finns ett brett utbud av design och konsthantverksutbildning (t.ex. för blivande keramiker, silversmeder, industridesigners, inredningsarkitekter och grafiska formgivare). Även bildkonstnärer, företrädesvis med inriktning på konst i offentlig miljö, utbildas vid skolan. Det finns också möjlighet att på Konstfack gå igenom en fördjupningsutbildning i foto.

Konsthögskolan i Stockholm

Utbildningen vid konsthögskolan avser fri konst (måleri, skulptur och grafik). Vid högskolan finns också en påbyggnadsutbildning i arkitektur och en i restaureringskonst.

Musikhögskolan

Vid musikhögskolan i Stockholm utbildas instrumentalister, sångare, komponister, arrangörer och ensembleledare. En särskild kyrkomusikerutbildning finns liksom fördjupad utbildning för bl.a. blivande dirigenter, komponister och instrumentalister.

Operahögskolan

Operahögskolans utbildning syftar till att utbilda sångare för scenisk verksamhet inom opera och närliggande musikdramatiska former.

Teaterhögskolan

Teaterhögskolan utbildar skådespelare.

Universitetet i Lund

Musiker, kyrkomusiker och skådespelare kan få sin utbildning vid universitetet i Lund. Utbildningen motsvarar den som ges vid musikhögskolan respektive teaterhögskolan i Stockholm. Universitetets konstnärliga institutioner ligger i Malmö.

Universitetet i Göteborg

Vid universitetet i Göteborg finns ett ganska brett utbud av konstnärlig utbildning. De utbildningar som i Stockholm finns vid musikhögskolan och teaterhögskolan ges också i Göteborg. Detsamma gäller i princip utbildningarna vid konstfackskolan och konsthögskolan. I Göteborg finns landets enda utbildning för blivande fotografer.

Universitetet i Umeå

År 1987 började högre konstnärlig utbildning byggas upp vid universitetet i Umeå. Den första ubildningen avser fri konst. Fr.o.m. 1989/90 finns

även en designutbildning. Dessa båda utbildningar motsvarar dem som ges vid konsthögskolan i Stockholm och universitetet i Göteborg (fri konst) respektive konstfackskolan och universitetet i Göteborg (design).

Högskolan i Luleå

Förutom i Stockholm, Göteborg och Malmö kan man utbilda sig till kyrkomusiker vid högskolan i Luleå. Utbildningen är förlagd till Piteå.

10.2.3 Konstnärlig högskoleutbildning som arbetsmarknad

De konstnärliga högskoleutbildningarna är i många fall en förutsättning för konstnärlig yrkesverksamhet. Sättet att lösa lärarfrågan har också betydelse för konstnärsyrket. Till de konstnärliga högskoleutbildningarna knyts nämligen ofta lärare som i sin dagliga gärning är utövande konstnärer.

Inom den fria konsten - och då främst vid konsthögskolan - finns en tradition att till utbildningen knyta framstående konstnärer som professorer. De senaste årens satsning på konstnärlig högskoleutbildning har inneburit att allt fler sådana utbildningar fått professorstjänster eller att sådana tjänster kommer att inrättas under de närmaste åren.

De av regeringen inrättade professorstjänsterna var tidigare koncentrerade till bild- och formområdet och musikområdet. Stockholms och då särskilt konsthögskolans dominans var också tydlig. De senaste åren har emellertid nya områden och nya utbildningsorter börjat få sin del i utbyggnaden av professorskåren. När utbildningen i fri konst startade i Umeå den 1 juli 1987 inrättades samtidigt tre professorstjänster för den utbildningen. Samtliga professorstjänster vid universitetet i Göteborg har tillkommit under de senaste fem åren och det gäller också de båda tjänsterna vid universitetet i Lund. Under de senaste två budgetåren har tillkommit inte mindre än åtta nya professorstjänster för konstnärlig utbildning. Av dessa avser fyra det område som hittills saknat sådana tjänster, nämligen scenområdet.

De professorstjänster som inrättas i anslutning till de konstnärliga högskoleutbildningarna är förenade med konstnärligt utvecklingsarbete. Det

innebär att innehavaren vid sidan av undervisningen har skyldighet att bedriva sådan verksamhet. Inom högskolan i övrigt är professorstjänsterna förenade med skyldighet att bedriva forskning.

Inom det konstnärliga området är professorstjänsterna - i motsats till vad som i övrigt gäller i högskolan - tidsbegränsade. Det innebär att en person kan inneha en sådan tjänst under högst tio år. Avsikten med detta arrangemang är att säkra en tillräckligt vital kontakt mellan utbildningen och yrkesutövningen och att göra det möjligt för professorn/konstnären att återgå till sin konstnärliga verksamhet inom rimlig tid. En sådan återgång underlättas självfallet av att professorerna i tjänsten får utrymme för konstnärligt utvecklingsarbete.

UHÄ har inlett samtal med humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet och Riksbankens Jubiléumsfond med syfte att intressera rådet och fonden för en vidgning av deras forskningsstödjande verksamhet till att också avse konstnärligt utvecklingsarbete och eventuell framtida forskning vid de konstnärliga högskoleutbildningarna. En ev. framtida tillgång till medel avsedda för forskning skulle ytterligare öka möjligheterna för kvalificerade konstnärer att få sysselsättning inom högskolan.

De konstnärliga högskoleutbildningarna har en viktig kulturpolitisk roll i det samspel som uppstår mellan utbildningarna och kulturinstitutionerna. Den rollen kan behöva utvecklas ytterligare. Ett aktuellt exempel rör utbildningen inom teaterområdet där en pågående översyn visar att en större integrering är önskvärd mellan utbildningarna för olika yrkesfunktioner inom teatern men också att högskolan och teatrarna behöver stärka samarbetet.

Lokaliseringen av konstnärlig högskoleutbildning har ett samband med vad man önskar uppnå kulturpolitiskt och regionalpolitiskt. Etableringen av en konsthögskola vid universitetet i Umeå 1987 får ses som ett intressant exempel på en satsning där utbildningspolitiska, regionalpolitiska och kulturpolitiska strävanden samverkat.

Högskolan har slutligen en viktig kulturpolitisk roll som kan fyllas genom att konstnärligt yrkesverksamma får tillgång till den fortbildning och vidareutbildning som successivt byggs upp i anslutning till de konstnärliga högskoleutbildningarna. UHÄ:s ambition är att denna utbildning så långt det är möjligt skall bli tillgänglig för yrkesverksamma i olika de-

15 - 10 0573

lar av landet. Dramatiska institutet har redan ett program för fortbildning och vidareutbildning med stor spridning över landet.

10.3 Konstnärligt utvecklingsarbete

10.3.1 Dagsläget

Medlen för konstnärligt utvecklingsarbete finns innevarande budgetår under anslaget D 15. Forskningsanknytning av grundläggande högskoleutbildning samt konstnärligt utvecklingsarbete. Totalt står 6 135 000 kr. till förfogande med följande fördelning:

Danshögskolan	290 000
Dramatiska institutet	808 000
Konstfackskolan	964 000
Konsthögskolan	527 000
Musikhögskolan i Stockholm	1 232 000
Operahögskolan i Stockholm	290 000
Teaterhögskolan i Stockholm	587 000
Universitetet i Lund	1 613 000
Universitetet i Göteborg	3 702 000
Universitetet i Umeå	322 000
Högskolan i Luleå	90 000
Till UHÄ:s disposition	600 000
	6 135 000

Medlen till UHÄ:s disposition används för gästprofessurer inom området konstnärligt utvecklingsarbete.

Budgetåret 1989/90 finns 40 professurer inom det konstnärliga området.

Av de sammanlagt 40 professurerna finns 27 i Stockholm. Samtliga professurer utom den i svensk och jämförande arkitekturhistoria är förenade med konstnärligt utvecklingsarbete.

10.3.2 1990 års forskningsproposition

UHÄ föreslog i sitt underlag för forskningspropositionen att ytterligare tio professurer skulle inrättas inom det konstnärliga området under anslagsperioden 1990/91-1992/93. Tjänsterna föreslogs finansierade med medel som anvisas under anslaget Utbildning för kultur- och informationsyrken. Två av professurerna föreslogs vara förenade med forskning i konventionell mening. Den ena avsåg ergonomi vid universitetet i Umeå, den andra designmetodik vid universitetet i Göteborg. Åtta av professurerna föreslogs vara förenade med konstnärligt utvecklingsarbete. Dessa åtta skulle enligt förslaget fördelas på följande sätt:

- koreografi vid danshögskolan,
- orgel vid universitetet i Lund,
- musikdramatisk gestaltning vid universitetet i Göteborg,
- musikdramatisk gestaltning vid operahögskolan i Stockholm,
- kördirigering och körsång vid musikhögskolan i Stockholm,
- violin vid universitetet i Lund,
- musikalisk instudering vid operahögskolan i Stockholm,
- dramatik vid dramatiska institutet/teaterhögskolan i Stockholm.

Till varje föreslagen professur skulle, vid sidan av lönekostnaderna, knytas 200 000 kr. ur anslaget för konstnärligt utvecklingsarbete. Därutöver föreslog UHÄ att det nämnda anslaget skulle förstärkas med ytterligare 2 milj.kr. per budgetår som en rörlig resurs.

Av de föreslagna professurerna föreslår regeringen att den i kördirigering och körsång inrättas till en kostnad av 400 000 kr. fr.o.m. den 1 juli 1990. Därutöver föreslår regeringen att medlen för konstnärligt utvecklingsarbete förstärks med ytterligare 3 milj.kr. under treårsperioden.

För närvarande behandlar riksdagen en motion om att samtliga av UHÄ begärda konstnärliga professurer skall inrättas.

10.4 UHÄ:s övriga reformförslag

I den nämnda anslagsframställningen redovisade UHÄ även vissa andra förslag, som enligt konstnärsutredningen är av intresse i det här sammanhanget.

Förlängning m.m. av danspedagogutbildningen DH

Inom danslinjen finns två olika inriktningar, koreografi (120 poäng) resp. danspedagogik (120 poäng, jämte kortare varianter om 60 resp. 40 poäng).

Danspedagogutbildningen är inriktad mot en bred arbetsmarknad: barnomsorg, grundskola, gymnasieskola, kommunal musikskola, teatrar och studieförbundens kurser. En del danspedagoger bedriver undervisning i egna dansstudios.

Under de senaste åren har intresset för dans vuxit starkt bland barn och ungdom. Från samhällets sida har åtgärder vidtagits som på olika sätt stärkt dansens ställning. Det särskilda programmet Kultur i skolan har haft stor betydelse. Inom dess ram har dansprojekt kommit till stånd, som inneburit att kommunernas intresse för att införa dans i skolan har ökat.

Efterfrågan på kompetenta danspedagoger kan därför väntas öka.

I regeringens proposition 1988/89:4 om skolans utveckling och styrning har utbildningsministern uttalat bl.a. följande (s. 60 f):

> "*Dansen* hör till de mest eftersatta områdena i skolans verksamhet ..... Dansen som uttrycksmedel och konstart bör enligt min mening ges en plats i skolan av flera skäl. Dansen förtjänar för det första att uppmärksammas som en konstform i sig. Den är en konstform som behöver den breddade bas som en förankring i skolan skulle kunna ge. Dansen och rörelsen är vidare ett naturligt uttrycksmedel för barnet. Dansen utvecklar motoriken, den bygger upp självkänslan och bidrar till personlighetsutvecklingen. Enligt min mening bör dansen därför liksom musiken kunna inrymmas i skolan .... Danshögskolan har ..... förklarat sig beredd att se över hur utbildningen där skall kunna anpassas till skolans behov. UHÄ utreder f.n. den framtida inriktningen av danshögskolans utbildning. Väsentligt i sammanhanget är att det sker en geografisk spridning av dansverksamheten också utanför storstadsområdena."

Bedömningen har lämnats utan erinran av riksdagen.

Den av utbildningsministern omtalade UHÄ-utredningen om danspedagogutbildningen är numera slutförd. I rapporten "Danspedagogutbildning - förslag om förändrad utbildning av danspedagoger" av Madeleine Hjort (UHÄ-rapport 1988:14) rekommenderas i huvudsak följande åtgärder:

- danspedagogutbildningen förlängs till fyra år (160 poäng)
- en extern praktikperiod om ca 13 veckor införs
- barndans blir obligatoriskt ämne för samtliga studerande
- folkliga danser införs som nytt huvudämne.

Vid remissbehandlingen har rapporten blivit positivt bedömd. Bl.a. har förslagen om förlängning och extern praktik tillstyrkts.

På grundval av utredningsrapporten och remissyttrandena föreslår UHÄ att danslinjens 120-poängsvariant för blivande danspedagoger skall förlängas till 140 poäng.

Danshögskolan flyttar in i nya lokaler våren 1990. En förlängning och förstärkning enligt UHÄs förslag förutsätter inte ytterligare lokaler och utrustning.

UHÄ föreslår också att danshögskolans resurser ökar så att skolan får vidgade möjligheter att ge fortbildning och vidareutbildning inom t.ex. barndans. UHÄ räknar med att danshögskolan förlägger kurser till andra delar av landet.

Fortbildning och vidareutbildning på det konstnärliga området

Inom det konstnärliga området finns åtskilliga behov av fristående kurser och lokala linjer som kan användas som fortbildning och vidareutbildning. Ett exempel är operaregi, ett annat teaterteknik, ett tredje dans. Resurserna för sådana ändamål bör byggas ut under planeringsperioden. De etablerade institutionerna för konstnärlig utbildning har ett riksansvar för att stödja sådan verksamhet på olika håll i landet.

Sveriges möjligheter att medverka i nordiskt samarbete kring "smala" utbildningar skulle förbättras avsevärt, om ytterligare resurser ställdes till förfogande.

Sammanfattande bedömning

Konstnärsutredningen anser det vara angeläget att förstärka danspedagogutbildningen på det sätt som UHÄ föreslagit. Vidare delar utredningens bedömning när det gäller behovet av fortbildning och vidareutbildning på det konstnärliga området.

10.5 Gymnasieskolan/förslaget om treårig estetisk linje

10.5.1 Inledning

I betänkandet Två nya treåriga linjer i gymnasieskolan (SOU 1989:10) föreslås bl.a. en estetisk linje.

Den av utredaren föreslagna estetiska linjen är strukturerad så att eleverna redan från början skall välja mellan sex olika inriktningar/grenar; musik, bild, dans, textilslöjd, trä- och metallsljöd samt teater.

10.5.2 Musikutbildning

Den tvåårigа musiklinjen tillkom i början av 1970-talet. Samtidigt fortsatte utbyggnaden av den kommunala musikskolan. Samhället tog därmed ett större ansvar för musikundervisningen, som blev mer lättillgänglig och mindre beroende av privata initiativ, föräldrarnas ekonomi m.m.

Utvecklingen efter musiklinjens tillkomst visar på en väsentlig kvalitetshöjning inom den högre musikutbildningen. Vidare har svenska musiker, både solister och orkestermusiker, bättre kunnat hävda sig i konkurrensen med utländska musiker.

Musiklinjen har blivit en viktig del av den svenska musikutbildningen. Den är också mycket attraktiv. Våren 1989 var antalet sökande till linjen 179 per 100 intagningsplatser, det näst högsta sökandetalet för gymnasieskolans samtliga linjer. Många kommuner önskar också få anordna linjen.

Musiklinjen har alltid haft en dubbel målsättning. Linjen skall förbereda såväl för högre studier inom musikområdet som för fortsatta studier inom andra områden. Utredaren har inte ifrågasatt denna dubbla målsättning. Konstnärsutredningen och SÖ har samma grundsyn och anser att musiklinjen bör bibehållas och utvecklas. Linjen bör även i framtiden förbereda både för fortsatta studier i musik och för annan högre utbildning.

Konkurrensen om platserna vid musikhögskolorna är mycket stor. Endast ett fåtal av musiklinjens elever slutar som solister. Ytterligare ett antal blir musiker, i orkestrar och ensembler av olika slag eller musikpedagoger. Musikutbildning är värdefull också för blivande tekniker, producenter och annan personal inom musikområdet eller inom olika massmedieområden (press, radio, TV etc.). Vidare är kunnighet inom musikområdet värdefull för personal inom förskola, skola, fritidsverksamhet och olika vårdformer.

Vissa elever på musiklinjen upptäcker efter hand att deras förmåga inte räcker för en musikerutbildning och inriktar sig då på något annat yrkesområde. De upplever trots detta ofta att deras musikutbildning varit värdefull och att musiklinjen erbjudit dem en stimulerande studiemiljö, som skapat motivation och arbetsglädje för skolarbetet och goda förutsättningar för den personliga utvecklingen.

Musiklinjen är i dag tvåårig. Det finns en ettårig påbyggnadsutbildning som gör det möjligt för cirka hälften av linjens elever att få en treårig gymnasieutbildning. I det nämnda betänkandet föreslås en treårig utbildning. För de flesta elever behövs en treårig utbildning för att de skall kunna motsvara musikhögskolornas krav. Genom en treårig utbildning kan eleverna bl.a. få den behörighet som krävs för musiklärarlinjen.

10.5.3 Andra estetiska utbildningar

Den estetisk-praktiska linjen (Ep-linjen), som anordnas försöksvis sedan hösten 1984, är tvåårig. Det tredje år, som ursprungligen planerades, har endast kommit till stånd för slöjd.

Linjen har visat sig vara mycket attraktiv. I flera år har den haft det högsta sökandetalet av gymnasieskolans samtliga linjer (våren 1989 235 sökande per 100 intagningsplatser).

SÖ gjorde under 1988 en uppföljning av de elever som gick ut Ep-linjen 1986 och 1987. Av uppföljningen, som nu föreligger i slutgiltigt skick (Dnr 5029-88:420), framgår bl.a. följande:

- eleverna har valt Ep-linjen på grund av intresse för en viss specialisering snarare än ett allmänt estetiskt intresse,

- eleverna är i regel positiva till att arbetsprov används vid intagningen till linjen,

- de flesta eleverna hade vid undersökningstillfället arbete eller bedrev studier,

- de som arbetade gjorde det i regel utanför sitt estetiska område,

- de som studerade gjorde det däremot i regel inom sitt estetiska område,

- de flesta eleverna ansåg att Ep-linjen varit en god förberedelse för fortsatta studier och i hög grad personlighetsutvecklande.

Ep-linjen har liksom musiklinjen en dubbel målsättning. Den skall dels förbereda för fortsatta studier i anslutning till den estetiska specialiseringen, dels ge grund för verksamhet inom ett bredare socialt och kulturellt område (t.ex. för blivande lärare eller fritidspedagoger).

I likhet med SÖ bedömer utredningen det inte som möjligt att föra samman alla estetiska inriktningar (exkl. musik) till en gemensam ingång i årskurs 1. Däremot synes det möjligt att ha två ingångar - utöver musiklinjen - nämligen en för bild- och en för dramaområdet.

Det bör i detta sammanhang påpekas att den här diskuterade dansgrenen inte kan ersätta nuvarande specialkurs för yrkesdansare, vilken förutsätter omfattande daglig dansträning. Däremot skulle en treårig utbildning med dansinriktning vara en lämplig bakgrund för den som vill söka till danspedagogutbildning.

10.6 Folkhögskolan

10.6.1 Allmänt

Folkhögskolan är föremål för en särskild utredning med vilken konstnärsutredningen samrått.

Genom sin betydande frihet när det gäller ideologisk och innehållsmässig profilering och genom frånvaron av centralt fastställda studie-, kurs- och timplaner har folkhögskolorna kunnat utveckla ett kursutbud med betydande bredd och flexibilitet. Till flexibiliteten hör möjligheten att snabbt kunna ändra utbudet efter nya behov och krav.

Bredden och flexibiliteten präglar både de långa och de korta kurserna. I det här sammanhanget är det utbudet och omfattningen av långa kurser som är av intresse.

Traditionellt har folkhögskolans kursutbud dominerats av humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen och på senare tid även av ämnen tillhörande den estetiska sektorn och fritidssektorn.

De allmänna kurserna (med eller utan särskild inriktning) ligger generellt sett på grundskole- och gymnasienivå. De ger i regel grundskolekompetens och allmän behörighet till studier vid högskola eller universitet, i vissa fall också särskild behörighet. Det är i allmänhet två- eller treåriga med möjlighet för sökande att - beroende på utbildningsbakgrund - individuellt inträda i lämplig "årskurs" eller i lämplig undervisningsgrupp vid skolor där årskursindelning inte förekommer.

Merparten av kurserna inom kategorin "särskild linje", ofta kallad "speciallinje", kräver för tillträde allmän behörighet (minst tvåårig gymnasieskola eller minst två år på folkhögskola) och sägs ofta i kataloger, annonser och broschyrer "ligga på högskolenivå", "motsvara högskoleutbildning", "vara av högskolekaraktär" eller omfatta ett visst antal poäng eller högskolepoäng.

10.6.2 Yrkesinriktad utbildning

Folkhögskolan kan användas för viss yrkesutbildning såsom fritidsledarutbildning och utbildning för kulturförmedlande uppgifter och för uppgifter inom amatörverksamhet liksom för olika slags ledarfunktioner inom fritidssektorn samt för utbildning av förtroendemän och anställda inom folkrörelser och organisationer. Folkhögskolan bör dock inte erbjuda yrkesutbildning och yrkesfortutbildning på områden, där andra utbildningsanordnare fått uppgifter och resurser av samhället. Återhållsamhet bör visas vid utbudet av yrkesutbildning.

I folkhögskoleförordningen formulerades villkoren så att folkhögskolorna i begränsad omfattning kan ge yrkesinriktad utbildning under förutsättning att det sker inom ramen för vad som i samma paragraf föreskrivs om verksamhetens form och innehåll.

För läsåret 1989/90 har i Folkhögskolekatalogen bjudits ut ca 670 långa kurser och linjer, i längd varierande från en knapp termin (minst 15 veckor) upp till 5 år. Av dem kan ett par hundra bedömas vara av yrkesinriktat slag, dvs. antingen yrkesförberedande eller färdigutbildande. Många av kurserna särskilt inom den estetiska sektorn har dock det dubbla syftet att dels erbjuda utbildning för amatörverksamhet och föreningsverksamhet och dels förbereda för en fortsatt yrkesinriktad utbildning.

Till det stora flertalet kurser om är ett år eller längre gäller som inträdeskrav allmän behörighet för högskolestudier. För de längre kurserna i musik och konst gäller i regel också inträdes- och arbetsprov. Skolorna bedömer vanligen de sökande individuellt och ofta efter intervjuer.

Den estetiska sektorn är den avgjort största med i allmänhet ett-, två- eller treåriga kurser. Omkring 100 sådana kurser bjuds ut vid ungefär lika många skolor. Omkring hälften av dessa kurser har konstinriktning, inemot hälften musikinriktning och ett tiotal teaterinriktning.

Musiklinjer inom folkhögskolan, med en mera systematisk och yrkesinriktad undervisning, är en relativt ny företeelse. Före 1960 fanns bara fyra skolor med musiklinjer, vid 1970-talets början ett dussin och numera ett 40-tal. Dessa skolor finns inom nästan alla län, och tre fjärdedelar av

dem har rörelse eller organisation som huvudman. En handfull av skolorna har utlokaliserat sina musiklinjer till andra orter.

De kortare musikkurserna har ofta ett utpräglat folkbildningssyfte - att öka den enskildes färdigheter och kunnande, att ge inspiration till eget musicerande och att förbereda för insatser som cirkelledare, ensemebleledare eller körledare eller för frivilligtjänst som församlingsmusiker. De två- och treåriga kurserna har i regel till huvudsyfte att förbereda för högre musikutbildning eller för yrkesverksamhet som musiker, musiklärare, kyrkomusiker eller musikhandledare.

Rekryteringen till musiklinjerna är fortfarande mycket god. De studerande är till ungefär hälften ungdomar under 20 år. Inemot 90 procent har genomgått gymnasieskola.

Mediautbildning av olika slag erbjuds sedan 20-talet år tillbaka inom folkhögskolan. I dag ger ett trettiotal folkhögskolor någon form av mediautbildning. De första mediainriktade kurserna hade ingen direkt anknytning till yrkesverksamhet inom området. Men utvecklingen på media- och kommunikationsområdet har gått mycket snabbt, antalet kurser har ökat och yrkesinriktningen har blivit mer markerad.

Konstutbildningar inkluderande konsthantverk erbjuds vid ett femtiotal skolor. Sålunda erbjuder ett 25-tal två-, tre-, fyra- och i ett fall femåriga kurser med uttalat syfte att förbereda för yrkesverksamhet eller för fortsatta studier vid konst- och konsthantverksskolor och lärarutbildningar. I ett tiotal fall kallas kurserna helt enkelt konstskolor.

För att få en uppfattning om dessa folkhögskoleutbildningars värde för inträde vid landets fem konst- och konsthantverkshögskolor, har folkhögskolekommittén bett dessa skolor meddela hur många av de till hösten 1989 antagna eleverna som förberett sig genom konstnärlig utbildning på folkhögskola. Svaren visar att det är förhållandevis många.

Till konsthögskolan i Stockholm sökte således 750 personer, 28 togs in och av dem hade åtta en ett- eller tvåårig konstnärlig utbildning vid folkhögskola som grund. Till konsthögskolan Valand i Göteborg antogs tolv, av vilka samtliga hade sådana förberedelser, och till konsthögskolan i Umeå antogs också tolv, av vilka sju hade förberett sig på folkhögskola under ett till tre år.

Till Konstfack i Stockholm antogs 95 studerande, varav 31 hade folkhögskoleförberedelse, och till design- och konsthantverksskolan i Göteborg 51, varav 17 med sådan förutbildning.

Det finns ungefär 155 linjer med praktisk-estetisk inriktning vid 88 folkhögskolor. Verksamheten har expanderat kraftigt sedan 60-talet.

Musikområdet dominerar. Sammanlagt 38 folkhögskolor har musiklinjer. Bild- och formutbildningar finns vid 30 folkhögskolor, estetisk linje med flera tekniker vid ytterligare drygt 30, teater och drama vid 20, yrkesutbildning för dramapedagoger vid fyra och danslinjer vid fem.

Omfattning och fördjupning varierar från tre-femåriga konstlinjer med mer än 20 timmars estetiskt innehåll per vecka till allmänna kurser med inriktning mot estetiska ämnen.

Musik

SÖ genomförde en studie av *musikverksamheten* vid folkhögskolorna 1985/86 (PUFF Nr 122). Av studien framgår att folkhögskolorna under de senaste decennierna spelat en avgörande roll för Sveriges musikliv genom att erbjuda det förberedande stadium som i stort sett saknats i det reguljära skolsystemet i glappet mellan kommunal musikskola och högskola. Den stora efterfrågan som rådde 1986 och fortfarande råder på utbildning vid de linjer som svarar för kvalificerad högskoleförberedelse tyder enligt SÖ på att utbildningen behövs.

En huvudfråga i enkäten från hösten 1989 var hur stor del av de studerande som hade ambitionen att huvudsakligen försörja sig på ett konstnärligt yrke. På 24 av musiklinjerna var det mer än 50 % av eleverna som hade ett sådant syfte med studierna. Endast tio procent av eleverna vid tio musiklinjer uppgav att studierna var att anse som fortbildning.

Bild och form

Tre fjärdedelar av de 35 bild- och formlinjerna som omfattades av höstens undersökning har ett övervägande estetiskt innehåll minst 20 timmar i veckan. Färre elever än på musiklinjerna har för avsikt att försörja

sig på konstnärlig verksamhet. Det är inte ovanligt att kuserna i bild och form utgör fortbildning för en del av eleverna. Vanligaste personalkategorierna var personal i barnomsorgen, lärare och vårdpersonal.

Yrkesplanerna tycks inte vara lika dominerande på de 21 konsthantverkslinjerna som på de rena bild- och formlinjerna. Förhållandevis stor andel av eleverna använder kurserna i konsthantverk som fortbildning i sitt yrke. Det gäller främst personal i barnomsorgen och arbetsterapeuter.

Dans

På tre folkhögskolor i landet finns sammanlagt fyra danslinjer. De är alla ettåriga och har mindre än tio elever. Antalet sökande har varit betydligt fler än antalet platser. Ingen av eleverna går på danskurserna som fortbildning.

Teater och drama

Teater- och dramalinjer finns vid 20 folkhögskolor, men endast åtta skolor har besvarat SÖ:s enkät. De flesta teaterlinjerna är ettåriga. På fyra folkhögskolor finns dock en tvåårig eftergymnasial utbildning för dramapedagoger.

10.7 Utredningens överväganden

Inför det kommande utredningsarbetet vill konstnärsutredningen särskilt fästa uppmärksamheten på följande frågor.

Som utredningen tidigare framhållit är intresset för konstnärliga utbildningar mycket stort, på alla nivåer i skol- och högskolesystemet. SÖ:s undersökningar visar att de som gått igenom estetisk praktiska linjer på gymnasiet anser att utbildningen varit värdefull och personlighetsutvecklande. Det gäller också studerande som sedermera arbetat med annat än konstnärlig verksamhet. Detsamma gäller andra estetiska utbildningar, t.ex. inom folkhögskolan.

Utredningen vill i sammanhanget erinra om vad som anfördes om kultur i skolan i prop. 1988/89:4 Skolans utveckling och styrning (sid. 58-59).

Utvecklingsarbetet avseende kultur i skolan skall fortsätta. Inriktningen bör vara att göra kulturverksamheten till en naturlig del av det dagliga skolarbetet. Den enskilde eleven skall ges möjligheter till skapande verksamheter från förskola till gymnasium. Kulturansvaret måste därvid vila på skolans alla ämnen, men ett speciellt ansvar ligger självfallet på de ämnen som har till uppgift att utveckla elevernas uttrycks- och kommunikationsförmåga som svenska, bild, musik och slöjd.

Att döma av uttalande preferenser skulle en utbyggnad och förstärkning av den estetiska utbildningen på gymnasienivå uppenbarligen svara mot många ungdomars studieönskemål. Flertalet konstnärsyrken är också speciella i den meningen att förberedelser för eventuell yrkesverksamhet inom sektorn måste börja relativt tidigt. Det är därför rimligt att gymnasieskolan utformas och dimensioneras efter principen att ungdomar med konstnärligt intresse och talang skall få möjlighet att utveckla detta intresse och kunnande - även om det samtidigt måste göras fullt klart att möjligheterna att senare i livet helt yrkesmässigt ägna sig åt estetisk verksamhet är begränsade.

Vad gäller högskolan är det uppenbart att antalet sökande mycket kraftig överstiger antalet studieplatser - och så måste det också vara. Det är vidare sannolikt att en utbyggd estetisk utbildning inom gymnasium och kanske också folkhögskola kommer att leda till en ännu större tillströmning mot den konstnärliga högskolan.

Utredningens undersökningar (se kap. 4) visar att en betydande del av de som ägnar sig åt konstnärlig verksamhet inte har högskoleutbildning och att, omvänt, ca hälften av dem som går igenom konstnärlig högskoleutbildning senare ägnar sig åt annan verksamhet eller varvar annan yrkesverksamhet med estetisk. Förhållandena är naturliga. Högskoleutbildning får inte uppfattas som någon garanti för konstnärlig yrkesverksamhet och är heller inte för alla konstnärliga yrken någon absolut förutsättning. Det torde vara svårt att via inträdesprov etc. säkerställa att flera av de som gått igenom högskolan verkligen också blir konstnärer som huvudsaklig verksamhet.

Med tanke på att många av dem som går igenom konstnärliga högskolor också i framtiden kommer att ägna sig åt annat än konstnärlig verksamhet är det angeläget att man granskar utbildningens innehåll vad gäller förberedelser för yrken som är angränsade till de konstnärliga, t.ex. pedagogik.

Siffrorna visar också att med bibehållna relationstal skulle antalet högskoleutbildade inom de konstnärliga yrkena snarare minska fram mot år 2000. Med tanke på detta och med tanke på det dokumenterade intresset finns det skäl att överväga en utvidgning av högskolans dimensionering.

Konstnärlig utbildning och utveckling har vidare syften än att vara direkt yrkesförberedande. Utredningen vill påminna om det synsätt som låg bakom utformningen av den nuvarande konstnärliga högskoleutbildningen.

I den proposition (1975/76:135) som utgör grunden för den nuvarande konstnärspolitiken fanns även uttalanden om den konstnärliga utbildningen. Regeringen ansåg att det i samband med den då pågående reformeringen av högskoleutbildningen var särskilt angeläget att konstnärsutbildningens primära målsättning inte förlorades ur sikte. Konstnärsutbildning domineras av målet att stimulera den konstnärliga mognadsprocessen och ge de studerande möjligheter att förverkliga sina konstnärliga intentioner. Yrkesförberedelsen i utbildningarna på kulturområdet har som särskilt mål att ge de studerande möjligheter till egna praktiska konstnärliga erfarenheter och att bidra till utvecklingen och förnyelsen av de konstnärliga uttrycksmedlen. Den konstnärliga utbildningen är i sig själv en skapande process som inte i alla avseenden kan och bör bedrivas på ett i förväg planerat sätt. Detta måste få påverka sättet att organisera studierna liksom utformningen av de planer som styr utbildningens innehåll och arbetsformer.

Bland motiven för att inordna de tidigare fristående högskolorna i den nya högskoleorganisationen fanns ambitionen att ge all grundutbildning inom högskolan en forskningsanknytning. Den motsvarighet till forskning som vuxit fram inom de konstnärliga utbildningarna är konstnärligt utvecklingsarbete. Med utredningens perspektiv är den utvecklingen särskilt intressant. Den ger inte bara konstnärliga talanger möjlighet till fortsatt utveckling efter avslutad grundutbildning. Den skapar också ar-

betstillfällen och inkomster för högt kvalificerade konstnärer. Det sist nämnda gäller för övrigt all konstnärlig utbildning.

Utredningen vill understryka vad som anförts ovan om högskolans kulturpolitiska roll och möjligheterna att främja ett dynamiskt kulturliv genom konstnärligt utvecklingsarbete, knutet till universitet och högskolor. Jag vill därvid särskilt fästa uppmärksamheten på UHÄ:s kontakter med bland annat humanistiskt-samhällsvetenskapliga forskningsrådet i syfte att intressera rådet för en vidgning av deras forskningsstödjande verksamhet till att avse också konstnärligt utvecklingsarbete. Tanken är att det kan finnas intressanta och kanske oprövade forskningsfält och metoder, i gränslandet mellan konstnärlig verksamhet och forskning. Till utredningen har också inkommit en skrivelse i detta ämne från professor Erik Wirén med synpunkter på konstnärens roll som utforskare av verkligheten. Konstnären kan ha, menar professor Wirén, en faktiskt unik kompetens som ligger i "att han närmar sig samhällsfrågorna både som aktör och redaktör". Konstnären etablerar relationer mellan "subjektet" (forskaren/verkligheten) och "betraktaren" (den avhandlade avnämaren) som samhällsvetenskaperna med sina från naturvetenskapen inlånade metoder inte förmår åstadkomma. I skrivelsen ges exempel på sådan interaktion och inrättande av "teaterlaboratorier" som gav möjlighet att formulera teorier om människors beteenden i olika situationer.

Enligt min mening är det intressanta tankegångar som förtjänar att utvecklas vidare, i en dialog mellan UHÄ och konstnärer/forskarsamhället. Under alla omständigheter är det angeläget att det finns vissa resurser för det konstnärliga utvecklingsarbetet. Genom en förstärkning av högskolan i dessa avseenden skulle den kunna ge viktiga impulser både till forskarsamhället och konstnärlig verksamhet.

I sammanhanget bör man också beakta behovet av fortbildning och vidareutbildning i anslutning till de konstnärliga högskoleutbildningarna. Eftersom fria konstnärer definitionsmässigt ine har någon arbetsgivare som kan betala sådan utbildning är det angeläget att konstnärsnämnd och författarfond ger stipendier som gör det möjligt för konstnärer att delta i sådan utbildning, i Sverige likaväl som i andra länder.

11 Internationellt kulturutbyte

11.1 Inledning

Mot bakgrund av bl.a. Europarådets granskning av den Svenska kulturpolitiken och FN:s kulturårtionde finns det anledning att vidga perspektivet i förhållandet till vad som strikt ingår i uppdraget. Att främja en internationalisering av svenskt kulturliv har betydligt fler bevekelsegrunder än behovet av EG-anpassning. Det framgår av utredningens principiella överväganden i kapitel 5. Därför är det knappast möjligt att föreslå förbättringar för landets konstnärer utan att ta hänsyn till behovet av internationalisering. Dit hör även behovet av att förbättra situationen för landets invandrade konstnärer.

Utredningen har inte haft möjlighet att göra egna undersökningar av kulturutbytet. Framställningen i detta kapitel bygger i allt väsentligt på betänkandet Sverigeinformation och kultursamarbete (SOU 1988:9), avgivet av utredningen om de statliga insatserna inom Sverigeinformationen och kulturutbytet med utlandet, den s.k. IKU-utredningen.

Konstnärsutredningen fäster uppmärksamheten på vissa av IKU-utredningens överväganden och förslag, som ännu inte förverkligats. Förslagen har fått förnyad aktualitet i det kulturpolitiska reformarbete som pågår.

11.2 IKU-utredningen

De riktlinjer som gäller för det statliga stödet till det internationella kulturutbytet fastställdes av riksdagen efter förslag från regeringen i proposition 1978/79:147 om informations- och kulturutbytet med utlandet, den

16 - 10 0573

s.k. SIK-propositionen. I propositionen betonades vikten av den stimulans som det svenska kulturlivet får genom utbyte med andra länder och genom impulser från nya kulturmönster. Vidare framhölls att ett kulturutbyte på jämbördiga villkor är nödvändigt för vår förståelse av svenskt kultur- och samhällsliv. Medveten avskärmning eller bristande kontakt innebär minskade möjligheter för en enskild eller för en nation att leva sig in i, förstå och respektera människor och samhällsförhållanden i andra länder. Propositionen betonade i detta avseende särskilt våra kontakter med utvecklingsländerna och med kulturerna i invandrarnas ursprungsländer.

IKU-utredningen utvidgade och preciserade motiven på vissa punkter. Bl.a. lyfte man fram behovet av att hävda den nationella identiteten och att ta hänsyn till det lilla språkområdets problem. IKU-utredningen fäste också uppmärksamheten på svårigheterna för de fritt arbetande konstnärerna att delta i kulturutbytet. De fritt arbetande kulturarbetarna bedömdes ha den svåraste situationen, inte minst bildkonstnärerna.

Ansvaret för stöd till konstnärernas internationella kontakter och för kulturellt utbyte med utlandet ligger på Svenska Institutet, statens kulturråd, SIDA, Nämnden för utställningar av nutida svensk konst i utlandet (Nunsku), konstnärsnämnden och författarfonden

De konstnärliga kvalitetskriterierna är i hög grad internationellt betingade. Det gäller framför allt på områden där språket inte sätter gränser, nämligen bildkonst, dans, musik och arkitektur men även på teaterns område.

Samtidigt som vi behöver värna om vår nationella särart måste vi följa den internationella utvecklingen. Här ligger motiven för ett ökat antal turnéer och gästspel men även resor för svenska konstnärer utomlands och utländska konstnärer i Sverige. Resorna kan ge perspektiv på det egna skapandet. Försvar för en nationell identitet är inte liktydigt med konstnärlig inavel.

IKU-utredningen föreslog en ökning av medlen för internationellt kulturutbyte med drygt 9 miljoner kronor, varav 5 miljoner till kulturrådet och 4 till Svenska Institutet. Utredningen föreslog också vissa besparingar för att finansiera förslagen bl.a. neddragningar för exportrådet, Sveri-

ges Radios programverksamhet för utlandet samt departementens internationella sekretariat.

En viss ökning av anslagen har skett med blygsamma 1 miljon kronor, närmare bestämt med 500 000 kronoer till vardera Svenska Institutet och Kulturrådet.

11.3 Konstnärsnämnden

Fr.o.m. innevarande budgetår har även konstnärsnämnden möjlighet att främja konstnärers utbyte med utlandet. Vid föregående riksmöte anvisade riksdagen 1 milj.kr. för konstnärsnämndens stöd till bild- och formkonstnärers utställningar och ateljévistelser utomlands. Vårens riksdagsbehandling av årets budgetproposition har medfört att ett motsvarande stöd införts för ton- och scenkonstnärer. Kulturutskottet anser att det är angeläget med ett ökat stöd till internationellt utbyte på det konstnärliga området. Därför är det angeläget att utvidga kretsen av bidragsberättigande konstnärer. Samtidigt höjs konstnärsnämndens anslagspost för ändamålet med 0,5 milj.kr. Fr.o.m. budgetåret 1990/91 disponerar alltså konstnärsnämnden 1,5 milj.kr. för internationellt utbyte.

11.4 SIDA

Inom biståndssamarbetet bedrivs ett alltmer omfattande kulturbistånd. Ansvarig myndighet är SIDA. Anslaget för ändamålet uppgår innevarande budgetår till drygt 30 miljoner kronor. Av detta anslås ca 5 miljoner till kulturutbyte mellan Sverige och u-länderna. Programmet skötes på SIDA:s uppdrag av Svenska Institutet. Genom detta program möjliggörs kontakter mellan svenska konstnärer och olika u-länder och deras kulturella uttrycksformer. Det ger också en presentation av u-landskultur i den svenska miljön, t.ex. konstutställningar, teater, musik etc.

11.5 Överväganden och förslag

Enligt min mening är det av största vikt att resurserna för det internationella kulturutbytet förstärks. Argumenten är givna i det föregående. Det gäller såväl inflödet av konstnärer, gästspel etc. till Sverige som svenska

konstnärers möjligheter att arbeta och studera utomlands. Jag vill särskilt erinra om vikten av att svenska konstnärer får möjlighet att delta i europeiskt kulturliv och att svenska konstnärliga institutioner kan ta emot gästspel utifrån. En förstärkning av resurserna skulle ha mycket stor betydelse också för de enskilda konstnärernas situation och arbetsmöjligheter.

Enligt utredningens uppfattning är det därför angeläget att inom ramen för det planerade reformarbetet för konstnärerna också genomföra IKU-utredningens förslag. I en första etapp bör anslaget till kulturutbyte med utlandet höjas med 5 miljoner kronor, fördelade lika på kulturrådet och Svenska Institutet. Utredningen vill erinra om de besparingsförslag som förordades av IKU och som ännu ej är genomförda.

12 Skådeartister

12.1 Bakgrund

I uppdraget ingår att särskilt beakta situationen för cirkus- och andra skådeartister.

Med "skådeartister" avses en kategori av utövande konstnärer som framför allt skall beskådas och inte i första hand åhöras. Skådeartisterna är nämligen till övervägande del akrobater, jonglörer, illusionister, clowner och dressörer. Dansare och mimare får däremot anses tillhöra en annan kategori av artister.

Ett särdrag hos skådeartisterna är att de inte utbildas för att medverka i eller framföra några konstnärliga verk som skapats av andra. Deras engagemang avser praktiskt taget alltid ett eller flera av dem själva med hjälp av eventuella lärare instuderade "skådenummer" inklusive kostymuppsättning, rekvisita och musikarrangemang. Det räcker därför inte för skådeartisterna - som för skådespelare, sångare eller musiker - att de förvärvat en god portion konstnärlig och teknisk färdighet. De måste också själva utarbeta scenario och skapa det konstnärliga verk - skådenumret - som är förutsättningen för ett engagemang.

Skådeartister arbetar solo eller tillsammans med en eller flera partners. Många specialiteter förutsätter flera medverkande.

Utmärkande för många kategorier av skådeartister är dessutom att de på grund av sin specialisering och svårigheten att inöva nya skådenummer har mycket små möjligheter att variera sin repertoar. Detta är skådeartisternas stora dilemma i ett med hänsyn till publikunderlag så litet land som Sverige. Publiken tröttnar lätt på att upprepade gånger se sam-

ma attraktioner. Detta medför att flertalet skådeartister bör vara inriktade på och ha möjlighet att emellanåt arbeta utomlands.

Skådeartisternas traditionella arbetsplatser är cirkusar[1] och varietéer[2] samt scener och andra estrader i folkparks-, nöjesfälts- och festplatsmiljö.

12.2 Arbetsmarknad

Inga skådeartister har någonsin haft möjlighet till fast anställning för att utöva sin konst i Sverige.

Cirkusar förekommer i stor utsträckning på skilda håll i världen. Cirkusengagemang sträcker sig ofta över flera månader och får i våra dagar anses utgöra skådeartisternas främsta möjlighet till ett längre sammanhängande arbete.

Endast ett mycket litet antal svenska artister erhåller numera cirkusengagemang utanför Sveriges gränser. Konkurrensen med motsvarande artister från hela världen är mycket hård.

Cirkussäsongerna i Sverige är, med sällsynta undantag, begränsade till sommarhalvåret. Denna begränsning gäller även flertalet andra aktiviteter med skådeartister i vårt land.

Antalet i Sverige förekommande cirkusar uppgick under åren 1970 och 1980 till fem respektive sex. År 1989 kunde däremot noteras 17 cirkusföretag med längre eller kortare verksamhet i landet. Tolv av dessa var ambulerande tältcirkusar. Fyra var stationära cirkusar i olika parkanläggningar. Ett av företagen gav endast ett fåtal föreställningar i tre sporthallar. Fyra av de tolv ambulerande tältcirkusarna bestod av utländska företag under ledning av en svensk arrangör.

1 Cirkusar är benämningen på en föreställningslokal - numera ofta ett tält - med åskådarplatserna placerade kring en cirkelrund ridbana (manege) där det visas ett flertal skådenummer med två- och fyrbenta artister. Cirkus används också som samlingsbenämning på alla konstnärliga framträdanden av angiven karaktär, när de visas i en cirkusmanege.

2 Varieté är benämningen på en lokal resp. föreställning med ett flertal estradframträdanden av olika slag. Därav varieté. Det som visas är ofta samma typer av skådenummer som på cirkus, dvs. med akrobater, jonglörer, illusionister, clowner och dresserade djur. På varietéerna förekommer emellertid också sång-, tal-, dans- och musikartister.

Förutom nyssnämnda 17 cirkusar kan nämnas att det under år 1989 också drivits cirkusverksamhet under medverkan av elever vid ett flertal "cirkusskolor" i Sverige.

Det under senare år starkt ökade antalet cirkusar i Sverige har inte resulterat i en motsvarande ökning av engagemangstillfällena för svenska yrkesartister. De stora och mellanstora cirkusarna sysselsätter sällan svenska artister som inte tillhör eller har annan nära anknytning till direktionen. Däremot kan konstateras att de minsta cirkusarna i större utsträckning väljer svenska artister såväl inom som utanför den egna familjekretsen.

Många svenska cirkusar torde rent av ha tillkommit för att säkra en artistisk verksamhet för direktionsfamiljen. Svårigheten för svenska artister att få cirkusengagemang kan således delvis förklara det nuvarande stora antalet cirkusar i Sverige. En annan förklaring är att åtskilliga i Sverige verksamma cirkusar under senare år funnit tidigare nästan oprövade möjligheter att sälja cirkusbiljetter till olika organisationer och företag.

Antalet varietéteatrar och restaurangvarietéer har successivt minskat efter andra världskriget. Numera återstår endast ett fåtal i hela världen. Några av dem som finns i Västtyskland, framför allt Hansa-Theater i Hamburg, engagerar ibland svenska artister. Detta gäller i begränsad omfattning också några på den europeiska kontinenten förekommande kabaréer och nattklubbar med inslag av skådenummer.

China-Varietén i Stockholm och Cabarethallen i Göteborg, som före, under och åren närmast efter andra världskriget, var viktiga arbetsplatser för skådeartister, existerar inte längre. Sverige har numera över huvud taget inte någon varietéteater.

1896 förbjöds all varietéunderhållning i samband med alkoholutskänkning i Sverige. Detta förbud upphävdes hösten 1955. Några restauranger - bl.a. Berns i Stockholm - gjorde då ett försök att starta en ny varietéepok. Utvecklingen gick dock i en annan riktning. I dagsläget erbjuds praktiskt taget inga skådeartister något engagemang på svenska restauranger. Företag av typen Berns och Börsen engagerar i realiteten bara sångare, dansare och musiker för sina program.

Många skådeartister erhöll i äldre tider engagemang i Sveriges folkparker. Bland annat kan nämnas ett flertal turnerande varietésällskap med internationella artister. Den s.k. Malmstenstruppen var det mest kända av dessa sällskap. Denna tradition upphörde kring mitten av 1970-talet. Detta har av Folkparkernas Centralorganisation förklarats bero på ett vikande publikunderlag i kombination med att de enskilda folkparkerna inte ansåg sig ha råd med de ökade utgifterna för ett varietégästspel. Ungefär samtidigt försvann - enligt uppgift av brist på publikintresse - i stort sett också de soloengagerade skådenumren i folkparkerna. Vad som nu finns kvar är ett varierande antal särskilt med sikte på barn arrangerade föreställningar, bl.a. under medverkan av clowner samt barn och ungdomar tillhörande de två cirkusskoleprojekten Norsholms Ungdomscirkus och Ludvika Mini Cirkus. Därtill kommer ett under de senaste två åren anordnat försök med ett turnerande varietésällskap bestående av ett litet antal svenska skådeartister.

Vad som därutöver återstår av arbetsplatser för skådeartister i Sverige är framför allt nöjesparkerna Gröna Lund i Stockholm och Liseberg i Göteborg. Gröna Lund har för vana att varje sommarmånad visa tre, ibland färre, skådenummer på sin gamla scen. Liseberg brukar under juli månad visa tre skådenummer på sin stora scen och hela sommaren ett flertal sådana nummer i "Lilla manegen". Tillfälliga arbetsmöjligheter erbjuds ibland i andra nöjesparker liksom på festplatser av varierande karaktär. Några artister kan ibland få tillfälle att arbeta vid speciella arrangemang i olika köpcentra.

Varieté Vauduvill och Gycklargruppen är nya företeelser, där ett litet antal artister slutit sig samman för att med glimten i ögat söka återuppliva äldre tiders marknadsvarieté. Varieté Vauduvill turnerar i eget tält. Gycklargruppen har bl.a. rest i folkparkerna och gästspelat på Komediteatern i Stockholm.

Vintertid återstår för de svenska skådeartisterna i stort sett bara engagemang vid förenings- och firmafester samt i den av bl.a. landsting, kommuner, pensionärsorganisationer och ABF anordnade underhållningsverksamheten på sjukhus och i olika samlingslokaler. Sådana engagemang kan dock som regel endast erbjudas illusionister och andra artister som inte kräver så stort utrymme. Samma sak gäller också förekommande tillfälliga engagemang som underhållare i färjetrafiken mellan Sverige och främmande länder samt på ett begränsat antal diskotek.

Sammanlagda antalet svenska skådeartister torde för närvarande inte överstiga 80. Inte alla är enbart verksamma som artister. Bristen på arbetstillfällen tvingar många att delvis försörja sig på annat sätt. Gränsen mellan yrkesverksamma artister och fritids- eller hobbyartister kan vara svår att dra, speciellt i fråga om illusionister.

Svenska Teaterförbundet har framhållit att den mer eller mindre säsongbetonade arbetslösheten är den svåraste sociala frågan för de svenska skådeartisterna. En stor procent av de förbundsanslutna skådeartisterna uppbär t.ex. A-kassaersättning under långa perioder.

Allmänt sett kan sägas att flertalet svenska skådeartister som specialiserat sig på det i och för sig mångskiftande fackområdet akrobatik har mycket svårt att försörja sig på sin konst. Illusionister (trollkonstnärer), helst med komisk framtoning, clowner och på gammaldags gyckel inriktade artister tycks ha det lättare. Detta sammanhänger med att dessa kategorier är mer efterfrågade som underhållare på förenings- och firmafester, i köpcentra och i den med bl.a. allmänna medel anordnade programverksamheten på sjukhus och i olika samlingslokaler.

De utländska skådeartisternas dominans vid de i Sverige förekommande cirkusarna beror till stor del på att utlänningarna förorsakar cirkusdirektionerna betydligt mindre utgifter än svenska artister, som måste ta hänsyn till att direktionen måste göra ett skatteavdrag motsvarande 40 procent av bruttoersättningen.

Mycket talar för att de skatte- och avgiftsmässiga fördelarna vid engagemang av utländska artister också påverkar valet av skådeartister i de stora nöjesparkerna med månadslånga eller längre engagemangsperioder. Däremot torde dessa fördelar inte ha någon betydelse vid övriga engagemang, oftast omfattande bara en dag, av skådeartister i Sverige. Att det, med få undantag, bara blir svenska artister som får korttidsengagemang beror med stor sannolikhet på den förmedlingsverksamhet avseende dessa artister som numera förekommer i vårt land.

Många skådeartister, framför allt akrobater, har behov av en lägre pensionsålder än 65 år. För närvarande uppstår för dem en svår period mellan det att de av åldersskäl måste upphöra med sina framträdanden och att de uppnår allmän pensionsålder.

17 - 10 0573

12.3 Utbildning

Vasaskolan i Gävle har sedan höstterminen 1988 en tvåårig gymnasielinje med temat "Cirkus-Varieté-Teater".

Andra projekt med utbildning av skådeartister, framför allt akrobater, drivs på ett flertal platser i landet. Dessa finansieras bl.a. med egen programverksamhet och insatser från respektive kommun. Bland sådana projekt kan nämnas Norsholms Ungdomscirkus, Ludvika Mini Cirkus, Furuviksbarnen och Silvatos Lindansarskola. Cirkusskolor eller kanske rättare akrobatskolor av detta slag bör framför allt ses som en mycket värdefull form av fritidsverksamhet bland barn och ungdom. Steget mellan att medverka i en barn- eller ungdomsensemble av här ifrågavarande slag och att kunna få fram ett eller flera konkurrenskraftiga skådenummer med ett begränsat antal medverkande torde i flertalet fall vara mycket långt.

Traditionen att skådeartister själva utbildar sina barn till artister har numera mycket liten betydelse för artistrekryteringen i Sverige.

12.4 Arbetsförmedling

Arbetsförmedling av skådeartister bedrivs i Sverige dels av den offentliga kulturarbetsförmedlingen, dels med arbetsmarknadsstyrelsens tillstånd av tre organisationer. Privat förmedling är däremot inte tillåten beträffande skådeartister. De tre organisationsförmedlingarna är Folkparkernas artistförmedling, Musiketablissementens Förening (MEF) och Föreningen Turnerande Sällskap (FTS), varav de två förstnämnda företräder arbetsgivarna, medan FTS har det dubbla syftet att förse arbetssökande (artister, musiker) med arbetstillfällen och arbetsgivarna med program.

Teaterförbundet har i sitt remissyttrande 1985-09-19 över kapitel 10 i "Arbetsmarknadsverkets ansvarsområde" (SOU 1985:7) bl.a. framhållit, att cirkus- och varietéområdet med stor sannolikhet är det område som missgynnats mest av den nuvarande förmedlingsorganisationen. Kulturarbetarsektionerna saknar enligt förbundet såväl kunskap som möjligheter att arbeta inom det professionella området. Det är, säger Teaterförbundet avslutningsvis, närmast ett anständighetskrav att denna del av

förmedlingen rustas upp. Detta innebär bl.a. att man måste arbeta på en internationell marknad.

12.5 Bidrag och ersättningar

Inga statsbidrag utgår till cirkusverksamheten i Sverige.

Folkparkernas Centralorganisation har statsbidrag för sin programverksamhet som, när det gäller skådeartister, mest är inriktad på barnprogram.

Medel från Konstnärsnämnden har alltsedan budgetåret 1976/77 tilldelats ett 30-tal skådeartister i form av konstnärsbidrag för ett år. Sex av dessa artister har erhållit sådant bidrag vid två tillfällen och en artist vid tre tillfällen. Därtill kommer ett par bidrag till kollektiv av skådeartister, ett par projektbidrag, tre tillfälliga bidrag vid akuta behov samt två resebidrag. Under ansökningsperioden 1 september - 2 oktober 1989 avseende bidrag, varom beslut kommer att fattas i mars 1990, har inkommit elva ansökningar från skådeartister.

Fyra förutvarande skådeartister erhåller för närvarande konstnärsbidrag av pensionskaraktär. Däremot har ingen sådan artist utsetts att vara innehavare av inkomstgaranti för konstnärer.

I Konstnärsnämndens arbetsgrupp för scen- och filmkonstnärer, vilken granskar ansökningarna från skådeartister, finns för närvarande inte någon kännare av sådana artister.

Bland bidrag som utgått till skådeartister kan också nämnas kommunala kulturpriser samt resebidrag från Svenska institutet.

12.6 Upphovsrätt

Skådeartisterna saknar i många fall såväl upphovsrätt enligt 1 kap. upphovsrättslagen (1960:729) till sina verk - skådenumren - som några upphovsrätten närstående rättigheter enligt 45 § samma lag. Skådenummer, som inte uppfyller kraven på att rubriceras som litterära eller konstnärliga verk, anses nämligen inte nå den "verkshöjd" som är förutsättningen

för ett upphovsrättsskydd. Eftersom skyddet för utövande konstnärer är knutet till framförandet av ett upphovsrättsligt skyddat verk och inte till framförandet som sådant, medför detta att många skådeartister inte kan skydda sig mot att deras framträdanden utan tillstånd inspelas för tv-utsändning eller videogramutnyttjande.

I detta sammanhang bör dock nämnas, att avtalet (A 677) Mellan Svenska Teaterförbundet (TF) och Sveriges Television (SVT) om medverkan av artister enligt särskild precisering även avser cirkus- och varietéartister (§ 1, Omfattning). Därav följer att skådeartister och skådenummer omfattas av samtliga för artister gällande regler i avtalen mellan TF och SVT, dvs. "Upptagning från föreställning....", reprisersättningar, nordvisionsersättning, utlandsöverföring och utlandsförsäljning samt också av reglerna i avtal mellan Copyswede SVT avseende videoexploatering av SVT:s program.

Av "Anteckningar till förhandlingsprotokollet". Punkt 1, (sid. 43 i 1988 års avtal) framgår likväl, att den avtalsslutande arbetsgivarparten, Teatrarnas Riksförbund (TR), trots formuleringen i 1 § avtalet för artister, "ej tillerkänt dessa artistkategorier (cirkus- och varietéartisterna) ställning såsom utövande konstnärer enligt 45 § upphovsrättslagen".

Förhållandet med de närstående rättigheterna behandlades i upphovsrättsutredningens delbetänkande SOU 1983:65. Statens kulturråd, som anser att cirkusföreställningar utgör sammankomster för framförande av konstnärliga verk, föreslog i sitt remissyttrande att 45 § upphovsrättslagen skulle utvidgas till att omfatta alla framföranden av cirkus- och varieténummer. Detta godtogs dock inte i prop. 1985/86:79 om ändring i upphovsrättslagen och kom därför inte till uttryck i den nya versionen av 45 § i denna lag (SFS 1986:367).

12.7 Överväganden

Det synes uppenbart att det grundläggande problemet för skådeartisterna är att efterfrågan på deras verksamhet är för liten. Det är inte realistiskt att tro att detta förhållande kan ändras om inte stat och kommun är beredda att främja verksamheten. Jag saknar möjligheter att bedöma om detta är en angelägen kulturpolitisk uppgift eller inte. Om man emeller-

tid anser att det är angeläget att bibehålla denna konstform skulle den kunna stödjas på följande sätt.

Vad som i dagsläget framför allt kan rekommenderas för att ge de svenska skådeartisterna fler arbetstillfällen är att Folkparkernas Centralorganisation får statsbidrag för att - utöver redan bedriven programverksamhet - inrätta *en turnerande folkparksvarieté* med ett inte obetydligt antal yrkesverksamma svenska akrobater, jonglörer, illusionister och andra skådeartister som eljest sällan får tillfälle att arbeta i folkparkerna. Särskilt viktigt för att kunna skapa en ny varietétradition i folkparkerna är att programmen måste vara inriktade på att tilltala en såväl vuxen som mera ungdomlig publik. En möjlighet som skulle kunna prövas är att programmen ackompanjeras av en levande orkester som ingår i det turnerande sällskapet och därmed också bereder ökade arbetsmöjligheter för ett antal svenska musiker. Vidare måste uppmärksammas att ett sådant projekt kräver noggrann förberedelse i form av bl.a. omfattande PR-verksamhet. Intresset för den nya verksamheten skulle kunna breddas genom samarbete med olika folkrörelseorganisationer, studieförbund, pensionärsförbund etc. Folk måste få reda på att varieté är en underhållning för hela familjen, för alla åldrar. Utan ett grundligt förarbete är risken nämligen mycket stor att ett varietéprogram, om än aldrig så bra, inte drar publik och därför bara blir en engångsföreteelse, ett ambitiöst tänkt men misslyckat försök.

Det går att sätta ihop ett slagkraftigt program med svenska artister för en varietéturné i Sverige. Möjligen kunde ungefär samma program köras ett par säsonger. Om ett sådant projekt startas, dyker det säkert upp nya förmågor i takt med att arbetstillfällena ökar. Dessutom finns alltid möjligheten till utländska inslag, vilket också är önskvärt. Varietén, liksom cirkusen, måste få vara internationell.

Vidare föreslås att fler skådeartister än för närvarande skall komma i åtnjutande av *konstnärsbidrag* från Konstnärsnämnden samt resebidrag från Svenska institutet.

Svenska Teaterförbundet och enskilda svenska skådeartister har vittnat om att den statliga *kulturarbetsförmedlingen* har misslyckats vad gäller insatser för de yrkesverksamma skådeartisterna. En mycket viktig invändning mot den statliga kulturarbetsförmedlingen är också att den inte fungerar på den internationella artistmarknaden. Inte heller de med ar-

betsmarknadsstyrelsens tillstånd verksamma organisationsförmedlingarna har en sådan inriktning.

Svenska skådeartister får ibland utlandsengagemang genom förmedling av utländska artistagenter. Detta gäller främst sådana artister som praktiskt taget enbart arbetar i främmande länder. Dessa agenter tar till skillnad från den svenska kulturarbetsförmedlingen och de tre svenska organisationsförmedlingarna alltid provision av det förmedlade skådenumret. Denna provision är helt enkelt nödvändig för att täcka deras existens och ofta mycket höga omkostnader. Den svenska kulturarbetsförmedlingen tar inte alls någon provision. Organisationsförmedlingarna tar provision av arbetsgivaren. Om det inte även i dessa fall är artisterna som, genom prutning av sina gageanspråk, ibland får betala provisionen är en öppen fråga.

Mycket skulle utan tvekan vara att vinna, om det även i Sverige kunde ges möjlighet till en under kontrollerade former verksam privat skådeartistförmedling med inriktning på en såväl svensk som internationell arbetsmarknad. Svenska skådeartister behöver under alla omständigheter få tillgång till en i Sverige etablerad artistförmedling med kapacitet att placera dem hos utländska artistarbetsgivare.

Kommittédirektiv

Dir. 1989:30

Översyn av de statliga insatserna för att förbättra konstnärsskapets villkor

Dir 1989:30

Beslut vid regeringssammanträde 1989-06-08.

Chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Göransson, anför.

Mitt förslag

Jag föreslår, att en särskild utredare tillkallas för att bl.a. kartlägga de konstnärliga och litterära yrkesutövarnas arbetsvillkor och utvärdera hittills gjorda statliga insatser för dessa yrkesgrupper. Utredaren förutsätts dra slutsatser av sina iakttagelser och lämna erforderliga förslag.

Hittills gjorda insatser

Att konstnärligt skapande har grundläggande betydelse för den kulturella utvecklingen och därmed också för samhällsutvecklingen som helhet kan knappast bestridas. Konstnärliga och litterärra yrkesutövare har en nyckelroll i kulturlivet inte bara som skapare och förmedlare av konstupplevelser utan även som inspiratörer för skapande verksamhet. Ett väsentligt inslag i den statliga kulturpolitiken är därför att värna om konstnärligt yrkesverksamhet och konstnärligt utvecklingsarbete.

Under 1980-talet har förbättringar av det direkta konstnärsstödet genomförts i en rad hänseenden.

År 1982 fattades beslut om att bild- och formkonstnärerna skulle tilldelas en kollektiv ersättning för att deras verk i offentlig ägo visas för allmänheten eller används på andra allmännyttiga sätt (visningsersättning). Samtidigt inrättades Sveriges bildkonstnärsfond.

Författarnas biblioteksersättning har ökat från 30 öre till 63 öre per boklån sedan år 1980. En särskild översättarpenning har införts. År 1985 träffades överenskommelse mellan regeringen och upphovsmännens organisationer om en förhandlingsordning för biblioteksersättningens grundbelopp.

Den tidigare s.k. dramatikersättningen har ersatts av ett särskilt dramatikerstöd.

Upphovsmännen på musikområdet har fått förstärkta bidrag och nya stödformer.

Stödet till fria teater-, dans- och musikgrupper har successivt förstärkts.

Härutöver har en rad olika insatser såväl inom kulturpolitiken som inom arbetsmarknads- och skattepolitiken haft som mål bl.a. att förbättra de konstnärliga och litterära yrkesutövarnas villkor.

En utgångspunkt vid valet av stödinsatser för yrkesverksamma konstnärer har varit att i första hand medverka till att öka arbetstillfällena och därutöver lämna ersättning för att allmänheten i vissa fall fritt förfogar över konstnärliga verk och prestationer. En annan utgångspunkt har varit att konstnärer tidvis måste få ägna sig åt utvecklingsarbete utan tanke på att det skall ge omedelbar förtjänst. En tredje utgångspunkt innebär att avvägningen mellan skilda behov skall ske i samråd med konstnärernas organisationer.

Behovet av en översyn

Sedan 1960-talet har statsmakterna bedrivit en aktiv främjandepoliktik på olika konstområden, vilket har lett till fler arbetstillfällen och inte obetydliga inkomstförstärkningar för skilda konstnärsgrupper. Parallellt med dessa insatser har konstnärsorganisationerna funnit skäl att föreslå

ytterligare åtgärder för att förbättra de konstnärligt och litterärt yrkesverksammas inkomster och sysselsättning.

I januari 1987 yrkade Konstnärliga och litterära yrkesutövares (samarbetsnämnd (KLYS) i en skrivelse till regeringen bl.a., att all politik som berör konstnärernas villkor skulle samordnas och att en ny utredning om konstnärernas skattefrågor m.m. skulle tillsättas.

Konstnärernas riksorganisation (KRO) m.fl. har ställt upprepade krav på en utveckling av olika kollektiva ersättningsformer i samband med utställning och försäljning av konstverk. Upphovsmannaorganisationerna på musikområdet har framfört motsvarande krav i fråga om viss användning av musikaliska verk.

I februari 1988 begärde Svenska teaterförbundet skyndsamma åtgärder för att minska arbetslösheten bland skådespelare i Sverige. Nyligen publicerad statistik från arbetsmarknadsverket bekräftar att arbetslösheten på kulturområdet är större än på arbetsmarknaden i övrigt. Det bör dock noteras, att antalet på kulturområdet sysselsatta i dag är väsentligt högre än tidigare.

Konstnärsnämnden, som år 1981 publicerade en undersökning av fria kulturarbetares ekonomiska och sociala förhållanden år 1977 (den s.k. KNUFF-studien), har i sin senaste anslagsframställning framhållit behovet att på nytt kartlägga kulturarbetarnas villkor. Nämnden hänvisar i detta sammanhang till att statistiska centralbyrån (SCB) har planer på att utveckla en återkommande kulturarbetarstatistik. I avvaktan på att så sker har SCB på nämndens uppdrag gjort en studie av konstnärernas inkomstförhållanden med utgångspunkt i bl.a. folk- och bostadsräkningen 1985. Vidare har riksdagen i april 1989 anvisat 0,5 milj.kr. för en större undersökning.

Sysselsättningsläget på kulturområdet och konstnärsorganisationernas krav på förstärkta insatser för skilda konstnärsgrupper gör det angeläget med en genomgång av det konstnärspolitiska fältet. En fördjupad kunskap om arbetsvillkoren på olika konstområden är också värdefull som underlag för det kulturpolitiska reformarbetet i stort under regeringens innevarande mandatperiod.

De angivna omständigheterna utgör enligt min mening skäl att låta en särskild utredare göra en samlad översyn av området.

Uppdraget

Utredaren skall

- kartlägga hur arbetsvillkoren för konstnärliga och litterära yrkesutövare har förändrats över en tjugoårsperiod med beaktande av möjligheterna till fasta anställningar, frilansarbete, upphovsrättsliga ersättningar och andra inkomstmöjligheter
- översiktligt beskriva kulturarbetsmarknadens utveckling bl.a. för att ge en bild av hur förändrade kulturvanor och den tekniska utvecklingen har påverkat efterfrågan på konstnärligt arbete och formerna för konstutövandet
- bedöma om de konstnärliga utbildningarna på skilda nivåer till inriktning och dimensionering är rätt avvägda i förhållande till arbetsmöjligheterna inom olika konstnärsyrken
- granska och utvärdera de olika formerna av direkta bidrag och ersättningar, som staten lämnar till konstnärliga och litterära yrkesutövare, samt belysa det statliga stödets roll i förhållande till det stöd som ges på lokal och regional nivå
- diskutera samspelet mellan direkt ekonomiskt stöd till konstnärliga och litterära yrkesutövare och insatser i syfte att bredda deras arbetsmarknad
- lägga synpunkter dels på statens allmänna ansvarstagande när det gäller ifrågavarande yrkesgruppers försörjning, dels på avvägningen mellan fackliga intressen och kulturpolitiska mål vid valet av stödinsatser.

En kontnärsgrupp med särskilda problem som lätt förbises i kulturpolitiska sammanhang är cirkus- och skådeartisterna. Överväganden rörande denna grupp bör också ingå i utredningen.

Utredaren förutsätts dra slutsatser av sina iakttagelser och resonemang samt lämna de förslag som han anser påkallade.

Vad gäller statistiskt underlagsmaterial och annan information om faktiska förhållanden bör utredaren så långt möjligt utnyttja befintliga uppgifter hos berörda myndigheter m.m.

Under sitt arbete bör utredaren samråda med berörda myndigheter och intresseorganisationer. I den mån upphovsrättsliga frågor berörs bör utredaren samråda med upphovsrättsutredningen (Ju 1976:02).

För utredarens arbete gäller direktiv (1984:5) till samtliga kommittéer och särskilda utredare angående utredningsförslagens inriktning och direktiven (dir. 1988:43) angående beaktande av EG-aspekter.

Utredaren skall redovisa uppdraget före utgången av april 1990.

Jag har i dessa frågor haft samråd med cheferna för justitiedepartementet, socialdepartementet, finansdepartementet, arbetsmarknadsdepartementet och bostadsdepartementet.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag nu har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för utbildningsdepartementet

att tillkalla en särskild utredare - omfattad av kommittéförordningen (1976:119) - med uppdrag att göra en översyn i enlighet med vad jag har anfört i det föregående,

att besluta om sakkunniga, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar

att kostnaderna skall belasta åttonde huvudtitelns anslag A 2. Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens överväganden och bifaller hans hemställan.

(Utbildningsdepartementet)

KUNGL. BIBL.
1990-06-05
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1990

Kronologisk förteckning

1. Företagsförvärv i svenskt näringsliv. I.
2. Överklagningsrätt och ekonomisk behovsprövning inom socialtjänsten. S.
3. En idrottshögskola i Stockholm - struktur, organisation och resurser för en självständig högskola på idrottens område. U.
4. Transportrådet. K.
5. Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld. Fö.
6. Förbud mot tjänstehandel med Sydafrika m.m. UD.
7. Lagstiftning för reklam i svensk TV. U.
8. Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn. Idéskisser och bakgrundsmaterial. S.
9. Kostnader för fastighetsbildning m. m. Bo.
10. Strömgatan 18 - Sveriges statsministerbostad. SB.
11. Vidgad vuxenutbildning för utvecklingsstörda. U.
12. Meddelarrätt. Ju.
13. Översyn av sjölagen 2. Ju.
14. Långtidsutredningen 1990. Fi.
15. Beredskapen mot oljeutsläpp till sjöss. Fö.
16. Storstadstrafik 5 - ett samlat underlag. K.
17. Organisation och arbetsformer inom bilateralt utvecklingsbistånd. UD.
18. Lag om folkbokföringsregister m.m. Fi.
19. Handikapp och välfärd? - En lägesrapport. S.
20. Välfärd och segregation i storstadsregionerna. SB.
21. Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. ME.
22. Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. Bilagedel. ME.
23. Tomträttsavgäld. Bo.
24. Ny kommunallag. C.
25. Konkurrensen inom livsmedelssektorn. C.
26. Förmånssystemet för värnpliktiga m. fl. Fö.
27. Post & Tele - Affärsverk med regionalt och socialt ansvar. K.
28. Att följa upp kommunal verksamhet - En internationell utblick. C.
29. Tobakslag. S.
30. Översyn av upphovsrättslagstiftningen. Ju.
31. Perspektiv på arbetsförmedlingen. A.
32. Staden. SB.
33. Urban Challenges. SB.
34. Stadsregioner i Europa. SB.
35. Storstädernas ekonomi 1982-1996. SB.
36. Storstadsliv. Rika möjligheter- hårda villkor. SB.
37. Författningsreglering av nya importrutiner m.m. Fi.
38. Översyn av naturvårdslagen m.m. ME.
39. Konstnärens villkor. U.

KUNGL. BIBL.
1990-06-05
STOCKHOLM

Statens offentliga utredningar 1990

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Strömgatan 18 - Sveriges statsministerbostad. [10]
Välfärd och segregation i storstadsregionerna. [20]
Staden. [32]
Urban Challenges. [33]
Stadsregioner i Europa. [34]
Storstädernas ekonomi 1982-1996. [35]
Storstadsliv. Rika möjligheter- hårda villkor. [36]

Justitiedepartementet

Meddelarrätt. [12]
Översyn av sjölagen 2. [13]
Översyn av upphovsrättslagstiftningen. [30]

Utrikesdepartementet

Förbud mot tjänstehandel med Sydafrika m.m. [6]
Organisation och arbetsformer inom bilateralt utvecklingsbistånd. [17]

Försvarsdepartementet

Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld. [5]
Beredskapen mot oljeutsläpp till sjöss. [15]
Förmånssystemet för värnpliktiga m. fl. [26]

Socialdepartementet

Överklagningsrätt och ekonomisk behovsprövning inom socialtjänsten. [2]
Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn. Idéskisser och bakgrundsmaterial. [8]
Handikapp och välfärd? - En lägesrapport . [19]
Tobakslag. [29]

Kommunikationsdepartementet

Transportrådet. [4]
Storstadstrafik 5 - ett samlat underlag. [16]
Post & Tele - Affärsverk med regionalt och socialt ansvar. [27]

Finansdepartementet

Långtidsutredningen 1990. [14]
Lag om folkbokföringsregister m.m. [18]
Författningsreglering av nya importrutiner m.m. [37]

Utbildningsdepartementet

En idrottshögskola i Stockholm - struktur, organisation och resurser för en självständig högskola på idrottens område. [3]
Lagstiftning för reklam i svensk TV. [7]
Vidgad vuxenutbildning för utvecklingsstörda. [11]
Konstnärens villkor. [39]

Arbetsmarknadsdepartementet

Perspektiv på arbetsförmedlingen. [31]

Bostadsdepartementet

Kostnader för fastighetsbildning m. m. [9]
Tomträttsavgäld. [23]

Industridepartementet

Företagsförvärv i svenskt näringsliv. [1]

Civildepartementet

Ny kommunallag. [24]
Konkurrensen inom livsmedelssektorn. [25]
Att följa upp kommunal verksamhet - En internationell utblick. [28]

Miljö- och energidepartementet

Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. [21]
Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. Bilagedel. [22]
Översyn av naturvårdslagen m.m. [38]

Statens offentliga utredningar 1990

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

Statsmakten i S - Svenska statsministrarna. [30]
Vägnät och vägtrafikation i storstadsregionerna. [20]
Staden. [12]
Utan Gränsgränsen. [24]
Stadsregionerna i Europa. [34]
Storstadsregionernas ekonomi 1982-1986. [35]
Socialstadsliv. Från industriliteratur - Industriliteratur. [30]

Justitiedepartementet

Mordbarnen. [12]
Ovanan av sjöfolagen 2. [13]
Ovanan av upphovsrättslagstiftningen. [30]

Utrikesdepartementet

Förbund med djurskyddsfrågor med Sydafrika m.m. [6]
Organisation och arbetsformer inom biståndsarbetet
utvecklingsländerna. [17]

Försvarsdepartementet

Svensk säkerhetspolitik i en förändrad värld. [5]
Beredskapsmat oljeförsörjning till sjöfarten. [15]
Ersättningssystem för vämpliktigen m.m. [20]

Socialdepartementet

Omskolningsvård och ekonomisk bidragsprövning
inom socialförsäkringen. [2]
Samhällsstöd till undernärdhetsdrabbade utlandsade barn.
Idéskisser och bakgrundsmaterial. [8]
Handikapp och vårdarbete - En lägesrapport. [19]
Tonåring. [29]

Kommunikationsdepartementet

Transportmodell. [4]
Storstadsregionerna - en samlad underlag. [16]
Post & Tele - Affärsverk med regionalt och socialt
ansvar. [27]

Finansdepartementet

Lånegränsutredningen 1990. [18]
Lag om folkbokföringsregister m.m. [18]
Revisionsgranskning av nya anbudsmodeller m.m. [37]

Utbildningsdepartementet

En [illegible] - Stockholm - samhälle, organisation
och resursen för en skolsvårlig lärarkåk på lärarens
omställe. [1]
Lagstiftning för reklam i svensk TV. [7]
Vidgad vuxenutbildning för utvecklingsområde. [11]
Konsumentens tillitor. [29]

Arbetsmarknadsdepartementet

Fraspekt på arbetsförmedlingen. [31]

Postdepartementet

Kostnader för handicapanpassning m.m. [9]
Tomma rum vägd. [23]

Industridepartementet

Flygsäkerhetsverkets [illegible] [1]

Civildepartementet

Ny kommunalag. [24]
Kommunernas inom livsmedelsområdet. [25]
Att fylla den kommunala verksamhet - En
informationsbrist utbilde. [28]

Miljö- och energidepartementet

Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen.
[21]
Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen.
Bilagedel. [22]
Översyn av naturvårdslagen m.m. [30]